

עצמה

מבין המצרים

קובץ מאמרים לימי בין המצרים ט"ו באב

וליום השנה למלחמת לבנון השנייה

הרב אליעזר חיים שנוולד

ראש ישיבת ההסדר מאיר הראל מודיעין

ואל"מ במיל'

כל הזכויות שמורות למחבר

©

ניתן להעתיק ולצלם את התוכן המילולי (לא כולל תמונות)
על פי הצורך – אם מיועד ללימוד, ולא לשם מטרת מסחריות

מודיעין תמוז תשע"ג – יוני 2013

הוצאה לאור: ישיבת ההסדר "מאיר הרצל" מודיעין.

רח' עמק בית שאן 53 מודיעין תד: 354

טל': 08/9719935, פקס: 08/9719938

דוא"ל: yeshivatmeirharel@gmail.com

אתרנו באינטרנט: <http://meirharel.org>

פ ת ח ד ב ר

ומבין המצרים רווחה תופיע, הלוך ואור ויגלה לעינינו, איך כל ההריסות קלעו רק אל הקלקול וכו'. הרב קוק זצ"ל אג"ר ג' עמ' מ"ה

מ"בין המצרים" נגאל עם, על ידי מורים חמושים בגבורה רוחנית, שאינם צריכים למקל חובלים. הרב קוק זצ"ל "מגד ירחים" תמוז תרע"ד

החוברת המוגשת בפניכם היא החוברת השמינית בסדרת החוברות למועדים שיצאו לאור בהוצאת הישיבה בשנה וחצי האחרונות. החוברות התקבלו בצימאון בקרב ציבורים רחבים, בקרב תלמידי חכמים ותלמידי ישיבות, חברים בקהילות העיר, ובציבור הרחב.

בחוברת עצמה מבין המצרים קובץ מאמרים לבין המצרים, לט"ו באב וליום השנה למלחמת לבנון השניה. בחוברת ליקטנו מאמרים שנכתבו במהלך השנים, לקראת ימי בין המצרים. מטבע הדברים כיון שהמאמרים נכתבו בזמנים שונים יתכנו חזרות מסויימות.

בי"ז בתמוז מתחילים תקופת ימי "בין המצרים" ימי צרה ופורענות לישראל. בתווך שבין "המצרים" מתקיים תהליך ובו מספר שלבים, של התגברות מנהגי האבילות על החורבן. במגילת איכה מתואר תהליך מקביל: "כל רודפיה הישיגוה בין המצרים" - שהתפרש ככניסה ל"מיצר" עד כדי הגעה ל"אין מוצא". כדי לעמוד על המשמעות של התהליכים יש להתבונן בו מתחילתו- מתחילת המצור על ירושלים בעשרה בטבת. יש בו שלושה שלבים עיקריים: בראשון ב"י בטבת - יש סימנים מעידים שהפורענות ממשמשת ובאה, מעין "כתובת על הקיר" שמזהירה מפני הבאות. בשלב זה ניתן לחולל שינוי ולתקן. באם מוחמצת ההזדמנות התהליך מתדרדר לשלב שני - שבו יש כניסה ל"בין המצרים" - ל"אין מוצא", להתדרדרות מואצת והקטנת הסיכויים לשנות! ואם גם לא חל שינוי מגיעים לשלב השלישי שבו מגיעה הפורענות עצמה והאסון מתרחש. בחוברת אנו מבקשים לעמוד על המאפיינים של התהליך הזה והלקח ממנו לדורות.

בדור של גאולה יש לימי בין המצרים משמעות מורכבת. לצד צער וחשבון נפש על כישלונות העבר, יש גם הפקת לקחים חיוביים רלוונטיים להווה. הצער והאבלות לא נועדו כדי לשקוע ביגון, אלא כדי להפוך למנוף לתיקון ועשיה. בימים אלה אנו מנסים להפוך את הנסיבות של משברי העבר למקור השראה ועוצמה לגיוס

תעצמות נפש לתיקון ההווה, ולקדום הגאולה מתוך המצרים.

בית מדרשנו נוסד על אדני תורתנו של מרן הרב קוק זצ"ל. על כן ניכרת מאד הנוכחות של הציטטות מתורתו בכל מאמרי החוברת. לפי תורתו בדור הגאולה, הפיכת "בין המצרים" למנוף של תיקון צריכה להיות מתוך מוטיבציה חיובית, ולא מתוך כאב של משבר, ע"י מורים ותלמידי חכמים שהם בבחינת "נועם" ולא בבחינת "חובלים". בדור של תמורות וגאולה יש נשמות גדולות, בעלות יכולות גדולות. דור זה מתמודד עם שאלות קשות ואתגרים גדולים ולכן הוא זקוק לפתרונות משמעותיים וחיזוקים רוחניים חיוביים רבי עוצמה. בדור זה לא ניתן להשתמש ב"מקל חובלים" ולא ניתן להתבסס על מוטיבציה שבאה מתוך יראה או הרתעה. במאמרים של החוברת אנו מבקשים לתרום את חלקנו בתיקון הנדרש בברור של משמעות הימים לנוכח האתגרים הגדולים של הדור, לפתח את העוצמה מבין המצרים.

כשיבת הסדר קהילתית שקבעה את מושבה בעיר מודיעין, אנו פונים אל הקהילה בכל ימות השנה, חוברת זו באה לשתף את הציבור הרחב בתורה של בית מדרשנו. במיוחד בימים אלה אנו מצווים להרבות "אהבת חינוך" אחדות ואחוה, שכן "אם נחרבנו ונחרב העולם עמנו בשנאת חינוך, נשוב להיבנות וייבנה העולם עימנו באהבת חינוך" (הרב קוק זצ"ל).

בערב י"ז בתמוז שנת תשס"ו פרצה מלחמת לבנון השנייה אחת מהמלחמות הטראומטיות בתולדותינו, שנמשכה שלושים וארבע ימים, שר הביטחון אמיר פרץ ביקש לקרוא לה "מלחמת בין המצרים". בחוברת ביקשנו להביא לידי ביטוי לקחים ערכיים מהמלחמה. במלחמה זו נפל סמ"ר יונתן אינהורן הי"ד, שבית המדרש הזמני שלנו קרוי על שמו. ובט"ו באב ארבע שנים לאחר מכן נפל סא"ל אבנר גולמן ז"ל בתאונת אימונים של מסוק ברומניה. הספריה הקהילתית שלנו קרויה על שמו. בשנה האחרונה נפטר רא"ל במיל' אמנון ליפקין שחק ז"ל שהיה רמטכ"ל לשעבר וזכה פעמיים בעיטור הגבורה. אמנון היה שותף אמת ביסוד הישיבה, ואנו מנציחים את זכרו בישיבה.

ישר כח לכל השותפים למלאכה ובמיוחד למנכ"ל הישיבה צבי זלצר.

בברכת התורה והארץ

אליעזר חיים שנוולד

עצמה מבין המצרים

קובץ מאמרים לבין המצרים ט"ו באב וליום השנה למלחמת לבנון השנייה

י"ז בתמוז – חטא העגל והעידן המודרני

- 11 א. חטא העגל – השתעבדות לקונספציה עצמית
מול התבטלות בפני אמת אלוקית
- 17 ב. חטא העגל – ואבדן ההרתעה וההכרעה התודעתית
בעימות על א"י

בין המצרים – תהליכיות והעצמה מבין המצרים

- 23 ג. העצמה מבין המצרים
בין המצרים ועקרונות החינוך לדור של גאולה
- 29 ד. הכניסה ל"מיצר" ב"בין המצרים"
התהליך והלקח לדורות הכחשה בטרם פורענות ונחמה לאחריה

1. הקדמה

2. "בין המצרים" תקופה או תהליך – הפשט והמדרש
3. היחס בין ה"פשט" ל"מדרש".
4. מה מאפיין את המוקדים של שני "המצרים".
5. התהליך שמ"צרה" ל"פורענות" – ואבדן מוחלט, כ"מי שמתו מוטל לפניו".
6. שלבים בתהליך החורבן – ה"כתובת שעל הקיר" ואי ניצול הזדמנויות
7. שלב של פורענות – אין מנחמין לאדם בזמן שמתו מוטל לפניו.
8. ניצני הנחמה והגאולה האלקית, שזרועים בתוך הפורענות.
9. מנהגי גאולה המבצבצים בינות למנהגי האבילות בט' באב.
10. הלקח של תהליכיות הפורענות והצומות לדורות
11. הלקח מהצומות ל"ראשית צמיחת גאולתינו"

- 53 ה. עצמה מ"בין המצרים" – דרגא תביר – משברים ושיברם
פרק במשנת הטעמים והמשברים של מרן הרב קוק זצ"ל – בספר "ראש מילין"

הקדמה

1. איש האמונה הבוגר וההתמודדות עם מציאות משברית בעולם
2. המשבר העולמי של מלחמת העולם
3. מודל קבלי של "פרשנות יוצרת" ו"ציפיה" אקטיבית שמחוללת את הישועה
4. הספר "ראש מילין" והמשבר העולמי
5. מדרש האותיות התגין הנקודות והטעמים
6. הטעמים הם המדרגה העליונה של הטנת"א
7. דרגא תביר – משנת המשברים ושיברם
8. משנת המשברים וה"סיבוכים" לרצי"ה קוק זצ"ל
9. משנת המשברים ושירת האותיות

ט' באב – אחדות ואהבת חינוס

- 89 ו. אחדות המחנה במערכה על התודעה הלאומית
1. חורבן שבא מתוך שנאת חינוס ופלגנות

2. יחסם של חז"ל למחלוקת
  3. המחלוקת שהביאה לחורבן
  4. אחדות למרות העדר אחדות
  5. מחלוקת על ניואסים מועצמים
  6. אחדות המחנה במערכה על התודעה הלאומית
  7. האחדות של הציונות הדתית לא תרד מהשמים
- 105 ז. חִינָה וְחִיּוּנוֹתֶיהָ שֶׁל אַהֲבַת חֵינָם
- 115 ח. "קרא עלי מועד" הפשט והמדרש

1. מנהגי מועד בתשעה באב?
2. קרא עלי מועד לשבור בחורי
3. קרא עלי מועד – תזמון המועד לט' באב
4. או צום או ששון ושמחה
5. בשורשם י"ז בתמוז וט' באב הם ימי מועד
6. שרש המועדים שיצאו אל הפועל ואלה שהוחמצו
7. לעתיד לבוא יחזרו י"ז בתמוז וט' באב לשרשן להיות ימי מועד

ט"ו באב – בסוד התיקון שבתהליכיות המעגלית

133

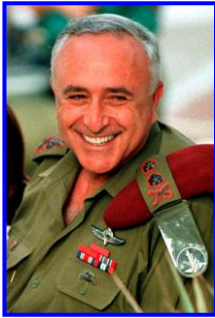
ט. טו באב וט' באב

בסוד התיקון שבתהליכיות המעגלית

1. ט"ו באב מועד ומחול
2. שמחת ט"ו באב עפ"י הבבלי על חזרת הדיבור למשה.
3. שמחת ט"ו באב עפ"י הירושלמי על ביטול החפר
4. בסוד התיקון שבתהליכיות המעגלית.
5. עפ"י הבא"ח העיתוי של ט"ו באב הוא תזמון אלקי ליום זכאי
6. בט"ו בחודש איתמלא סיהרא וסיהרא באשלמותא.
7. ענינו של ט"ו באב כשסיהרא באשלמותא
8. ענינו של ט"ו באב – ארץ ישראל ומקדש
9. התהליכיות המעגלית שמאפיינת את התממשות האינסוף בעולם המעשה
10. מעגלי המחול של ט"ו באב
11. מעגל המעגלים המחול לצדיקים לעתיד לבוא

מלחמת בין המצרים – מלחמת לבנון השניה

- 177 י. מלחמת בין המצרים
- 179 יא. מלחמת בין המצרים והקצוות – ובאמונה ננצח!
- 183 יב. מחיר ההתכחשות העצמית!
- 187 יג. הממד הערכי של שדה הקרב – כפוטנציאל וכמכשול
- 191 יד. על הניסים
- 193 טו. "ועדת חקירה" – "נחפשה דרכינו ונחקורה"
- 197 טז. על הפקת לקחים אמיתיים ו"רוח הלחימה"
- 201 יז. זהירות! מקסם שווא ושמו "צבא מקצועי"

לזכר יקירנו

רא"ל אמנון ליפקין שחק ז"ל

רמטכ"ל, שר בממשלת ישראל,

אזרח כבוד של העיר מודיעין

ושותף אמת בהקמת הישיבה

ולציון פועלו למען תקומת ישראל

משפחת ישיבת ההסדר

"מאיר הראל"

מודיעין

לזכרון עולם בבית מדרשנו

"וכבוד עשו לו במותו" – מלמד שהושיבו ישיבה על קברו"

[בבא קמא דף טז/ב]

סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד
נולד בחנוכה ביום כ"ט בכסלו תשל"ה (13.12.1974) בצפת,
להוריו ר' משה ונחמה שנוולד.
למד בישיבת ההסדר בקרית שמונה.
נפל בכפר דרום ת"ז – ט' ניסן תשנ"ה (9.4.1995).

סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד

סגן הראל שרם הי"ד
נולד ביום ד' בתמוז תשל"ב (16.6.1972) ברמת גן.
להוריו משה ושלוה.
למד בישיבת ההסדר בחיספין.
נפל בקרב בלבנון בערב שבת חנוכה, כ"ו כסלו תשנ"ד.
(10.12.1993)

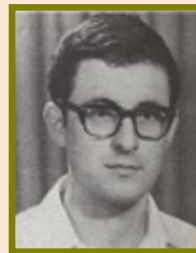
סגן הראל שרם הי"ד

סמ"ר יהונתן יעקב אינהורן הי"ד
נולד ביום כ"א בסיוון התשמ"ד (21.6.84) בהר ברכה, להוריו
דוד ורויטל.
למד בישיבת ההסדר באילת ובמכינה בעצמונה.
נפל בקרב במלחמת לבנון השנייה, בעיירה עייתא א-שעב, ז'
מנחם-אב תשס"ו.

סמ"ר יהונתן יעקב
אינהורן הי"ד

רב"ט דב אינדיג הי"ד
נולד ביום ג' בסיוון תשי"א (7.6.1951) ברומניה, להוריו
מרים ואברהם-יחזקאל, עלה עם הוריו לארץ בשנת 1959.
למד בישיבת ההסדר "כרם ביבנה".
נפל בקרב במלחמת יוה"כ בקרבות הבלימה נגד הסורים
ברמת הגולן ביום י"א בתשרי תשל"ד (7.10.1973).

רב"ט דב אינדיג הי"ד

סא"ל אבנר גולדמן ז"ל
נולד ביום ג' באב תשכ"ב (2.8.1962) בפתח תקוה,
להוריו עובדיה ואריקה.
למד בישיבת ההסדר "ברכת משה" מעלה אדומים.
שירת כטייס מסוק יסעור ובתפקידים פיקודיים בחיל האוויר.
נפל באסון המסוק באימון בקרפטים ברומניה ביום ט"ו באב
תשע"א (26.07.2010).

סא"ל אבנר גולדמן ז"ל

ר"ד

בתמוד

חטא העגל והעידן המודרני

א.חטא העגל השתעבדות לקונספציה עצמית מול התבטלות בפני אמת אלוקית

בי"ז בתמוז מתחילים ימי "בין המצרים" ימי צרה ופורענות לישראל. "חמשה דברים אירעו לאבותינו בי"ז בתמוז"¹ הראשון מתוכם הוא חטא העגל החטא הראשון של עם ישראל כעם, לאחר מעמד הר סיני. החטא מתרחש כחודש ושבוע לאחר מעמד הר סיני, כשעם ישראל חונה עדיין בהר סיני. ומכאן חומרתו. החטא גרם לשבירת הלוחות. חכמים דימו את חומרת מעשה העגל כבגידה של כלה בחתנה מתחת לחופה²:

אמר עולא: עלובה כלה מזנה בתוך חופתה.

אמר רב מרי ברה דבת שמואל: מאי קרא, (שם א): "עד שהמלך במסבו, נרדי נתן ריחו".

כמבואר ברש"י שם :

עלובה - חצופה, דעולבנא לישנא דחוצפא היא, והכי אמר במסכת גיטין: מזנה בתוך חופתה - כישראל, כשעמדו בסני ועשו העגל: במסיבו - בחופתו: נתן - עזב ריחו הטוב לאחרים:

למרות חומרתו של המעשה, מציינים חז"ל, שהכלה, -עם ישראל, לא התגנתה בעיני חתנה- הקב"ה³:

אמר רב, ועדיין חביבותא היא גבן, דכתיב, "נתן", ולא כתב, "הסריח".

וברש"י שם :

ועדיין חביבותא היא גבן - אף על פי שהמקרא מספר בגנותנו, הראה לנו לשון חבה מדלא כתיב הסריח:

¹ משנה תענית פ"ד מ"ו ר.

² גמי שבת דף פח ע"ב.

³ גמי שם.

נראה על פניו, שמדובר בארוע ספציפי מן העבר, שנסיבותיו המיוחדות משויים לו את השלכותיו החמורות, ועל כן הוא חד-פעמי, וקשה להפיק ממנו לקחים לזמנים אחרים. אולם עצם העובדה שיום זה נקבע ע"י הנביאים כיום צום לדורות, סימן הוא שמדובר על ארוע שניתן להפיק ממנו לקח בונה לדורות. בעקבותיו אנו מתוויים לעצמנו דרך, כיצד למנוע מצבים דומים בעתיד, ומציבים יעדים לעתיד, לשיפור ולתיקון, כפי שכתב הרמב"ם⁴:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב.

לפי פרשנים רבים חטא העגל היה על סף העבודה זרה, אולם לא לגמרי⁵. למרות המעורבות הפעילה של ה"ערב רב" שעלה עם ישראל ממצרים, עם ישראל, לא התכוין להפוך את העגל לאליל, ולעבוד אליו, אלא ליצור, **במו ידיהם**, סוג של מתווך בינם להקב"ה תחליף למנהיגותו של משה רבינו, שבושש לחזור⁶.

כדי להפיק לקח אקטואלי להווה מחטא העגל, אנו מבקשים להתעמק בשרשים הפסיכולוגיים של חטא זה, שעלולים להוות מכשול גם בימינו, ולנסות ללמוד כיצד למנוע אותם.

הרב קוק זצ"ל כתב בפתגמו לחודש תמוז⁷:

**בכל דור, עבודת עגל הזהב
תסבב שברון לוחות העדות.**

הרב קוק זצ"ל מצביע על תופעה פסיכולוגית שבאה לידי ביטוי בחטא

⁴ הרמב"ם הל' תעניות ה'.

⁵ ראה בכוזרי מאמר א' צ"ג.

⁶ ראה חזקוני על שמות פרק לב פסוק ה: "חג לה' מחר - למחר נעבידהו ונעשה חג לשמים על שנתן לנו מנהיג וסלקם בדברים עד המחרת. וכן בדעת זקנים מבעלי התוספות על שמות פרק לב פסוק ה: "ויאמר חג לה' מחר - כלומר למחר נעמידהו על המלוכה ונעשה חג לה' על מנהיג ונעשה שלמים לשם הקב"ה כמו שמצינו בשאול כשנתחדשה המלוכה.

⁷ הרב קוק זצ"ל מגד ירחים לחודש תמוז תרע"ב.

העגל, אולם היא קיימת בכל הדורות, ומביאה לכשלונות חמורים בתחומים שונים.

לאדם יש נטיה פסיכולוגית מובנית באשיותו, לייחס משקל משמעותי ליציר כפיו, לדברים שייצר בעצמו, במו ידיו או במחשבתו, בין אם מדובר על מערכות שעיצב לעצמו ובין אם מדובר על תובנות שגיבש לעצמו. הוא נוטה לראות רק את יתרונותיהם ומתקשה לראות את חסרונותיהם, ואם הוא מכיר בהם הוא מנסה לגונן עליהם. הדבר מגיע לא פעם לסוג של סגידה והשתעבדות.

תופעה זו מתוארת בדברי חז"ל, בהשוואה שערכו בין ההירתמות למעשה העגל ("לרעה") לבין דברים אחרים שבקדושה ("לטובה")⁸:

"רבי יהודה בר פזי בשם רבי, הן נקרא (את הפסוקים א.ש.) ולא נבהת (תאחזנו חלחלה א.ש.): לטובה (בתרומה למשכן כתוב א.ש.): 'כל נדיב לב' (ולא כולם תרמו א.ש.), לרעה (במעשה העגל כתוב א.ש.): 'זיתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם'. וכו'..

אמר רבי חייא בר (א)בא: אכן 'השכימו' השחיתו, כל השחתה שהיו עושין בהשכמה היו עושין אותה".

כוונתו של רבי חייא שבמעשה העגל נאמר (שמות לב ו): "וַיִּשְׁכְּימוּ מִמְּחֶרֶת וַיַּעֲלוּ עֵלֶת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים", התנהלות זריזה ומתוך מוטיבציה, ואילו במעמד הר סיני ההתנהלות היא כבדה ומשה צריך להעירם⁹. כך גם מתואר במדרש¹⁰:

"ויקהל העם על אהרון – אמר ר' לוי היכן נקרא בתורה ולא נבוש, בוא וראה בשעת מתן תורה מה כתוב 'ויוצא משה את העם לקראת האלקים', אבל כאן (במעשה העגל א.ש.) כתיב: 'ויקהל', נעשו קהילות קהילות – מעצמן".

אנו מבקשים לנסות ולעמוד על הסוד, על ה"קסם" של מעשה העגל

⁸ ירושלמי שקלים פ"א ה"א.

⁹ פרקי דר"א פמ"א.

¹⁰ מדרש הגדול שמות ל"ב.

שגרם להירתמות לזריזות ולהתלהבות מיוחדת. האם אכן סברו שעגל זהב דומם יכול להועיל במשהו?

בהקשר לכך יש להזכיר את הדומיננטיות היתירה שיש ל"ערב רב" במעשה העגל¹¹:

עגל מסכה – כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי "ערב רב" שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים

למרות שהערב רב היו גרים שהצטרפו לעם ישראל ולא היו במעמד מוביל, הם מצליחים לסחוף אחריהם את עם ישראל¹²:

אלה אלהיך – ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו.

על כן הקב"ה מצביע עליהם כגורמי החטא¹³:

שחת עמך – שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו.

מה רצו ה"ערב רב" להוביל במהלך זה, ומה היה סוד כוחם?

הרב קוק זצ"ל באר במקום אחר שה"ערב רב", הביאו איתם תפיסות דתיות שהיה בהן קסם ומשיכה. הם הטיפו להכניס לתוך עבודת ד' את המניע האנושי האישי, ובכך להפוך את העבודה הרוחנית מעשיה לאור האמת האלקית העל אנושית, לעשיה על פי השכל והמוסר האנושי¹⁴:

"כי כוונת הערב רב היתה למנוע ההנהגה הגדולה הזאת, ששתיה כל הכונה (בעבודת ד' א.ש.) רק להשלים רצון השי"ת, כי אם פיתו אותם שדי להם גם כן כשתהיה כוונתם בדרך הישר האנושי להשיג השלמות האנושית ולעשות טוב וישר מצד הרגש האנושי, וכו'.

¹¹ רש"י על שמות פרק לב פסוק ד.

¹² רש"י שם.

¹³ רש"י שם פסוק ז.

¹⁴ מדבר שור מכת"י.

אולם כיצד יכול עגל זהב דומם, יכול להועיל לאדם להרגיש שהוא מונע ממניעים אנושיים? הרב משיב¹⁵:

על כן בקשו שהדבר המורה להם ענין האלהות יהיה דבר מורגש אצלם ומוחש, להורות בזה כי די בעשיית הטוב והישר מצד הכח המורגש שבאדם, שאדם טוב יתעורר לעשות חסד להשלים חסרון חבירו הכואב וכיוצא בזה. וכו'.. ע"כ כשעשו את העגל ואמרו 'עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו' פירוש דבר שלפי הרגשתנו, וכו'."

כאשר "ממחישים" את הנוכחות האלקית היא מבססת את הבחירה האנושית על הכלים של תפיסה האנושית, ואז האדם "עובד" את עצמו. ה"ערב רב" שווק את "עגל הזהב" כאלטרנטיבה "קוסמת" ללוחות העדות ו"לתורה מן השמים". העגל המוחשי משמעו תפיסת עולם מובנת המתבססת על השכל והמוסר האנושי. זוהי דרך מובנת ומוחשית, שבה האדם מגבש את השקפת עולמו ואת דרכו בעצמו ולעצמו. תפיסה זו באה מתוך שכנוע בצורך, ומתוך שאיפה לשלימות ומיצוי אישי. בדרך זו יש קסם מיוחד, קל להזדהות אתה ולאמץ אותה ולהתמסר להגשמתה בהתלהבות. לעומת זאת לוחות העדות שזה עתה הוצעו לעם ישראל במתן תורה, ועליהם חרות הצו האלקי, מצריכים קבלה של הנשגב מבינתנו, של דבר הנתפס כמעל להווייתנו, ומחייב התבטלות כלפי אמת אלקית.

מבחינה פסיכולוגית כאשר האדם הוא זה שסולל לעצמו דרך ומגבש לעצמו קונספציה, הוא מתקשר ליציר כפיו בהתלהבות, עד כדי סגידה ושעבוד מוחלט, על סף של עבודה זרה. לעתים הוא מאבד את כושר השיפוט העצמי, כסוג של עיוורון, וגם אם ימצאו בדרכו טעויות ופגמים הוא מדחיק אותם ולא נוטש את דרכו. לעומת זאת כאשר מוטל על האדם להתאים את דרכו לאמת אלקית מוחלטת מתוך התבטלות עצמית קשה יותר להתקשר ולהתמסר. על כן בכל דור, "עגל זהב", יציר כפיו של האדם, תמיד יהיה "קוסם" יותר, מאשר "לוחות העדות".

¹⁵ מדבר שור מכת"י.

המוטיבציה האנושית לגיבוש קונספציות, מעשה ידי אנוש, מנוגדת לקבלת לוחות העדות וגורמות להם שבירה.

סופם של עגלי הזהב שבכל דור שמקימיהם בתופים ומחולות בחלוף זמן הם מואסים בהם והם הראשונים לנתצם¹⁶:

”אין תקנה לעבודה זרה אלא נתיצה ואבוד, וכו'. הם, מקימי הפסל, ממהרים בעצמם לנתצו”.

מאיידך, לא לחינם יש כח כל כך גדול ליצירה שהאדם יוצר בעצמו¹⁷:

אמר רב כהנא: אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו.

הכח הזה יש בו עוצמה מבורכת, ועל כן לא בהכרח היא סותרת את היצירה האישית. על כן צריך למצוא את הדרך לשלבה בעבודת ד' מבלי להפוך את עובד ד' למי שעובד את עצמו. הקונספציה הבסיסית עליה מושתת הבנין צריכה להיות מתוך קבלה מוחלטת של האמת האלקית, ועליה כקומה שניה הממד האישי, עם העוצמה הגלומה בו.

מכאן שאחד הלקחים שאנו צריכים להפיק ממעשה העגל, שעלינו לייצר כלי בקרה וביקורת שיאפשרו לבחון עד כמה האדם הוא עובד ד' ומתי הוא עובד את עצמו.

לעתיד לבוא, לא ”נאמר עוד אֱלֹהֵינוּ לְמַעַשֵׁה יְדֵינוּ” (הושע י" ד'). האדם לא ימיר עוד את ”לוחות העדות” האלוקיות ב”עגל זהב” מעשה ידיו. ההזדהות עם האמת האלקית וההליכה לאור ”לוחות העדות” תבוא מעומק הנשמה ותיצור הזדהות והתלהבות כשל מי שהולך בדרך שגיבש ועיצב בעצמו¹⁸.

¹⁶ מאמרי הראיה ח"א עמ' 236

¹⁷ גמ' בבא מציעא דף לח ע"א . וברש"י שם: ”קב שלו - חביבה עליו על ידי שעמל בהן, וקב שישאר לו מהם הוא רוצה מתשעה קבין של אחרים, שיקח בדמיהן אם ימכרם”.

¹⁸ ועיי' בעולת ראיה ח"ב עמ' נ"ו, ד"ה: ”עדות ד"” ; ”מאורות הראיה” לחנוכה עמ' קנ"ג - עמ' קס"ה. ”אחדות ושניות” מאמרי הראיה ח"א עמ' 236-238.

ב. חטא העגל ואבדן ההרתעה וההכרעה התודעתית בעימות על א"י

לחטא העגל היו השפעות במעגלים שונים. נתמקד כאן באחד מהם. חז"ל הצביעו על הפגם של החטא שגרם לאבדן המעלה הגבוהה שעם ישראל זכה לה במעמד הר סיני¹⁹:

דרש רבי סימאי, בשעה שהקדימו ישראל "נעשה" ל"נשמע", באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שתי כתרים, אחד כנגד "נעשה", ואחד כנגד "נשמע". וכיון שחטאו ישראל, ירדו מאה ועשרים רבוא מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר, (שמות לג) "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב".

אמר רבי חמא ברבי חנינא, בחורב טענו, בחורב פרקו. בחורב טענו - כדאמרן. בחורב פרקו - דכתיב, "ויתנצלו בני ישראל" וגו'.

מהם הכתרים שנכתרו לעם ישראל במעמד הר סיני? ולמה גרמה נטילת הכתרים? רש"י מפרש שכתרים אלה היו "מזיו השכינה"²⁰. ובמקום אחר אמרו חז"ל ששבירת הלוחות של מעשה העגל פגמה במאזן העוצמות שבין עם ישראל לאומות העולם²¹:

ואמר רבי (אליעזר) [אלעזר], מאי דכתיב, (שמות ל): "מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות" וגו'. אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נשתכחה תורה מישראל.

רב אחא בר יעקב אמר: אין כל אומה ולשון שולטת בהן,

¹⁹ גמ' שבת דף פח ע"א.

²⁰ רש"י שבת שם. ובתוספות שבת שם: "שני כתרים - של הוד היו לפיכך כשנטל משה קרן עור פניו". ועי' בפירוש הבא"ח שם, בבנייהו בן יהוידע.

²¹ גמ' עירובין דף נד ע"א. ובעין יעקב, וברש"י שם: "על הלוחות - בשביל הלוחות היו בני ישראל בני חורין".

שנאמר, "חרות על הלוחות", אל תקרי "חרות", אלא "חירות":

ניתן לומר שאלמלא חטא העגל אומות העולם לא היו יכולים לשלוט בעם ישראל, משום שהיו יראות מזיו השכינה שקרן מהכתרים, מהעוצמה הרוחנית האופפת את עם ישראל, כפי שאומר הפסוק²²:

וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נראה עליך ויראו ממך.

הרב קוק זצ"ל קושר בין כמה דברים שאירעו בחטא העגל: בין אבדן ההרתעה והשינוי ביחסן של האומות לעם ישראל, ובין היעד האסטרטגי: כיבוש הארץ²³:

לולא חטא העגל היו האומות יושבות ארץ ישראל משלימות עם ישראל ומודות להם, כי שם ד' הנקרא עליהם היה מעורר בהן יראת הרוממות, ולא היתה שום שיטת מלחמה נוהגת, וההשפעה היתה הולכת בדרכי שלום בבימות המשיח. רק החטא גרם ונתאחר הדבר אלפי שנים, וכל מסכות העולם הנן אחוזות זו בזו להביא את אור ד' בעולם, וחטא העגל ימחה לגמרי וממילא כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ד', והעולם יתוקן באורח שלום ורגשי אהבה, ונעם ד' יוחש בכל לבב, לענג רוח ולעדן נשמה ולכל בהם תחיה נפש כל חי.

כדי לבאר את דבריו עלינו להקדים ולומר שבתורת הלחימה המודרנית יש הבחנה בין "הכרעה" ל"הרתעה", ובין הכרעה צבאית כוחנית ובין הכרעה תודעתית. כאשר קיימת הרתעה, האוייב אינו מנסה להתעמת מלכתחילה, ואילו כאשר אין הרתעה ונוצר העימות עלינו להכריע בקרב. אולם יש שתי דרכים של הכרעה, ישנה דרך של הכרעה צבאית כוחנית שבה האוייב מוכנע בכח הזרוע. השטח עליו מתנהל העימות נכבש בכח ועליו ניצב הצבא הכובש שמשליט עליו את הריבונות בכח. במלחמה זו האמצעים להכרעה הם הרג והרס ופגיעה כואבת בנכסים

²² דברים כח י.

²³ אורות איי פסי ד'.

אסטרטגיים. אולם יש סוג אחר של הכרעה תודעתית, שההכרעה מושגת באמצעים תודעתיים, או שהאוייב נמנע מלהלחם בעקבות לוחמה פסיכולוגית או שהוא משתכנע מבחינה פסיכולוגית שאין לו סיכוי לנצח, והוא נכנע או נסוג. זהו סוג מועדף של הכרעה משום שהיא מושגת ללא קורבנות משני הצדדים.

הרב קוק זצ"ל מבאר שאלמלא חטא העגל העימות בין עם ישראל לאומות העולם יושבי הארץ, על ארץ ישראל, היה מוכרע בצורה מיוחדת: בהכרעה תודעתית ללא קרב. ההוד והרוממות של עם ישראל היו גורמים לאומות העולם להרגיש כלפיו את יראת הרוממות, בבחינת: "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נראה עליך ויראו ממך". העמים היו אמורים להבין ולקבל שבשל המעלה המיוחדת של עם ישראל ואל מול זכותם על הארץ לא נכון להתנגד ולהתעמת, והכניסה לארץ ישראל היתה אמורה להתבצע ללא קרב. אולם חטא העגל גרם לכך שעם ישראל ירד מהודו וממעלתו, והתנגדותם של אומות העולם התעקשותם שלא לוותר על הארץ רק התחזקה. (הם לא היו מוכנים לוותר, לא רק משום שהיתה "ביתם" אלא גם בגלל הכרתם בערך הרוחני המיוחד של הארץ). ועל כן בלית ברירה נדרש עם ישראל לרשת את הארץ בלחימה צבאית כוחנית שעלתה בקורבנות.

במקום אחר מבאר הרב זצ"ל את ההבדל בין מידת ה"הוד" וה"נצח", לגבי הנצח והנצחון, לגבי הנצח הוא כותב²⁴:

"החוסן הלאומי הישראלי פגש בדרכו מכשולים רבים, ועוד הוא עלול לפגש, וכולם ינצח בעז ד' ויעמד לנצח".

אולם לגבי ה"הוד" הוא כותב:

"נבדל מזה הוא רוח ד' אשר על ישראל, שהוא עתיד להיות לאור עולם, בו אין תכונת הפגישה של התנגשות להתפשט בכחו, כי לא נצטוינו לשאת הרב ומלחמה ולקרא בשם ד' לעמים לא ידעוהו, כי אם כאשר יגדל שם ישראל, ועמים

²⁴ עו"ר ח"א עמי רל"ג.

רבים יראו את ההוד והתפארת הקדושה, ושלוה העולמים הנמשך מהוד דעות נשגבות כאלה, שבהם רפודה קדושתן של ישראל, בלא פגישה של התנגשות, ובלא התגברות, ירוצו לבקש את ד' אלהי ישראל".

יש עדיפות למצב בו ההכרעה מתקיימת ע"י מידת ה"הוד" ולא ע"י מידת הניצוח של ה"נצח". בהמשך מבאר הרב שירושלים היא בחינת הנצח ובית המקדש הוא בחינת ההוד (שם):

"א"כ בית המקדש, מקום האורה, לא בנצח יתגבר, לא בהוראת נצוח, המורה התגברות של פגישה על ההתנגדות, כ"א בהוד הנתון עליו, ברוח החן והקדושה, לפניו יכרעו אים, ועמים רבים יבקשו פני ד' בהר ציון, ע"פ תביעה הבאה מהכרה פנימית מצדם, שזהו ערך פעולת ההוד, בהוד מלכות הנתון על מלך רב צדק ואביר חכמה, שמאהבה ורוממות נפש ירוצו הכל להכנס תחת דגלו".

לצערנו בתקופה האחרונה התהפכו היוצרות ודווקא אויבנו למדו להכיר את ערכה של ההכרעה התודעתית. הם מנצלים אותה כדי לנסות להשיג הישגים אסטרטגיים שלא עלה בידם להשיגם בשדה הקרב. הם מנסים לגרום להכרעה ללא קרב ע"י ערעור האמונה בצדקת הדרך ובערך של ארץ ישראל. אם הם היו מזהים אצלנו אמונה ונחישות חסרת פשרות וללא סדקים היו נשברים מזמן. אם היינו זוכים ועוצמתנו הרוחנית היתה קורנת כלפני חטא העגל היתה ההכרעה בעימות מסתיימת ללא קרב.

ביום שבעה עשר בתמוז בעת שנערוך לעצמנו את חשבון נפשנו נבחן כיצד עלינו לתקן פגם זה "וחטא העגל ימחה לגמרי וממילא כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ד'". וכתוצאה מכך נזכה לשבת לבטח בארצנו "והעולם יתוקן באורח שלום ורגשי אהבה, ונעם ד' יוחש בכל לבב, לענג רוח ולעדן נשמה ולכל בהם תחיה נפש כל חי"²⁵.

²⁵ עי' גם: אורות עמי י"ד; עולת ראייה ח"א עמי רל"ג; מאורות הראייה חנוכה עמי קל"ח.

בין

המצרים

שיתוף ליכיות והעצמה מבין המצרים

ג. העצמה מבין המצרים בין המצרים ועקרונות החינוך לדור של גאולה

תקופת "בין המצרים" - שלושת השבועות שבין י"ז בתמוז לט' באב, היא תקופה של צרות, וימים עם אופי של פורענות כבדרשת חז"ל²⁶:

ד"א "כל רודפיה השיגוה בין המצרים" - ביומין דעקא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שבהם קטב מרירי מצוי כמד"א (תהלים צ"א): "מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים".

בדור של גאולה יש לימים אלה משמעות מורכבת. לצד צער וחשבון נפש על כשלונות העבר יש גם הפקת לקחים חיוביים רלוונטיים להווה. הצער והאבילות לא נועדו כדי לשקוע ביגון, אלא כדי להפוך למנוף לתיקון ועשיה. בימים אלה אנו מנסים להפוך את הנסיבות של משברי העבר למקור השראה וגיוס תעצומות נפש לתיקון ההווה, לקדם את הגאולה מתוך המיצרים.

האופי של ימים אלה בדור הגאולה, באו לידי ביטוי בפתגם שניסח מרן הרב קוק זצ"ל לחודש זה. בפתגמו מתייחס הרב זצ"ל גם לאתגרי החינוך של הדור הנרמזים בהלכות ימי בין המצרים. מבחינה זו מקרין התהליך החינוכי של בין המצרים על התהליכים החינוכיים של כל ימות השנה²⁷:

מ"בין המצרים" נגאל עם

על ידי מורים מושיים בגבורה רוחנית

שאינם צריכים למקל חובלים.

כדי לעמוד על כוונתו בפתגם קצר ומלא תוכן זה, עלינו להקדים ולומר שדבריו צריכים להילמד בהעמקה משום שלשונו הגאונית היא רב

²⁶ מדרש איכה רבה פרשה א פסקה כט.

²⁷ הרב קוק זצ"ל "מגד ירחים" תמוז תרע"ד.

ממדית ומכילה רמיזות רבות. על כגון דא בהחלט ניתן לומר את מליצת חכמינו ששיחת תלמידי חכמים אפילו שיחת חולין שלהם צריכה לימוד²⁸.

במידה מסויימת המצב הרוחני של בין המצרים מהווה "מקל חובלים"²⁹, משום שהדירבון לחשבון נפש ועשיה בא מתוך משבר וקטסטרופה ולא כתוצאה מיוזמה חיובית מלכתחילה³⁰. הרב קוק זצ"ל מבקש שהפיכת בין המצרים למנוף של תיקון תהיה שלא מתוך כאב של המשבר אלא מתוך מוטיבציה חיובית, ע"י מורים ותלמידי חכמים שהם בבחינת "נועם" ולא בבחינת "חובלים".

אולם הרב קוק זצ"ל רומז בגאונותו גם על היבט נוסף שנמצא בהלכות ימי בין המצרים. דווקא בימי "בין המצרים" חז"ל הזהירו את המחנכים לבל יכו את תלמידיהם, משום שהם ימי סכנה³¹:

"ר' יוחנן הוה מפקד לספרייא דלא ליהוי מחיין למלייא בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, הוי "מקטב ישוד צהרים".

במקום אחר מובאים הדברים בסגנון קצת שונה³²:

"ר' יוחנן היה מפקד לספרייא ולמתנניא בהדין יומייא דלא יהוון טעינין ערקא על מיינוקייא"

צריך להדגיש ולומר שאין כוונת המדרש שבשאר ימות השנה יש ענין

²⁸ גמ' סוכה דף כא ע"ב: "אמר רבי שמעון מעשה בטבי עבדו: תניא אמר רבי שמעון משיחתו של רבן גמליאל למדנו שני דברים למדנו שעבדים פטורים מן הסוכה וכו' ולימא מדבריו של רבן גמליאל מילתא אגב אורחיה קא משמע לן כי הא דאמר רב אחא בר אדא ואמרי לה אמר רב אחא בר אדא, אמר רב המנונא, אמר רב, מנין שאפלו שיחת תלמידי חכמים צריכה למוד? שנאמר, (תהלים א) "ועלהו לא יבול".

²⁹ תלמידי חכמים של ארץ ישראל נקראם נועם ושל חו"ל נקראים חובלים. גמ' סנהדרין דף כד ע"א: "אמר רבי אושעיא מאי דכתיב: "ואקח לי (את) שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים" - נועם אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה חובלים אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה".

³⁰ כוחו של המנוף השלילי שמניע תשובה וחזרה למוטב מיראה מבואר בגמ'. גמ' מגילה דף יד ע"א: "ויוסר המלך את טבעתו", אמר רבי אבא בר כהנא, גדולה הסרת הטבעת, יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל, שארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, לא החזירו למוטב, ואילו הסרת טבעת החזירתו למוטב".

³¹ מדרש תהלים מזמור צא.

³² איכה רבה פרשה א.

שהחינוך יעשה בדרך של הכאת התלמידים, ובוודאי לא לתת לגיטימציה לעונשים פיזיים ובמיוחד בעידן שזהו כלי לא מקובל, אלא ללמד על מהותם של ימי בין המצרים: שגם בזמנים בהם ההכאה היתה מקובלת כדרך חינוכית, בימים אלה שהם ימים של פורענות וסכנה יש להקפיד בכך הקפדה יתירה. כך גם מביא ר' יוסף קארו להלכה³³:

”ולא יכו התלמידים בימים ההם”³⁴.

הרב קוק זצ”ל רואה בדברי המדרש והשולחן ערוך על ימי בין המצרים, רמז חינוכי עקרוני. דווקא בימים של צרות, שבהם קיים מניע רוחני של ”מקל חובלים”, של תיקון ועשיה מתוך הצרה והיראה ולא מתוך שאיפה אידיאלית מלכתחילה, שוללים מהמחנכים את האמצעי החינוכי של ”מקל חובלים”, ודורשים מהם לפתח אמצעים חינוכיים חיוביים, שיעוררו בתלמידים מוטיבציה חיובית אידיאליסטית. על כן המחנכים צריכים להיות בעלי מזג חינוכי חיובי ”חמושים בגבורה רוחנית, שאינם צריכים למקל חובלים”.

אנו מבקשים להראות שהרב קוק זצ”ל ראה במודל החינוכי החיובי, האנטיתיזה של ”מקל החובלים”, את המודל החינוכי המותאם לאופיו של דור הגאולה. הרב קוק זצ”ל סבר שלכל דור אופי מיוחד³⁵ ועל כן הוא מציב בפני המחנכים שבדור אתגרים חינוכיים מיוחדים. הוא ראה בדור של הגאולה גדלות מיוחדת שעל המחנכים להכירה כדי שיוכלו לטפחה³⁶:

וזאת העליה של הכלל ההמוני הסבה ג”כ ירידה, שהדור שהוא מוצא את כל מה שהוא שומע ורואה מהורים ומורים קטן מערכו, אז מוסרם אינו לוקח את לבבו ואינו משביר את צמאונו. גם אינו מטיל עליו שום אימה ופחד, שכבר

³³ בבית יוסף ובשולחן ערוך סוף סימן תקנ”א.

³⁴ ובט”ז שם מדגיש שאפילו ברצועה, שלא היתה נחשבת בזמנם להכאה כואבת במיוחד כמו הכאה במקל, בימי בין המצרים אסור. וראה גם בראשית רבה כ”ד.

³⁵ בהקשר לכך דבריו המפורסמים (באגרות הראי”ה אגרת שעח): ”ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה ואל דברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתתה של תורת אמת, כי כל זמן מאיר בתכונתו וכו”.

³⁶ אדר היקר, מאמר הדור, עמ’ ק”י.

התעלה בתכונתו מלהיות מעמיד אופי לחייו מפני בריחה
מפחד איזה שהיה, בין מוחשי בין ציורי, בין חומרי בין
רוחני.

על כן צריך להכיר היטב את העוצמות האנושיות של הדור ולהנחותו
בהתאם, למצוא דרכים חיוביות ומרוממות כדי לחנך את הדור. בדור
זה לא ניתן להשתמש "מקל החובלים" ולא ניתן להתבסס על אמצעי
ענישה או הרתעה והפחדה.

גדלותו של הדור באה לידי ביטוי בגילויים שונים של שאיפות גדולות
ואידיאליזם, ביכולת לחולל מהפכות גדולות ובכוחות עמידה גדולים.
למרות שמעל לפני השטח יש בדור זה גם לא מעט קטנות ומרדנות,
בהתבוננות מתחת לפני השטח לעיתים מתגלה שגם אלה נובעים
מכוחות גדולים

המסקנה המתבקשת היא שעם בני דור של גדלות, שמתמודד בגבורה
עם אתגרים וקשיים גדולים, צריך לדבר ב"גדולות" ולא "בקטנות". כדי
לדרבן אותו לתקן את דרכו לא ניתן להשתמש בהטלת אימה של יראת
העונש, צריך להלהיב את רצונו ע"י הסברה מרוממת של המסרים
הגדולים שיש בתורה ושל היעדים האידיאליים שיש בחיים של קיום
תורה ומצוות כפי שכותב הרב זצ"ל (שם):

"הצרות והתלאות הנוראות עשוהו לנוקשה ועז, עד שכל
בלהות ופחדים לא יזעזעוהו. הוא מוכשר רק להתרומם,
ללכת באורח חיים החולכת למעלה למשכיל, אבל לא יוכל
גם אם ירצה להיות כפוף ושחוח, נושא עול ונטל, אשר לא
יוכל למצא בתוכו רושם של אור חיים, לדעה ורגש; הוא לא
יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה
שיראת הרוממות תתחבר עמה. וכו'. דור כזה היוצא
להורג, בעוז נפש בשביל מטרות שהן נשגבות לפי דעו,
וכו'. לא יוכל להיות שפל, אפילו אם המטרות הן לגמרי
מוטעות, אבל רוחו הוא נשגב, גדול ואדיר. ודור בעל רוח
גדול חפץ ומוכרח לחפזן, בכל מקום שהוא פונה, לשמע

דברים גדולים!

לשם כך צריך לגדל דור של מתנכים בעלי גדלות וגבורה שיוכלו להתמודד עם האתגר היחודי הזה, ולשם כך שאף להקים את הישיבה המרכזית העולמית שתגדל תלמידי חכמים בעלי יכולות מתאימות³⁷ :

"לחיים של יצירה הנני קורא אתכם, זאת היא הנקודה העליונה שאנחנו חייבים לשאוף אליה. גלי התחיה הלאומית הולכים וסוערים, הננו מרגישים את המית שאונם, והננו גם נפעלים מהם גם פועלים עליהם. אי אפשר לנו לעמוד בפרק תולדותנו זה כנדהמים, כאובדי עצות. כח גדול רוחני צפון הוא באחינו היקרים תופשי התורה אשר בארץ הצבי, והכח הזה מוכרח הוא שיתגלה בכל הודו והדרו, מוכרח הוא להראות את פעולתו על תחית עמנו בארצו הקדושה... אבל המרץ של התחיה מוכרח הוא לעורר את כח החיים שבנו, לצעוד צעדים אמיצים צעדי און, ואז ידע ישראל ונדע גם אנחנו מה אנו ומה כוחנו. ידע העם ויכיר מה הוא לו כל החיל אשר תורת אלקיו בלבו".

ההכרעה של הרב זצ"ל לפנות אל ה"גדלות" שבדור אינה פשוטה. בדור של מורכבויות יש גדלות וקטנות, אור וחושך, עוצמות יחודיות וגם קטנות מוחין וצרות אופקים, ועל כן קיימת התלבטות כיצד לפנות אליו. נדמה, שאם נדבר איתו ב"גדלות" ונציב בפניו אתגרים גדולים - קרוב לוודאי שנאתגר את הגדולים שבו ונאבד את השאר. ואלה עלולים גם להאשים אותנו באליטיזם רוחני ובהתנשאות שמנותקת מה"עמך". ואם נפנה למכנה המשותף הנמוך של הציבור הרחב, ונציב בפניו אתגרים קלי השגה, ב"גובה העיניים" - ונדרבן אותו לעשיה רוחנית מתוך "מקל חובלים" ויראת העונש, נרצה את נמוכי הקומה ונאבד את הגדולים ששואפים לגדלות. הרב זצ"ל הכריע לטובת הגדלות!

האם בפנייתו ל"גדלות" ויתר הרב זצ"ל על השיח עם הציבור הרחב? אם נתבונן לעומק ולרוחב משנתו נראה שלא. הרב האמין בכוחותיו של

³⁷ הרצאת הרב בסוף ספר אורות התורה.

הדור וסבר שגם הציבור הרחב ניחן בכוחות רוחניים גדולים שמאפשרים לו להתמודד עם האתגרים.

בדור של תמורות וגאולה יש נשמות גדולות בעלות יכולות גדולות. דור זה מתמודד עם שאלות קשות ומשברים גדולים ולכן הוא זקוק לפתרונות משמעותיים ובחיזוקים רוחניים רבי עוצמה. אל מול השאלות הקשות קיימת נטיה להשתמש בתשובות מוכנות מן העבר, כפי שהיה "בימים שעברו..." כש"עוד לא היה כללות הדור מוכשר לדמות שהוא ראוי לשאיפות גדולות". ועל כן היו אלו תשובות שהתאימו למה שהיה בעבר, וקיימת בהם נטיה להלך ב"קטנות". למעשה היה ניכר בעליל שהתשובות אינם מספקות ואינן מפייסות את דעתם של בני הדור. אדרבא, לחלק מהם הדבר גרם להסיק שח"ו "אין לתורה תשובות לשאלות העולם המתחדש. ועל כן התורה שייכת לעולם שעבר ולא לעתיד". הרב זצ"ל הבין את המצב לאשורו, את גודל המשבר והסכנה, והגיע למסקנה שפתרונות אלה, שהיו מקובלים בעבר לא ישיגו את יעדם. ועל כן קרא³⁸:

" לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה ולכל מכשיריה, דוקא בעת משבר גדול וסכנה עצומה, צריכים לקחת את המעולה שבתרופות. רדיקלים אנו מוכרחים להיות, בפשרות למחצה לשליש ולרביע מאומה לא נתקן!"

אולם, כדי להצליח בכך צריך לתרגם את הרעיונות הגדולים לשפת הדור.

³⁸ אגרות הראיה איגרת תפ"ג.

ד. הכניסה ל"מיצר" ב"בין המצרים" התהליך והלקח לדורות הכחשה בטרם פורענות ונחמה לאחריה

1. הקדמה

הדיון על משמעותם של הצומות לימינו, ועל ריבוי הצומות לזכר אירועי החורבן, (שלא די בציון אירוע אחד, כגון ט' באב שהוא עצם החורבן, למרות שהוא יכול לכלול בתוכו אזכור של כל שאר האירועים שהתחוללו עד החורבן), מנתב אותנו לדון במשמעות התהליכית של אירועי החורבן, והמשמעות התהליכית של הצומות לזכר החורבן, לאורך השנה.

יש חשיבות גדולה לשמר את הזיכרון ההיסטורי של עמנו והתלאות שעבר. אחד מאבות הישוב אמר: "עם שאבד את הקשר עם העבר לא יהיה לו עתיד". במיוחד אמורים הדברים לגבי תהליכים שעברו על עם ישראל בהסטוריה. זכרונם מהווה תשתית להפקת לקחים, כדי להבטיח שלא נחזור על טעויות העבר. שכן אחד הלקחים הטרגיים מההסטוריה שאין מפיקים לקחים מההסטוריה!

הצומות על אירועי החורבן בעבר לא נועדו רק כדי לשמר את הזיכרון ההיסטורי שלנו, לצומות יש גם משמעות רוחנית אקטואלית, לימנו. אולם למשמעות האקטואלית של הצומות יש גם קומה נוספת. מבית מדרשו של הרמח"ל למדנו³⁹ שכל מועד שהוא זכר לעבר, איננו רק זיכרון על מה שהיה. יש לזמן שבו הוא חל תוכן רוחני מיוחד, אותו נוכל לספוג לתוכנו, ובאמצעותו נתקדם בעבודת ד'. ככל שנתבונן בו וננסה להפנימו כך נזכה לספוג ממנו אורות רבים יותר.

כך גם לגבי הצומות, שנתקנו לרגל ארועים טרגיים וקטסטרופליים

³⁹ דרך ד' לרמח"ל חלק ד'.

בעברנו, התזמון שלהם לא היה מקרי. לפי חז"ל התזמון נבע מהמשמעות המיוחדת שהיתה למועד בו הם התרחשו, משמעות זו נובעת בעיקר מסוג של החמצה, של משהו חיובי שהיה יכול להיות, ואולי אף משמח, ובגלל ההתנהלות של עם ישראל השתנה והפך לארוע טרגי⁴⁰. בהקשר לצומות יש משמעות כפולה, מצד אחד: להפנמת הטרגיות של הארוע גם בהיבטיו הרוחניים, ומצד שני: למשמעות המקורית של הזמן ומה שהיה אמור להיות, ולנסות לתקן אותו למה שהיה אמור להיות. להפוך את החורבן וההרס למקור של תעצומות ובנין. גם כאן ככל שנתבונן ביסודות הזמן וננסה להפנימו כך נזכה לספוג ממנו אורות רבים יותר.

אנו מבקשים לעסוק גם בתהליכיות של הצומות, בעיקר לזו של ימי "בין המצרים" ולהפיק ממנה משמעות רוחנית אקטואלית, לימינו.

2. "בין המצרים" תקופה או תהליך – הפשט והמדרש

תקופת "בין המצרים" שבין שבעה עשר בתמוז לט' באב קרויה "בין המצרים", על שם הפסוק מאיכה⁴¹:

"גלתה יהודה מעני ומרוב עבודה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים".

פסוק זה נדרש בחז"ל על שתי צרות והתקופה שביניהם⁴²:

"ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים ביומין דעקא, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שבהם קטב מרירי מצוי וכו".

כלומר, תקופה זו של ימי צרה ומצוקה שבין שתי הצרות: י"ז בתמוז וט' באב, היא תקופה מועדת לפורענות. ובה הצליחו אויבנו להשיגנו ולפגוע בנו. "המצרים" שבפסוק נדרשים על שם ה"צרות" וכן על שם

⁴⁰ ראה לקמן המאמר "קרא עלי מועד"

⁴¹ פרק א פס' ג.

⁴² איכה רבה פרשה א.

ה"קצוות" התוחמים תקופה זו.

עלינו לתת את דעתנו לפשט של הביטוי "בין המצרים" המובא בכתוב כמתבאר בדברי רש"י:

בין המצרים - שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום

לנום: המצרים - גבולים של שדה זכרם, ומדרש אגדה

בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב:

הכתוב מתאר תהליך, הוא מדמה את ירושלים ואת עם ישראל כמי שנס על נפשו מפני אויב, ומוצא את עצמו בגיא ללא מוצא. כדי להבין את המשל המובא בפסוק יש ללמוד מדברי הנביאים על ההתנהלות של עם ישראל וירושלים בתקופת החורבן. הנביאים הוכיחו את עם ישראל על התנהלותו הקלוקלת ודרשו ממנו לחולל שינוי משמעותי ולחזור בתשובה, הם גם הזהירו מפני פורענות מתקרבת אם עם ישראל וירושלים לא יחזרו בתשובה. אולם עם ישראל התעלם מדרישות הנביאים והתכחש לפורענות המתקרבת ושכנע את עצמו מבחינה אידיאולוגית שלא יאונה לו כל רע באמרו⁴³: "היכל ד' היכל ד' היכל ד' המה". כלומר לא יעלה על הדעת שהקב"ה יביא פורענות על עמו עירו ומקדשו. האידאולוגיה הזו אפשרה לו להמשיך בהתנהלותו בלי שיצטרך לחולל שינוי. מצד שני עבר זמן רב בין הנבואה לבין הפורענות ובינתיים נופפו בפני הנביא - הרואה אתה שלא קרה מאומה ונבואתך נסתה לצייר תמונה קודרת יותר מהמציאות האמיתית. בדרך זו חיזק עם ישראל את בטחונו שלא יאונה לו כל רע ושאין לחשוש מאזהרות הנביא. מצב זה דומה למי שנס על נפשו מפני רדפו ובנתיב מנוסתו הוא מצליח להתרחק מרודפו ואז הוא מדמה בנפשו שחפצו עולה בידו, ואויבו לא יצליח להשיגו. אולם אין הוא שם לב שנתיב מנוסתו מוביל אותו למקום צר - ל"בין המצרים", שבסופו יש קיר ללא מוצא. ובעוד זמן קצר ימצא את עצמו ב"אין מוצא" מוקף קירות תלולים מכל עבר, ואז כבר המצב אבוד ועוד זמן קצר הרודפים ישיגוהו. כך גם מבאר

⁴³ ירמיהו פרק ז פס' ד'.

המלבי"ם את דברי הנביא יחזקאל⁴⁴: "וּבְבֹאֶה הָיָה בָּאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְּתוֹכְכֶם":

ובבאה - אמנם על מה שהנביא מנבא להם עתידות ומזהיר כי יבא עליהם פורעניות לא ישיתו לב ולא יאמינו לדבריו עד יבא הפורעניות שנבא, ואז אין תועלת במה ששמעו דברי הנביא אחרי שלא עשו תשובה לעכב את הרעה כי בבאה הנה - כבר באה - ונחיה הרע, ואין תועלת רק מה שידעו - אח"כ כי נביא היה בתוכם - שאז יאמינו שהיא נבואה אמיתית, ואז כבר א"א לתקן הרע העבר:⁴⁵

הנמשל של "בין המצרים" קשור לתופעה פסיכולוגית וסוציולוגית של חברה בטרם פורענות, במצב זה יש סבירות גבוהה להיווצרות תופעות של הדחקה ואונאה עצמית. גם אם יקומו מוכיחים מבית ויצגו רפורמה מקיפה שעשויה להציל את המצב ויקראו לשינויים מפליגים בתחום הרוחני והמוסרי, הם עשויים להיתקל באטימות ואי שיתוף פעולה מצד העם שמתקשה להשתנות. במצב שכזה גם אזהרות שהעדר שינוי יביא ח"ו חורבן לא תמיד יועילו. יהיו כאלה שיפנו לעם ויוכיחו באותות ומופתים, את מה שחלקו רוצה לשמוע, שיש מוצא וגם ללא השינוי המתבקש ניתן להיחלץ מהמצב. באופן זמני, כך נראה, שדרכם צולחת, אולם ככל שהזמן יתארך, בלא משים, המצב מתדרדר וההתנהלות מביאה את העם, לדרך ללא מוצא. ולמעשה מתברר שהעם חורף את גורלו במו ידיו.

3. היחס בין ה"פשט" ל"מדרש".

כיצד מתיישב פשט הכתוב עם מדרשו? מקובלים אנו שיש קשר בין המדרש לפשט כשני רבדים של אותה מציאות כפי שמבאר הרב קוק

⁴⁴ יחזקאל פרק לג פסוק לג.

⁴⁵ מלבי"ם על יחזקאל שם - חלק באור הענין.

יסודות התורה הם הפשט והסוד, הדרוש והרמז הם אמצעיים לקשר ולשלב את הרום עם התחתית, והפרטים רבים מאד.

רבי אברהם בן הרמב"ם חידש שהקשר בין המדרש לפשט קשור לשמו של המדרש שהינו בבחינת "דרישה וחקירה"⁴⁷:

ראיתי לפרש דברי השמות וענייניהם בספר הזה והם הדרשות והמעשים והאגדות, ואומר לשון "דרשה" הוא בקשת העניין וחקירתו לבוא עד תכונתו, מלשון: "והקרת ודרשת" (דברים י"ג ט"ו). כלומר הדבר שנחקר בו בניין ויודע וידרש וימצא כי הוא הנקרא דרש, וזה הכלל, כל מאמר שהוא פירוש פסוק או נסמך לפירוש פסוק בדרך מדרכי הדרוש או ביאור עניינים מן העניינים שיהיה חוץ למשפטי התורה ודיני האסור והמותר וחיוב ופטור טמא וטהור וכשר ופסול הוא יקרא דרש.

לשון "מעשה" כל דבר ועניין שאירע שנעשה מלשון "עשה יעשה" (משלי כ"ג ה') ותועלתו למבין שמורה וערוכה, "ראה מעשה ונזכר הלכה" (פסחים ס"ו א').

ולשון "הגדה" מלשון "הגיד לך אדם מה טוב" (מיכה ו' ח') שהם מגידים מאורעות שאירעו, וקרוב הוא עניינו לעניין המעשה, אלא שיש ביניהם הפרש, כי המעשה יגיד דבר הנעשה בימי המגיד או בימי אדם ידוע ונזכר ואגדה תגיד דבר שאירע בלי להבינו בענין זה וזה שכתבנו וכו'.

⁴⁶ גנזי הראיה עמ' 150 אות ג, ובהמשך שם: " בקיבוץ הרוחניות של יוסף נכללו בכתונת הפסים שלו, ויהודה עוד רק עם אל, ויוסף ויהודה בהיותם לעץ אחד הרי כל עץ החיים כולו שלם, ומפריו נוטעים נטיעות מרובות לכוון בשלימות את כל הפרדס כולו". וכן גם ב"מאורות הראיה" עמ' פ"א וכן ב"עין איה" שבת דף ס"ג ע"א אות נ': "א"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו".

⁴⁷ מאמר על דרשות חז"ל בתוך "מלחמות השם" בהוצאת מוסד הרב קוק עמ' פ"א

הפשט הוא בבחינת הריאליה הגלויה מעל פני השטח והמדרש חושף את המוסתר מתחת לפני השטח. מכאן שיש קשר ברור בין המדרש לבין הפשט. קשר זה התבאר ע"י האבן עזרא על מגילת איכה כקשר שבין הגוף למלבוש⁴⁸:

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים, שהם נוסדים על קשט וביציקת מדע יצוקים, וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים, אכן מדרשיה אל דרכים רבים נחלקים מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים, ומהם לאמן נכשלים ולמלאת הריקים, על בן דמו לגופות טעמי הפסוקי, והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים, מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים, ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ובחוקים, וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים.

מכאן שיש קשר והתאמה בין המדרש לבין הפשט בדומה להתאמה שיש בין הגוף ללבוש המולבש עליו.

ברצוננו לברר מהו הקשר כאן בין הפשט למדרש של "בין המצרים".

4. מה מאפיין את המוקדים של שני "המצרים".

טרם שנענה על שאלה זו נזכיר את שאלתנו דלעיל: מדוע יש לציין כל שלב בחורבן בנפרד, את י"ז בתמוז וט' באב, מדוע אין די באחד מהם? כדי לענות על כך יש להעמיק במועדי "המצרים": י"ז בתמוז וט' באב, ומאפייני הצרות שאירעו בהם. אלה התבארו במשנה⁴⁹:

**המשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז
וחמשה בתשעה באב.**

⁴⁸ אבן עזרא על מגילת איכה פרק א פסוק א
⁴⁹ תענית פרק ד' משנה ו'.

בשבעה עשר בתמוז: נשתכרו הלוחות ובטל התמיד
והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד
צלם בהיכל.

בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ
וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה
העיר.

משנכנס אב ממעטין בשמחה⁵⁰.

בפשטות, מלמדת המשנה שתאריכי ה"צרות" הללו הם זמנים מועדים
לפורענות. ובהם אירעו צרות שונות לעם ישראל לאורך ההיסטוריה.

ראשיתם של צרות אלה הוא בשני חטאים חמורים שנגעו בשניים
מהאושיות המרכזיות של התורה: י"ז בתמוז – על קבלת התורה, וט'
באב על ירושת ארץ ישראל⁵¹.

מאז אירעו בתאריכים אלה צרות שונות, אלה ומאפייניהן יוצרים מכנה
משותף בין הצרות של חורבן בית ראשון לחורבן בית שני. מכאן אפשר
לומר לכאורה שהצום בשני המועדים אינו מצטמצם רק לאבילות על
עצם חורבן הבית, ועל כן יש צורך בשניהם. אולם נראה שאין די בכך
וכדי לברר זאת יש לשאול מספר שאלות על דברי המשנה: ראשית:
האם יש מכנה משותף בין חמשת הדברים שארעו ביי"ז בתמוז ולעומת
זאת האם יש מכנה משותף בין חמשת הדברים שארעו בט' באב, ואם כן
מה ההבדל ביניהם? וכן: האם הביטוי החותם את המשנה: "משנכנס
אב ממעטין בשמחה" מלמד שיש תהליך של מיעוט בשמחה והתגברות
האבילות ככל שמתקרבים לט' באב, והאם תהליך זה מתחיל בר"ח אב
או שניתן להבחין בו כבר מיי"ז בתמוז? או אפילו כבר מעשרה בטבת?

המהר"ל באר את המשנה ואת המאפיינים של שתי הצרות: י"ז בתמוז
וט' באב⁵²:

⁵⁰ עיי"ש בפירוש הרע"ב וה"תפארת ישראל" שבארו איזה ארוע הסטורי מסתתר מאחורי כל
איזכור שבמשנה.

⁵¹ עיי"ש בפירוש הקרן אורה על תענית כ"ד, שמרחיב את הענין לגבי שני החטאים הללו דווקא.
⁵² נצח ישראל פרק ז-עמ' נ"א.

"זמפני שי"ז בתמוז הוא התחלת הקצה ולפיכך כל ה' דברים שבו נעשו אינם גמר פורעניות, כי מה ששברו לוחות אינו תכלית פורעניות שהרי אפשר באחרים, כי זה הזמן הוא התחלת הקצה ואינו גמר רק בט' באב תכלית הקצה וכן מה שבטל התמיד אינו תכלית הפורענית עד שחרב הבית, וכן מה ששרף אפוסטמוס התורה אינו תכלית פורעניות שהרי אפשר באחרת, וכן מה שנבקעה העיר אין זה גמר פורעניות רק כשחרב הבית, וכן מה שהעמיד צלם בהיכל אין גמר של פורעניות רק כשחרב הבית, ולפיכך אלו חמשה דברים אירעו בי"ז בתמוז. אבל בט' באב הוא גמר פורעניות בתכלית, כי מה שנגזר גזירה לאבותינו שלא יכנסו לארץ וכן חורבן הבית בראשונה ובאחרונה וכן מה שנלכדה ביתר וכן מה שנחרשה העיר, ולפיכך אלו חמשה דברים אירעו בט' באב".

עפ"י המהר"ל: י"ז בתמוז הוא הקצה הראשון של ה"מיצר" ובו התרחשו צרות שיש אפשרות לתקן - מצבים ש"בטרם פורענות". ואילו בט' באב התרחשו צרות שהן התגלמות הפורענות במלואה ובו אירעו צרות שאין להן תקנה.

הסבר זה של המהר"ל וכן הדיוק מהסיפא של המשנה מלמדים על תהליך שיש בו מספר שלבים שבהם המצב מחריף עד שמגיעים לפורענות בעצמה. מדבריו ניתן לעמוד על הקשר בין הפשט והמדרש משום שניתן לראות תקופה זו כתהליך ובו מספר שלבים של כניסה ל"בין המצרים" עד כדי הגעה ל"אין מוצא".

כדי לעמוד על המשמעות של התהליך בצורה מלאה יש להתבונן כבר במשמעות של השלב הראשון - של צום עשרה בטבת שבו מתחיל המצור על ירושלים, וממנו להמשיך ל"יז בתמוז וט' באב. ניתן לומר שיש בתהליך שלושה שלבים עיקריים: בשלב הראשון - תחילת התהליך, יש סימנים מעידים שהפורענות ממשמשת ובאה, יש מעין "כתובת על הקיר" שמזהירה מפני הבאות. בשלב זה ניתן לחולל שינוי ולתקן. באם

מוחמצת ההזדמנות התהליך מתדרדר לשלב שני שבו יש כניסה ל"בין המצרים" למצב שבו מתחילה התדרדרות מואצת וקטן הסיכוי לשנות! עד שמגיעים לשלב השלישי שבו מגיעה הפורענות עצמה והאסון מתרחש.

5. התהליך שמ"צרה" ל"פורענות" – ואבדן מוחלט, כ"מי שמתו מוטל לפניו".

התהליך אותו אנו מתארים מקביל גם להתגברות מנהגי האבלות בכל שלב ובמיוחד בתהליך שמתרחש בבין המצרים. ההלכות של צום עשרה בטבת הן כשל תענית ציבור רגילה. אולם בייז בתמוז בנוסף לעצם הצום מתחילים גם מנהגי אבלות נוספים כגון: שנמנעים מלשאת נשים מלהסתפר ומלברך שהחיינו לשמוע כלי שיר וכו'. כאן צריך לשים לב שבר"ח אב מתווספים מנהגי אבלות נוספים של תשעת הימים שלחלק מהקהילות מפסיקים לאכול בשר ולשתות יין וכו' ולחלק מהקהילות התגברות האבילות היא מתחילת שבוע שחל בו ט' באב. בט' באב יש שיא של מנהגי האבילות כ"מי שמתו מוטל לפניו" כמבואר בגמ'⁵³:

תנו רבנן: כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב: אסור באכילה ובשתיה, ובסיכה ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות. וכו'

אמר רב יהודה אמר רב: כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי: ערב תשעה באב מביאין לו פת חרבה במלח, ויושב בין תנור לכיריים, ואוכל, ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו.

הדימוי של האבילות לכדי "מי שמתו מוטל לפניו" אמנם מגדיר את מתכונת האבילות מבחינה הלכתית כאילו מת לו מת מדרגת קירבה ראשונה. אולם האם ניתן ללמוד מכך גם על המהות, על מאפייניה של

---

⁵³ גמי תענית דף ל"א.

הצרה והפורענות בתשעה באב? והאם יש בכך כדי ללמד על התהליך המוביל אליו מייז בתמוז? נראה שבעצם הדימוי לאדם שמת לו מת יש בו כדי לבאר את התהליך של היווצרות הפורענות על כל שלביה. ניתן לדמות זאת לאדם שחולה במחלה אנושה וסופנית, ומצבו מתדרדר מיום ליום, קרוביו צריכים לפעול בכל מישור אפשרי כדי לחולל את השינוי במצבו. אסור להם לחסוך כל מאמץ: בחיפוש רופא מומחה ובתפילות ותחינות מלב שבור ודמעות שנשפכות בפני בורא עולם שישלח רפואה וכו'. ואכן, כל זמן שהחולה בחיים יש תקוה, גם אם מועטה, שאולי יש מוצא מן המצב, אולי יקרה נס ועוד יחול שינוי. אולם אם ח"ו ל"ע מתחוללת הפורענות והחולה "שבק חיים לכל בריה" ו"מתו מוטל לפניו" השתנה המצב ואין יותר סיכוי לשינוי. מהות הפורענות והחורבן של ט' באב מצריכה שמתכונת האבילות תהיה "כמי שמתו מוטל לפניו", כמי שהחמיץ את ההזדמנויות לשנות ועתה הוא במצב של "אין מוצא", וחוסר יכולת לשנות.

6. שלבים בתהליך החורבן – ה"כתובת שעל הקיר" ואי ניצול הזדמנויות למניעת הפורענות

אולם צריך להבין שמדובר בתהליך ולא בפורענות שהתחוללה בבת אחת והכתובת היתה כתובה על הקיר כבר זמן רב. "במקום אחר"⁵⁴ בדברי חז"ל מתבאר תהליך היסטורי של התדרדרות וחורבן בית שני. כבר ארבעים שנה קודם החורבן⁵⁵:

תנו רבנן: ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין, ולא היה לשון של זהורית מלבין, ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו: היכל היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני בכך שפופך עתיד ליחרב, וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא (זכריה יא) "פתח לבנון דלתיך

⁵⁴ ירושלמי ראש השנה פרק ג ה"ה: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר".
⁵⁵ יומא דף ל"ט ע"ב.

ותאכל אש בארזיך

רבי יוחנן בן זכאי מבאר את פשר התופעות החריגות שבבית המקדש. מעשיהם של ישראל מרחיקים את השכינה מן המקדש. לדידו הכתובת של תהליך זה כתובה על הקיר - "יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב!". עם ישראל נתון בתהליך סופני שסופו ברור. במידה ויתכחש למצבו, ולא יתעשת ויגייס את כל כוחותיו לתיקון המצב אכן הגרוע מכל בוא יבוא. אולם ליקוי המאורות וניסיונות האונאה העצמית אינם מאפשרים להודות במצב וליצור את המפנה המתבקש והתהליך מגיע לכתובתו האיומה⁵⁶.

בטבע האנושי של היחיד והציבור קיימת הדחקה מפני פורענות שהולכת ומתקמת. האופטימיות הבסיסית של האדם והחברה מובילים אותם לפרש את האירועים באופן מרגיע ומנסה לגרום להם להתלות בכל שביב של עובדה שמאפשרת להם להישאר אופטימיים. כדי להשתכנע שהמצב באמת מסוכן צריך להתחולל שינוי בסיסי. בדרך כלל השינוי הזה מתחולל כאשר הפורענות כבר כאן והחרב החדה מונחת כבר על הצוואר אולם אז בדרך כלל כבר מאוחר - והתהליך כבר נמצא ב"אין מוצא".

בשלבם השונים של התהליך היו הזדמנויות רבות לחולל שינוי. אחת מהזדמנויות אלה מתוארת בחז"ל. שנאת החינם והפלגנות שאפיינה את מצבו של עם ישראל ערב החורבן, מנעה ניצול המשאבים שהיו לרשות אנשי ירושלים כדי לנצח את הרומאים. ערב המצור היתה בירושלים כמות מזון ומוצרי יסוד שאפשרה עמידה במצור של עשרים ואחד שנה. התעלות כל פלג מעל השקפתו הצרה, והשקעת מאמצים באיחוד השורות, יתכן שהיה בה כדי להפיק את המירב מיכולת זו, ולהכריע את גורלה של ירושלים לטובה⁵⁷:

שדריה עילויהו לאספסינוס קיסר. אתא, צר עלה תלת שני.

⁵⁶ כדי להבין זאת בצורה יסודית יותר יש לשאול: מדוע הקב"ה "מאותת" לעם ישראל על התקרבות החורבן דווקא ע"י ארבעת הדברים הללו? (עליית הגורל בימין, הלבנת לשון של זהורית, הנר המערבי, ופתיחת דלתות ההיכל מאליהן) נתמקד בעיקר בפתיחת דלתות ההיכל מעצמן. ואכמ"ל.
⁵⁷ גמי גיטין דף נ"ו ע"א.

הוּוּ בַּה הִנְהוּ תִּלְתָּא עֵתִירִי: נְקִדִּימוּן בֶּן גּוּרִיוֹן, וּבֶן כִּלְבָּא שְׁבוּעָה, וּבֶן צִיצִית הַכֶּסֶת; נְקִדִּימוּן בֶּן גּוּרִיוֹן, שֶׁנִּקְדָּה לֹו חֲמָה בְּעִבּוּרוֹ; בֶּן כִּלְבָּא שְׁבוּעָה, שְׁכַל הַנִּכְנָס לְבֵיתוֹ כִּשְׁהוּא רַעֲב כְּכִלְב, יוֹצֵא כִּשְׁהוּא שְׁבַע; בֶּן צִיצִית הַכֶּסֶת, שֶׁהִיתָה צִיצֵתוֹ נִגְרַרְתָּ עַל גְּבִי כֶּסֶתוֹת. אִיכָּא דְאִמְרִי: שֶׁהִיתָה כֶּסֶתוֹ מוּטְלַת בֵּין גְּדוּלֵי רוּמֵי. חַד אִמְרֵי לְהוּ: אֲנָא זֵינָא לְהוּ בַּחִיטִי וְשַׁעֲרִי, וְחַד אִמְרֵי לְהוּ: בְּדַחְמָרָא וּבְדַמְלַחָא וּמִשְׁחָא, וְחַד אִמְרֵי לְהוּ: בְּדַצִּיבִי, וְשִׁכְחוּ רַבְנֵן לְדַצִּיבִי; וְכוּ'.. .. הוּוּ לְהוּ לְמִזִּין עֲשָׂרִים וְחַד שְׁתָּא⁴. הוּוּ בַּהוּ הִנְהוּ בְּרִיוֹנִי, אִמְרוּ לְהוּ רַבְנֵן: נִפּוּק וְנַעֲבִיד שְׁלֵמָא בַּהֲדִייהוּ, לֹא שְׁבַקִּינְהוּ. אִמְרוּ לְהוּ: נִפּוּק וְנַעֲבִיד קֶרְבָּא בַּהֲדִייהוּ, אִמְרוּ לְהוּ רַבְנֵן: לֹא מִסְתִּיעָא מִלְתָּא. קָמוּ קִלְנְהוּ לְהִנְהוּ אִמְבְּרִי דְחִיטִי וְשַׁעֲרִי, וְהוּוּ כַּפְנָא. (הִיו בִּירוּשָׁלַיִם בְּרִיוֹנִים שֶׁתְּבַעוּ לְצִאת וּלְהִלָּחֵם בְּרוּמָאִים, וְאִילוּ חֲכָמִים בִּקְשׁוּ לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם עִימָם מִשׁוּם שְׁמִלְחָמָה בְּתַנָּאִים כַּאֲלֵה לֹא תִצְלַח. קָמוּ הַבְּרִיוֹנִים וְשִׂרְפוּ אֶת מַחֲסַנֵי הַמְּזוּן שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם וְרַעֲב נָפַל עַל הָעִיר. תְּרַגּוּם חֲפְשֵׁי א.ש.)

קֶרֶב לוּוֹדָאֵי שׁ"הֵנִי בְּרִיוֹנִי" רִשְׁמוּ לְעַצְמָם בְּסִיפּוּק אֶת "הַצְּלַחְתָּם" לְכֹלּוֹת אֶת הַמַּאֲגָרִים שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, לְבִטַח רְאוּ בְּכַךְ נִקְוֹדַת מִפְנֵה לְטוֹבַתָּם. כַּעַת נִפְתְּרָה הַדִּילְמָה שֶׁל אֲנָשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם, לֹא נֹוֹתְרָה בְּפִנְיָהֶם בְּרִירָה אֲלֵא לְהַצְטַרֵף לְמַלְחַמַתָּם שֶׁל "הֵנִי בְּרִיוֹנִי". כִּפִּי שֶׁמֵתָאֵר הַמְדַרְשׁ הַמְקַבֵּיל בְּאִיכָה רַבֵּה⁵⁹:

וְהִיָּה שֵׁם בֶּן בְּטִיחַ בֶּן אַחֲוֹתוֹ שֶׁל רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זְכָאִי, וְהִיָּה מְמוֹנָה עַל הָאוֹצְרוֹת, וְעַמֵּד וְשִׂרְף כֹּל הָאוֹצְרוֹת, שְׁמַע ר' יוֹחָנָן בֶּן זְכָאִי וְאִמְרֵי וּוִי, וְכוּ'.. .. א"ל כֹּל אֵילִין יוֹמִיָּא דְאִינוּן אוֹצְרֵיהָ קִיּוּמִין לֹא הוּוּ בְּנֵי מְדִינַתָּא יְהִבִּין גְּרַמְזִיחֹון לְמִיפְקָ לְמַעֲבַד קֶרְבָּא וּמְרַדְפָּה שְׁנָאָה. (אִמְרֵי לֹו בֶּן בְּטִיחַ כֹּל הַיָּמִים שֶׁמַּחֲסַנֵי הַמְּזוּן קִיּוּמִים לֹא יִתְגַיִּסוּ אֲנָשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם לְקֶרֶב נֶגֶד הַרוּמָאִים. תְּרַגּוּם חֲפְשֵׁי א.ש.)

⁵⁸ במקורות חז"ל יש גרסאות שונות לגבי משך הזמן שהיו המלאים במחסנים מספיקים.
⁵⁹ פרשה אי א.

אולם התכחשותם לבעית היסוד והגברת הפלגנות במקום לחתור לאחדות גרמה את התוצאה ההפוכה, בכלי מלאי המזון ומוצרי היסוד שבמאגרים נסתם הגולל על גורלה של ירושלים. ההזדמנות לתקן הוחמצה, המצב התדרדר לכדי כאוס מוחלט, לדרך ללא מוצא, תהליך הפורענות הואץ עד לכדי חורבן מוחלט של ירושלים והמקדש.

7. שלב של פורענות – אין מנחמין לאדם בזמן שמתו מוטל לפניו.

בעת שהפורענות מתרחשת היא הולמת בנפגיעה ומותירה בהם טראומה קשה. בעת שהגרוע מכל כבר קרה ו"מתו מוטל לפניו" מרגיש האדם כאילו כל עולמו חרב עליו. הכאב על האובדן כבד מנשוא והוא גורם לאדם מעין רעידת אדמה פנימית שעלולה לערער את כל היסודות הקיומיים ולעיתים אף הערכיים של השקפת עולמו. הטרומה עלולה אף להחריף בקרב אלה שחיו ב"הכחשה" כלפי האפשרות שהפורענות עלולה להתרחש. התופעות הטרומטיות מתרחשות בין כאשר מתחוללת פורענות ברמה האישית ובין כשמתחוללת פורענות ברמה הלאומית. גם ההיבט הטרומטי של הפורענות בט' באב, בא לידי ביטוי בדימוי של הפורענות ל"מי שמתו מוטל לפניו", היבט זה מבואר במשנה⁶⁰:

רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו

יש לשאול מדוע אין מנחמין לו לאדם בשעה שמתו מוטל לפניו? לכאורה זהו הזמן שבו הוא זקוק לנחמה יותר מכל זמן אחר? בפירוש רבנו יונה מבואר שבשעה שמתו מוטל לפניו שרוי האדם בטרומה רגשית ועל כן זוהי שעה של תיסכול וכעס, בשעה זו לא ניתן לנחם ולהפיג את הכעס⁶¹,

⁶⁰ אבות פרק ד משנה יח.

⁶¹ קיצור מס"י לרב קוק זצ"ל "מאמרי הראיה": "וזהו זה הוא הפסד ותקלה. להכיר שהגאון איננה אלא עורון ממש וסכלות ידיעה בערכו וחסרונותיו. הכעס רע ומר, הכועס לשעתו חי"

ומי שמנסה לעשות זאת הוא רק מגביר את הכעס⁶²:

שעל ידי זה יבא לומר דברים שאינם מהוגנים בו כי יוסף כעס על כעסו: וכו'.. ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו – כי בשעת העצבון הנחמה מוספת עליו כעס ובא לומר דברים לא טובים.

וכן באר מהר"י אלאסקר שם שבמצב כזה צריך לאפשר לאדם לעכל את מה שקרה בעצמו ורק לאחר מכן יש סיכוי להביאו לחשיבה, הפקת לקחים ותנחומין⁶³:

וטעם אל תרצה את חברך וגו', שמא אם תבא ותדבר על לבו באלו השעות, יקלל במלכו ובאלוהיו ופנה למעלה, ותהיה גורם לו שירש גיהנום. והנה למדנו זה הענין ממושה רבנו ע"ה, וכו'... וע"כ אין ראוי לאדם כשיהיה חבירו בכעס שינחם אותו, שמא יכשילו. אלא הנח לו עד שתצטנן רתיחתו. וכו'.. וגם כן הזהיר על האבל שלא תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו⁶⁴.

טורפת ינקה עצמו שלא יתעורר לכעס כלל, ואם יתעורר כרגע תתעורר התבונה לעומתו ותבטלנו".

⁶² רבינו יונה על אבות פרק ד משנה יח, וכן בפירוש מגן אבות לרשב"ץ על אבות שם משנה כד: "שתהיה דעתו של אדם מעורבת עם כל אדם, וכו', כדי שיהיה טוב לבריות ויהיו כל דבריו לפי הענין ולפי המקום, וכו'.. ועל כן אמר, שאם אדם הוא כועס אל תמהר לרצותו, כי זה יוסיף כעס על כעסו, כי בעת חמימות הכעס לא יועיל השקט הרצוי, כמו שהמים המועטים אינם מכבים האש בעת שהיא מתלקחת, במעט מים המזולף עליהם. וכו'. ואל תנחמנו בשעת אבלו כי לא יועילו התנחומין באותה שעה, כמו שהיה אומר איוב [כא לד], 'ואיך תנחמוני הבל'. וכו'.. וכן כתב רבינו משה ז"ל בפרק חמישי מהלכות דעות [ה"ז], כי זה שגוען הוא לנחם באותה שעה, כי מי שהוא רואה מתו מוטל לפניו ושומע קול ספדנים מבכים אותו, איך יקבל תנחומין באותה שעה".

⁶³ מרכבת המשנה לר"י אלאסקר אבות ד משנה כג, וע"ע בספר דרך חיים למהר"ל - פרק רביעי עמ' קצט.

⁶⁴ אביו של הרמב"ם הרב הדיין מימון זצ"ל כתב מכתב ליהודי מרוקו שנגזרו עליהם גזירות קשות על ידי המוסלמים. באגרתו, הוא מנחם ומחזק את ליבם, אמונתם וביטחונם: "אל יעבירו סבלנו על דעתנו, נזכור שבריתנו ברית עולם אשר לא תופר. הרי כורת הברית הוא אלוקי עולם... הבוחר בעמו ישראל, כיצד יטשה? הלא הוא קרב לאומתנו כמו שלא קרב לאף יציר מיציריו... האלוקים לא יעזבונו אף אם נעזבהו, אינו יכול לשנוא אותנו. הישנא אב את בניו? הן בניו אנו לד' אלקינו... אל נטיל ספק בקיום הבטחותיו לנו כשם שאיננו מטילים ספק בעצם מציאותו. יצליחו הגויים הקמים עלינו מזמן לזמן להתגבר, ירדפנו בשנאתם, ואנו בשלנו נעמוד, באמונתנו בהבטחותיו. נזכור תמיד ונאמר בלב שלם, שלם בלי רמיה ובלו ספק, "משה אמת ותורתו אמת". נאמר בכל יום את תפילת משה "תפילה למשה איש האלקים" (תהילים ד') שנשפך בה את ליבנו בימי צר, ימי עינויים וניסיונות, ימי אובדן בניו ובנות, ימי אכזריות וייאוש, ונמצא בו ניחומים רבים ותתחזק אמונתנו... תפילת משה מעבירתנו על פני גלי החיים השואפים לבולענו, בה הוא מבטיחנו על נצחיותנו ומלמדנו לראות את צרותינו

עקרון זה נכון בין כאשר מדובר על אבילות ופרענות אישית ובין כשמדובר על חורבן לאומי ופורענות שבאה על הכלל כולו. לאחר הפורענות משתלט היאוש על האדם והוא מאבד תקוה לעתיד טוב ומאבד את המוטיבציה ליצור ולקדם דברים בצורה חיובית⁶⁵. הכעס והתסכול מחפשים אפיקים להתפרצות ותרים אחרי כתובת של האשמים במה שקרה כדי לפרוק את התסכול. פעמים רבות התיסכול בא לידי ביטוי בהעמדת שאלות יסוד שתוהות על מוסכמות ועל אמונות העבר, אולם לרוב הם לא מחפשות תשובה לוגית אלא אפיק להתרת הסבך הריגשי ופורקן פסיכולוגי לכאב ולטראומה. התנחומין שיש לנחם לאחר הפורענות נועדו להחזיר לאדם את התקוה ואת האמונה בגאולה עתידית להחזירו לחיים של יצירה באפיקים חדשים שנזרעו ע"י הפורענות עצמה.

8. ניצני הנחמה והגאולה האלקית, שזרועים בתוך הפורענות.

הניחומין אינם נסיון לשכך את הכאב בצורה מלאכותית וליצור אשליה לעתיד טוב. הניחומים משקפים את האמת העמוקה שנמצאת מתחת לפני השטח גם אם היא עדיין סמויה. המנחם מנסה להביא את האבל להבנה שגם חורבן מוחלט ונורא בדרך הטבע בהווה אינו בהכרח חורבן טוטלי לעד ומתוך גלי החורבות יש אפשרות לצמיחה מחודשת. עקרון זה מצינו במדרש המבאר שברגע החורבן הנורא של בית המקדש נולד מושיען של ישראל, ובשיא החושך של החורבן מבצבצים ניצנים של גאולה - מעל לדרך הטבע⁶⁶:

כתופעה רגעית ואת גאולתנו העתידה כגאולת עולם, ועוד משמחנו אלו קינו ככתוב: "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה" (תהילים שם) ויומו של הקב"ה אלף שנה – בשמחה".

⁶⁵ יש מקום להרחיב על המאפיינים של התסמונת הפוסט טראומטית שלאחר הפורענות, פעמים רבות היא מעלה שאלות שנדמות כשאלות לוגיות אולם למעשה הם שאלות פסיכולוגיות שהתשובות הרציונאליות לא יספקו אותן, ואכמ"ל.

⁶⁶ איכה רבה פרשה א. ובמדרש זוטא - איכה (בובר) נוסח ב' פ"א: " אין לה מנחם מכל אוהביה (שם שם /איכה א' ב'). אמרו אותו היום שנכנסו אויבים לעיר והחריבו בית המקדש, היה חוץ לירושלים יהודי אחד חורש במחרשתו, וראה שהפרה שהיה חורש בה הפילה את עצמה לארץ, ולא היתה רוצה לחרוש, אלא תמיד היתה גרעה [געה], ראה אותה האיש ונבהל מאד, והיה מכה את הפרה כדי שתחרוש, ולא היתה רוצה, אלא תמיד היתה מפלת עצמה לארץ, והוא מכה אותה תמיד, עד ששמע קול אומר מה לך לפרה הנח אותה, שהיא צועקת על חורבן הבית ועל

עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי, (שחרש את שדהו. תרגום חפשי א.ש.) געת חדא תורתיה (פרתו געתה געיה אחת. תרגום חפשי א.ש.) עבר עלוי חד ערבי א"ל מזה את א"ל יהודאי אנא א"ל שרי תורך ושרי פדנך, א"ל למה א"ל דבית מקדשון דיהודאי הרב, (אמר לו אותו ערבי, התר פרתך ומחרשתך כיוון שבית המקדש חרב) א"ל מנא ידעת א"ל ידעית מן געייתא דתורך, עד דהוה עסיק עמיה געת זימנא אחריתי, אמר לו אפר תורך אפר פדנך דאתייליד פריקהון דיהודאי, (עד שהיה מדבר עימו געת פרתו פעם שניה ואמר לו אותו ערבי אסור מחרשתך ופרתך כיוון שנוולד מושיעם של ישראל. תרגום חפשי א.ש.) אמר ליה ומה שמיה, אמר לו מנחם שמיה, ואבוי מה שמיה, אמר ליה חזקיה, (שאל אותו מה שמו של המשית אמר לו שמו מנחם ושם אביו חזקיהו. תרגום חפשי א.ש.)

בדומה לכך גם התיאור של הגמי' על שמחתו ושחוקו של ר' עקיבא כשראה שועלים יוצאים מבין קודשי הקודשים. במבטו החודר של רבי עקיבא הוא מצליח לזהות ניצני גאולה שנובטים, מעל לדרך הטבע, מתוך השיממון המוחלט והחורבן המשפיל של מקום קדשנו⁶⁷.

וכבר היה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך, וכו'.. שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו לחר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו לחר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה

מקדש שנשרף היום. שמע האיש, מיד קרע את בגדיו, ותלש את שערו וצעק, ונתן אפר על ראשו ובכה ואמר אוי נא לי, אוי נא לי. לאחר ב' או ג' שעות עמדה הפרה על רגליה ורקדה ושמחה, תמה האיש מאד, שמע קול אומר טעון וחרוש כי בשעה זאת נולד משיח, שמע האיש רחץ פניו וקם ושמח הלך לביתו ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם, לקחם והלך לירושלים, וכשבא לעיר לקחם ונתנם על זרועותיו, וקרא ברחוב העיר, מי יקנה פרה לבנו או לבתו, שמעה שכינת אם משיח, ואמרה לו לך לבית פלוני, שהרי ילד יולד לה, הלך ונכנס לבית ואמר להם קנה לבנך רצועה, אמרה לו לא אקנה לו, כי הוא נולד יום שנחרב בית המקדש, ארור היום שהוא נולד בו, מיד בא האיש אצל הילד ונשקו על ראשו ונתן לו רצועה, ובקש האם עליו והלך לו לביתו, ובכל שנה ושנה בא לירושלים לראותו. ושם הילד מנחם בן עמיאל, שנה אחת בא לירושלים ונכנס לבית, מיד הרימה אם הילד קולה, ואמרה אין לה מנחם שהרי נגנז, והוא שכתוב אין לה מנחם מכל אוהביה.

⁶⁷ גמי' מכות דף כ"ד.

מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו, מקום שכתוב בו: (במדבר א') והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק, דכתיב: (ישעיהו ח') ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בין יברכיהו, וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב: (מיכה ג') לכן בגללכם ציון שדה תחרש [וגו'], בזכריה כתיב: (זכריה ח') עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם, עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה – הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה – בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניהמתנו! עקיבא, ניהמתנו..

אולם בדברי הגמ' יש גם הסבר לשלבים בתהליך הגאולה ולמשמעות המושג נחמה. לשם כך צריך לפרש את דברי רבי עקיבא: "עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה" שהרי אין כוונתו לומר שהיה ספק בליבו שנבואתו של זכריה לא תתקיים! הרי לא יעלה על הדעת שרבי עקיבא אינו משוכנע בהתקיימות דברי הנבואה. הרי על דברי הנבואה אנו אומרים בברכות ההפטרה:

"הָאֵל הַנְּאֻמָּן הָאֹמֵר וְעוֹשֶׂה. הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שְׁפָל דְּבָרָיו אֲמַת וְצָדֵק. נְאֻמָּן אֲתָה הוּא ד' אֱלֹקֵינוּ וְנְאֻמָּנִים דְּבָרֶיךָ. וְדָבַר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אַחֲזֵר לֹא יִשׁוּב רִיקָם. כִּי אֵל מְלֹךְ נְאֻמָּן וְרַחֲמָן אֲתָה."

אמונה זו היא אחת מיי"ג עקרי האמונה שאנו מזכירים מידי יום:

אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה. שְׁפָל דְּבָרֵי נְבִיאִים אֲמַת.

אלא שיש לפרש שרבי עקיבא היה מתיירא ומצפה אימתי תתקיים נבואתו של אוריה משום שהיא תחילתו של תהליך הגאולה - הניצנים שממנו שמהם תתפתח הגאולה השלימה. וכעת כאשר ראה את השועל מהלך בין קודשי הקדשים ראה שהתהליך מתחיל ולכן אמר נבואתו של

זכריה מתקיימת בלשון הווה היא מתקיימת לנגד עיננו! אמנם אלו רק ניצנים אמנם עדין נדרש תהליך ארוך ומייגע אולם יש לשמוח על כך שהתהליך החל! זוהי גם משמעות הנחמה, ועל כן משבאר רבי עקיבא את התהליך ואת משמעות השלבים הסמויים שלו לחבריו אמרו לו "עקיבא ניחמתנו וכו'". לא תמיד ניתן לראות את הזרעים ולנתח מהיכן תצמח הטובה והגאולה אולם יש בכך כדי ללמדנו שהפורענות והחורבן יכולים להפוך לתחילתו של בניין חדש.

9. מנהגי גאולה המבצבצים בינות למנהגי האבילות בט' באב.

אולי מסיבה זו גם ביום ט' באב מבצבצים בינות למנהגי האבילות גם מנהגי גאולה. מצינו שבתפילת מנחה של ערב תשעה באב אין אומרים תחנון משום שתשעה באב נקרא "מועד"⁶⁸

בענין סעודה המפסקת יש כמה דינים, והמנהג הישר הוא לאכול קודם מנחה סעודת קבע. ואחר כך מתפללין מנחה ואין אומרים תחנון, משום דתשעה באב איקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד וסמוך לערב יושבין על הארץ ואין צריכין לחלוץ המנעלים, ולא ישבו שלשה יחד שלא יתחייבו בזימון.

וכן ביום תשעה באב עצמו, בשיא האבילות אין אומרים תחנון מאותה סיבה⁶⁹:

אין אומרים תחנון (ולא סליחות) (הגהות אשירי) בת"ב, ואין נופלים על פניהם משום דמקרי מועד⁷⁰.

מכאן שבעיצומו של החורבן ובעת שאנו נוהגים את מנהגי האבילות החמורים ביותר אנו נוהגים גם מנהג של מועד! לבטא שיש בחורבן גם

⁶⁸ קיצור שולחן ערוך סימן קכג סעיף ג

⁶⁹ שולחן ערוך אורח חיים סימן תקנט סעיף ד.

⁷⁰ יש מקום להסביר כך גם את הדרשה "קרא עלי מועד" שבגללה אין אומרים תחנון בט' באב. למרות שהפשט של הפסוק הוא פורענות, חז"ל דורשים אותו כמין מועד ממש ואכמ"ל.

ניצנים של בנין וגאולה.

אמנם עיקר התגברות מנהגי הגאולה והפחתת מנהגי האבילות הם בחצות היום של תשעה באב. כך לגבי איסור עשיית מלאכה שמבואר ברמ"א שהוא עד חצות היום בלבד⁷¹:

מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב, עושיין; במקום שנהגו שלא לעשות, אין עושיין; וכו'; ופרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אסור; ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט וכו'. הגה: ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות (מנהגים). ונהגו להחמיר עד חצות בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו מעשה הדיוט; אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת. וכו'

וכן מבואר לגבי ההקלה באיסור נעילת המנעלים מחצות היום⁷²:

(א) אסור ברחיצה וכו' ואסור לקרות בתורה וכו' – ואסור בכל אלו הדברים כל היום ואפילו בין השמשות עד צאת הכוכבים ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם אך אותן ההולכים בין הנכרים ועוסקים במשא ומתן אחר חצות אותן מותרין לנעול [ועיין לקמן בסי"ז בהג"ה ובמ"ב] ומהם למדו כולם להקל ויש למחות בידם.

ישנם מנהגים נוספים שמתחילים בחצות היום⁷³:

נוהגים להכין את המאכלים לערב, רק אחרי חצות היום.

בעל ה"אור זרוע" באר מדוע מחצות היום יש הקלה במנהגי האבילות⁷⁴:

ואנו נוהגים להתפלל נחם ה' אלקינו, אלא בערבית ושחרית שאינו עת נחמה אנו מתפללים רחם שהיא תפלת

⁷¹ שולחן ערוך אורח חיים סימן תקנד סעיף כב.

⁷² משנה ברורה סימן תקנד סעיף א

⁷³ ס' התודעה - פי ל"ג.

⁷⁴ ספר אור זרוע ח"א - הלכות סעודה סימן קצט.

תחנונים ובמנחה שהיא שעת נחמה מתפללין אנו נחם ה' אלקינו. ושמעי' מינה דרחם אינו לשון נחמה אלא לשון תחנונים. וכן כתב בתשובת הגאונים הכי אמור רבנן ז"ל בת"ב ערבית ושחרית אומר בתפלה רחם ה' אלקינו עלינו וכו' וחותם בונה ירושלים לפי שהוא דומה כמי שמתו מוטל לפניו ואינו ראוי לקבל תנחומין. אבל במנחה הוא אומר נחם ה' אלקינו לפי שדומה כמו שנסתם הגולל וראוי לקבל תנחומין מיכן ואילך וכן הלכה ע"כ.

לעיל בארנו את מהות האבילות בדימוי של "מתו מוטל לפניו" ואת האיסור לנחם את האדם כאשר "מתו מוטל לפניו" אולם מחצות היום ואילך כבר ניתן לקבל תנחומים. על כן אנו מוסיפים את תפילת "נחם" דווקא במנחה לאחר חצות היום. חלק מהמנהגים שמתחילים בחצות היום, קשורים לגאולה וללידת המשיח⁷⁵:

רבים נוהגים שבתשעה באב אחרי חצות מסדרים את הבית ושוטפים את הרצפה, זכר ורמז לגאולה העתידה לבוא במהרה, ומסורת היא שבתשעה באב נולד המשיח.

10. הלקח של תהליכיות הפורענות והצומות לדורות

חשבון הנפש שנעשה בצומות ובעקבותיהם, נועד להבטיח שלא נלקח ב"מעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות"⁷⁶, אלא נאזור כח ו"בזכרון דברים אלו נשוב להיטיב".

יש שני סוגים של מצבים זמנים ותהליכים ובה תאמה יש שני סוגים של הפקת לקחים: א. למצב של טרם פורענות כשעדיין ניתן לשנות. ב. במצב של פורענות כשאי אפשר כבר לשנות.

חשבון הנפש המעשי בכל צום מתאים למהותו של היום. בעשרה בטבת אנו מזכירים לעצמנו את לקחי העבר שמהלכי ההשגחה האלקית עושה

⁷⁵ ס' התודעה - פי' ל"ג.

⁷⁶ רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה א.

עמנו חסד בכך שכאז כן גם עתה מהלכים מקולקלים ניתנים לתיקון, והכתובת נכתבת על הקיר (פעמים רבות אף ב"אותיות קידוש לבנה") פרק זמן ניכר בטרם הפורענות. כדי לתקן וליצור מפנה יש להתעשת, לגייס כוחות ולהתמסר. הלקח הוא שכל זמן שניתן עדיין לתקן עלינו לנקוט בכל דרך אפשרית וזוהי חובתינו. כאנשי אמונה עלינו להיות אקטיביסטים ולא לשבת בחיבוק ידיים. אולם פעמים רבות יש והכתובת נותרת על הקיר, בעלי היכולת להשפיע ולתקן אינם רואים, או שנוח להם להתעלם ולהתכחש, וההזדמנות לתקן מוחמצת.⁷⁷ בייז בתמוז אנו מזכירים לעצמנו את התקופה של טרם פורענות כאשר ההזדמנות לתקן מוחמצת והתהליך עומד להכנס ל"אין מוצא" למצב בו נמנעת כל אפשרות להשפיע עליו, ואז זו ההזדמנות האחרונה להתעשת ולתקן. בט' באב אנו מזכירים לעצמנו את המאפיינים של הפורענות עצמה כאילו "מתו מוטל לפניו" את החורבן שבא לאחר שכל ההזדמנויות לתקן הוחמצו. בחשבון הנפש אנו אמורים לקבוע בלבנו את הלקח לדורות: כמה חשוב לפעול בזמן לבל תוחמץ השעה. אולם כאשר חשבון הנפש נעשה לאחר חורבן ופורענות - כאשר "מתו מוטל לפניו" הכעס והתסכול משתלטים והיאוש עלול לכלות כל חלקה טובה. במצב של כעס עלול האדם להתנהל בצורה לא הגיונית ולא מבוקרת, גם לא ניתן לנחמו משום שהנחמה עלולה רק להחריף את המצב. גם למצב זה עלינו להפיק את הלקח הרלוונטי מימי בין המצרים. מחצות היום של תשעה באב ואילך אנו מזכירים את הנחמה שיש בחורבן ואת ניצני הגאולה המבצבצים בינות לחורבות.

11. הלקח מהצומות ל"ראשית צמיחת גאולתינו"

תקופת "עקבתא דמשיחא", ו"ראשית צמיחת גאולתינו", היא תקופה מורכבת ש"חושך ואור משמשים בה בעירבוביה"⁷⁸. מצד אחד לאחר

⁷⁷ כדוגמת רבי זכריה בן אבקולס במקרה של "קמצא ובר קמצא" במס' גיטין דף נ"ו ע"א. שהיה גדול ישראל יכול להשפיע על תוצאות הארוע ונמנע מכך. וע"ע הקדמת הרב ישראל זצ"ל לספרו "ארץ חמדה". הכותו"מכון הראל".

⁷⁸ ראה "מאמר הדור" לרב קוק זצ"ל.

בתחום הביטחוני: מערכת הביטחון של מדינת ישראל נהנית מעדיפות על פני אויביה, יש לה צבא מהמשוכללים בעולם שמשגי הישגים במלחמתו באויבי המדינה ובארגוני הטרור, אולם במהלך השנים היו תקופות שהמדיניות הביטחונית הטילה על צה"ל מגבלות וסייגים שמנעו ממנו להגיע להכרעה, תוך התעלמות מכך שהעדר הכרעה מיידית מסכנת את מדינת ישראל, וגורמת לחיזוק הגורמים המיליטנטיים שבקרב אויביה. בתקופות מסוימות התפתחו תפיסות מורכבות ומעורפלות, שיצרו בלבול: בתחום הגדרת היעדים, ומושגי היסוד הביטחוניים והצבאיים.

בתחום המדיני: למרות ההישגים בלחימה התבצעו מהלכים חד צדדים ונסיגות חד צדדיות (יש שכינו אותם "רוח גבית לטרור"). נהרסו ישובים פורחים, ונפגע מקומה של ההתיישבות באתוס של החזון הציוני. בינו ובין פגיעה בשלמות החברה והצבא. היתה בכך גם פגיעה בהיבט הערכי והמוסרי שבהרס העצמי של מפעל ההתיישבות. במקום שהמהלכים הללו יצרו לגיטימציה בינלאומית כפי שקיוו הוגייהם, הם הגבירו את הבידוד של ישראל בזירה הבינלאומית. בפרספקטיבה של השנים מאז ובמספר המבצעים הגדולים שנדרשו ("סבבים") כדי להחזיר את השקט הבטחוני, ניתן לומר שכל מה שחששנו ממנו התקיים.

המגמות הללו מאיימות על ההישגים שהושגו בעמל רב ובמסירות מאז הקמת המדינה. אולם בקרב מגזרים מובילים בחברה הישראלית קיימת התעלמות מוחלטת מכך! אמנם יש גורמים שמתריעים מפני מה שעלול להתרחש כתוצאה ממגמות אלה, אך הם לא מצליחים לגרום לשינוי כיוון, גם כאשר פעם אחר פעם מוכח שהתראותיהם התממשו. פעמים שהם שואלים: מה עוד צריך לקרות כדי שיובן שהמגמות הללו מסכנים את קיומנו?

מגמות אלה מעמידות בפני הציבור שמאמין בגאולת ישראל אתגרים מורכבים: מצד אחד עליו להתמודד אתן כמיטב יכולתו, ומצד שני עליו לפרוץ קדימה וליזום מהלכים אקטיביים שיקדמו את התגשמות החזון של עם ישראל ומדינת ישראל ויהוו אלטרנטיבה למצב שנוצר. **אולם**

הקשה מכל - עליו להתמודד עם מצבים שבהם הוא לא מצליח והתחזיות המסוכנות מתגשמות.

התבוננות במהות הימים של "בין המצרים" מאפשרת לנו להפיק לקחים מתאימים לימינו ולקבל כוון והשראה. האירועים הקשים והחורבן שעבר על עם ישראל בתקופה זו של בין המצרים ממחישים את התסמונת של "טרום פורענות", של התנהלות חמקמקה ומתכחשת שגורמת לכניסה ל"מיצר" שאין ממנו מוצא, ושל החמצה חוזרת ונשנית של הזדמנויות לשנות את המצב. אולם היא גם מלמדת על מאפייניה של התקופה שלאחר פורענות וחורבן. ממנה ניתן ללמוד שעל אף החורבן הנוראי שעם ישראל חווה על בשרו, צומחת ממנו גאולה. הקב"ה שולח לעמו נחמה שבעטיה הוא מצליח לשקם את עצמו, להתגבר, להיגאל ולחזור לחיים של חזון יצירה ובנין. ממנו אנו לומדים על האמונה בקב"ה שבסופו של תהליך תבוא גאולה ויתגלה החוסן והשרידות של עם ישראל - עם הנצח.

כאז כן בכל דור ודור עלינו לחזק את האמונה שהגאולה השלימה תבוא מכל וכל, למרות הכל. עלינו לשנן את עקרי אמונתנו בגאולה. אמנם "אין סומכין על הנס" ועלינו למלא את חובתנו כדי לזכות לגאולת "אחישנה", ו"מי שסומך על הנס אין עושין לו נס". אולם אנו חדורי אמונה שאם חלילה לא נזכה, בוא תבוא הגאולה "בעיתה", בחסדי שמים. גם אנו נשאב בע"ה עידוד ותקווה חוסן ואמונה. נאזור עוז, נעמוד איתן, ולמרות הקשיים נתקדם ונעלה מעלה מעלה. כמאמר הנביא⁷⁹: "כָּל כְּלִי יוֹצֵר עֲלֵיךָ לֹא יִצְלַח וְכָל לְשׁוֹן תִּקְוִים אֶתְּךָ לְמִשְׁפָּט תִּרְשָׁעִי זֹאת נִחַלַת עֲבָדֶיךָ ד' וְצִדְקָתְךָ מֵאֵתִי נֶאֱמַר ד'".

ויהי רצון שיקויים בנו במהרה מאמר הכתוב⁸⁰:

"כֹּה אָמַר ד' צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשִׁשׁוֹן וְלִשְׂמִיחָה וְלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבּוּ".

⁷⁹ ישעיה פרק נד יז.
⁸⁰ זכריה פרק ח יט.

ה. עצמה מ"בין המצרים"

דרגא תביר – משברים ושיברם

פרק במשנת הטעמים והמשברים של מרן הרב קוק זצ"ל – בספר "ראש מילין"

הקדמה

בימי "בין המצרים" אנו עוסקים במשמעות של היציאה מהמיצר והפיכת המשבר הלאומי והאישי למנוף רב עוצמה. לפני כמה שנים ביקשנו לבחון מה היתה משנתו של מרן הרב קוק זצ"ל **בסוגיית המשבר ושיברו**⁸¹, כאיש אמונה וכמקובל, ולקבל ממנו הארה אמונית בסוגיה זו. ממנו למדנו על הבנין שעתיד להבנות מתוך החורבן, בין אם הוא ברמה הלאומית ובין אם הוא ברמה האישית, והעוצמה שניתן לשאוב מתוך המצרים, למלא ממנה את חדרי הנפש.

בשל חשיבותו אנו מביאים את המאמר כמעט בשלימותו⁸².

1. איש האמונה הבוגר וההתמודדות עם מציאות משברית בעולם

מציאות המשבר, בעולמנו, עולמו של הקב"ה, ובחיינו של האדם, היא פרק במכלול הסוגיות האמוניות של תורתנו. פרק זה מכיל נושאי משנה ופרטים רבים שמצריכים לימוד וברור מעמיק, ממקורות הקודש.

בבואנו לעסוק בסוגיה זו עלינו להבחין בין התמודדות מעשית עם המשבר – כאשר נמצאים בעיצומו, או בהתמודדות עם תוצאותיו, ובין התמודדות אמונית הכרתית עם עצם תופעת המשבר בעולמו של הקב"ה, אשר מתקיימת גם בימים של שגרה כאשר לא נמצאים במשבר, ואין איום של משבר באופק הנראה לעין.

כמו כן יש להבחין בין התמודדות אמונית עם מציאות המשבר – כאשר

⁸¹ בתהילים קמו – "שברו על ד' אלקיך" פירוש – תקוותו – בטחונו, וכן בספר רות א' י"ג "הלהן תשברנה" פירוש – תצפנה.

⁸² בתוך הספר "כשהנשמה מאירה" ג' אלול תשס"ט בעריכת הרב דני סיגליס..

מדובר על מי שנמצא בתחילת גיבוש דרכו האמונית, ובין איש אמונה בוגר, שהכרתו האמונית בוגרת ובשלה להבין שהמשברים הם חלק מובנה ממהלך החיים.

אדם שנמצא בתחילת גיבוש דרכו האמונית, נחשף באופן הדרגתי לתובנה האמונית ש"מחוק הטוב להיטיב"⁸³, שהנהגת הקב"ה בעולם, יוצרת אך טוב, ומתוך כך נוצרת אצלו ציפיה שהטוב יבוא באופן מזוקק ללא משברים וכאב. המשבר נתפס אצלו בדרך כלל כאיון היש, ביטול והעדר. **איש אמונה בעל הכרה אמונית בוגרת** מבין שהמשבר אינו סותר את טוב ד'. נפשו חרושת משברים ונסיונות והוא מנוסה דיו כדי להבין שגם תהליכים רציפים של עליה והצלחה, או של התמסרות לעשייה אידיאליסטית ומקודשת, אינם מחוסנים מפני משברים וכשלונות. **ביכולתו להשכין שלום, ולהכיל בכפיפה אחת את אמונתו בטוב ד', וברחמיו על כל מעשיו, ביחד עם מציאות המשבר ושיברו.** שכן למשבר שתי פנים, ותחת היותו פוטנציאל לחורבן והרס הוא יכול להוות "משבר"⁸⁴ שממנו תצמח לידה חדשה. וכן שהמשבר הוא אחד מאבני הבנין שברא הקב"ה בעולמו, גם אם הוא בנין מתוך חורבן, ושיש דברים שלא יתקדמו אם לא יקדם להם משבר.

עם זאת, הוא חש דחף נשמתי פנימי ליחד מזמנו לעיון מעמיק בשאלת דרכי ההשגחה בעולם, ולנסיון בלתי נלאה למצות את יכולת אנוש, להבין עד מקום שהשכל מגיע, מדוע כך מתנהל עולמו של הקב"ה – הטוב והמטיב. הוא מבקש לנתח את השלכותיהם של דרכי ההשגחה

⁸³ וכבר הקדים וכתב רס"ג באו"ד תחילת מאמר ג': "שהבורא יתרומם ויתהדר, כיון שנתברר שהוא קדמון שלא היה עמו מאומה, הייתה אם כן יצירתו את העולם טובה מאתו וחסד, וכו' וממה שנמצא גם בכתובים שהוא טוב ומטיב וכו', והגדול שבחסדיו על בריותיו הוא, שנתן להם את ההויה. כלומר מה שהמציא אותם אחר שלא היו, וכו' ואחר כך נתן להם סיבה שבה יגיעו אל האושר המושלם ואל הטובה השלמה, וכו'. וראה ב"פרדס רמונים" לרמ"ק - שער ב פרק ו: "כי המאציל ממ"ה הקב"ה מדתו להשפיע אל זולתו ולהיות שפעו הטוב להטיב אל הנבראים ולהשפיע אליהם ממדותיו וכו'... כמו חסד במדת חסד וכן לכל הספירות. והרמח"ל בדעת תבונות ס"י י"ח: "כי האל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי. ואמנם, מחק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש - לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם". ובקל"ח פתחי חכמה - פתח ב: "אלא כשנבין ההנהגה הזאת הסובבת מראש העולם עד סופו, אז יהיה דבר זה נראה לעינים שכך הוא, שהכל הוא רק מאתו ית"ש להעמיד רק חפצו הטוב להיטיב, ולא בשום ענין אחר".

⁸⁴ רש"י מלכים ב פרק יט פסוק ג: "משבר, שם מושב אשה הכורעת לילד". ובכתב והקבלה על שמות פרק כג פסוק יט: "כמו שהונח שם משבר על פתיחת הרחם, ע"ש שבירת מנעולי הרחם בהולדה".

האלקיות להפנים את המשמעות שלהם, וליישם במהלך חייו. איש אמונה בוגר אינו זקוק להטפה על החובה להתמודדות עם משברים, שאין לשקוע בהם ולא להיכנע להם. הוא אינו משלה את עצמו, ומשתדל להיות מוכן נפשית לכל אפשרות, ובכלל זה לסיטואציות משבריות וכשלונות כואבים, לבל ימצאו אותו מופתע ואובד עצות. גם אם בעיצומו של קושי ומשבר מכאיב, עולות במחשבתו שאלות ותהיות בנוסח למה זה קרה דווקא לי, והיכן הצדק, הוא יודע לזהות את מקורן הלא רציונאלי, ומשתדל שלא לתת להן להשתלט עליו. לנוכח משבר המתרגש עליו, איש האמונה זקוק בעיקר ל"מידת הגבורה", לכוחות ותעצומות נפש הבאים מכח אמונתו ובטחונו בקב"ה, כדי להתמודד עם הקשיים שהמשבר יוצר. הוא מבקש להפוך את התובנה האמונית לאיתנות אישיותית שתמנע שבר פנימי נפשי לרגל המשבר, לבל יותיר בו משקעים טראומטיים לאורך זמן. ואם עלה יעלה קומה, למדרגה השמורה ליחידי סגולה, בעלי הסוד, ישאף להתבונן בעומק רבדי המשבר, והיא תהיה לו כחידה המחפשת פשר, כאתגר לחשוף את ניצני הצמיחה הגנוזים בו, ואת האורות שעתידים לבקוע מתוכו, מתוך הבנה שעצם חשיפתם והבלטתם מחזקת את כוח הופעתם. הבנה זו תוביל ליחוד יחודים שיסללו נתיבים להוצאתם לפועל, ולהשפעה עמוקה על המציאות. במדרגה שכזאת הוא יכול להפוך את המשבר למנוף של תיקון, המכוון לשרשי המציאות של עולמנו, ולשידוד מערכות בכל רבדיה.

2. המשבר העולמי של מלחמת העולם

משנת המשבר ושברו מהוה אבן יסוד בתורת מרן הרב קוק זצ"ל. בחרנו לעיין בפרק במשנתו זו, ולהתחקות אחר הדרך שבה התמודד עם המשבר העולמי של מלחמת העולם הראשונה.

מלחמת העולם הראשונה היתה אכזרית וממושכת, מהקשות שידעה האנושות. לפי הערכות שונות נהרגו בה כשלוש עשרה מיליון איש,

חיילים ואזרחים הרוע והרשע האנושי הגיעו לשפל חסר תקדים. העולם כולו נחרש בצלקות עמוקות של המלחמה – הרס חורבן, סבל ושכול. מליונים של אלמנות ויתומים, מליוני חסרי קורת גג בכל העולם, וכמספר הזה פליטים שנדדו ממקום למקום. סימני המשבר האנושי הכלכלי והתרבותי ניכרו בכל פינה.

הרב קוק זצ"ל נמצא בשנות המלחמה בגלות כפויה בשוויץ הנייטרלית ואח"כ בלונדון, בצומת מרכזית של המלחמה. בריטניה שמשה במלחמה זו כמדינה מובילה בציר מדינות ההסכמה, שנלחמו נגד מדינות המרכז.

אותות המשבר הנורא של מלחמת העולם ניכרו בו, והוא התמודד עם היבטיו בהגותו האמונית ובמפעלו הרוחני, האקטיביסטי כמקובל אלקי הנוטל על שכמו אחריות על תיקון עולם. ביטויים לכך אנו מוצאים בעשייה לה היה שותף ובכתיבתו מאותה תקופה. דוגמה לכך היא אחת מאיגרותיו לד"ר משה זיידל⁸⁵:

שמחתני, יקירי, בדבריך היקרים בשבתי פה במגורי-גלותי, והנני בכל יום מצפה לרחמי שמים ואור חסד אשר יופיע על העולם הנתון בעבי-מחשכים, ונזכה לשוב אל הקודש ברוח נכון לעבוד ולמשא בעבודת ד' וישראל עמו. אמנם בגבורת-רוח גדולה צריכים כעת להתחמש, לשאת במנוחת-לבב ובנפש שוקטה את כל שטפי המשברים והגלים ההומים בים האנושיות הגדול אשר פרצו חקם, ויגרש מימם רפש ומיט. אבל זה הוא חלק יעקב מאז, להכיר מפלאות אל מסתתר בתוך המון הרי חושך, וסמוך ובטוח לבנו, כי מאפלה נדחה זו תצא בקרוב אורה גדולה להחיות עמים רבים ולהאיר רוח לאומים, ועל גביהם לעורר לתחית-עולמים את נחלת ד' הנחלאה, ברתא דיעקב, הסובלת שכם אחד על כל משפחת-האדם

⁸⁵ האגרת נכתבה קודם לכן בעת שהותו בסט-גלין שבשוויץ בכ"ז שבט תרע"ה. הודפסה באגרות ראיה אגרת תשי"ט. במקום אחר עמדנו על הקשר המיוחד בין הרב זצ"ל לבין ד"ר זיידל, קשר זה העשיר אותנו באגרות שבהם טרח הרב קוק זצ"ל להעמיק בברורים מיוחדים בתחומים מגוונים.

הגדולה הנתונה בעוצר רעה ויגון, ו"טוב ד' לקויו לנפש תדרשנו".

מתוך האיגרת, שנכתבה בעיצומה של המלחמה, ואיגרות נוספות שנכתבו באותה תקופה, קורנת האישיות המידותית הרגישה של מרן הרב קוק זצ"ל. גם אם הוא לא נפגע באופן אישי מנוראותיה של המלחמה, הרי שנשמתו הכללית חוותה את המשבר האנושי הגדול, ולבו הרחב הזדהה עם הסבל האנושי שכרוך בו.

באגרתו מתייחס הרב קוק זצ"ל, לכמה היבטים יסודיים במשנת המשברים: א. לתובנה האמונית של היחס בין המשבר ושברו – "להכיר מפלאות אל מסתתר בתוך המון הרי חושך, וסמוך ובטוח לבנו, כי מאפלה נדחה זו תצא בקרוב אורה גדולה". בעת משבר הקב"ה מנהיג את ההסטוריה במהלכים נסתרים, ומוביל אותה בצירים סמויים לכיון חיובי. ובכלל זה התובנה שכגודל הילוד שהולך ונולד על המשבר כך קשים וכואבים צירי הלידה של היולדת⁸⁶. ב. לתובנה שהבנין שיבנה מתוך המשבר עתיד לקומם את עם ישראל בצעדי תחייתו: "לעורר לתחית-עולמים את נחלת ד' הנהלאה, ברתא דיעקב" ג. לצורך בתעצומות נפש שבאים מתוך אמונה – כדי להתמודד עם המשבר – "אמנם בגבורת-רוח גדולה צריכים כעת להתחמש, לשאת במנוחת-לבב ובנפש שוקטה את כל שטפי המשברים והגלים ההומים בים האנושיות הגדול". וכגודל המשבר וגודל הבנין כך נדרשת גבורת נפש גדולה יותר.

הדים לכך מצאנו גם בפסקה נוספת שנכתבה באותה תקופה והודפסה לאחר מכן בספר האורות⁸⁷:

כשיש מלחמה גדולה בעולם מתעורר כח משיח. עת הזמיר הגיע, זמיר עריצים, הרשעים נכחדים מן העולם והעולם מתבסם, וקול התור נשמע בארצנו וכו'... ואחר כך כתוב המלחמה מתחדש העולם ברוח חדש ורגלי משיח מתגלים

⁸⁶ וראה גם בדברי הרב קוק זצ"ל במאמר "נחמת ישראל" מאמרי ראיה חלק ב עמ' 291, נכתב ביפו תרס"ז-ח': "עת הלידה הגיעה לישראל. באו בניס עד משבר ה"קבר" נפתח בדמים מרובים. דמים טהורים ודמים טמאים יחדו עוברים ושוטפים. עלינו להחיש עזרה לכנסת ישראל היושבת על המשבר וכמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה.

⁸⁷ אורות המלחמה עמ' י"ג פסקה א.

ביותר, ולפי ערכה של גודל המלחמה בכמותה ואיכותה ככה תגדל הצפיה לרגלי משיח שבה. מלחמת העולם של עכשיו צפיה נוראה גדולה ועמוקה יש בה, מצורף לכל גלגולי הזמנים וחוראת קץ המגולה של התיישבות ארץ-ישראל⁸⁸. בדעה גדולה, בגבורה עצומה, ובהגיון עמק וחודר, בתשוקת אמת וברעיון בהיר, צריכים לקבל את התוכן הנישא של אור ד' המתגלה בפעולה נפלאה בעלילות המלחמות הללו ביחוד. "בעל מלחמות זורע צדקות, מצמיח ישועות, וכו'..אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו".

לא נוכל להבין את גודלה ועוצמתה של האמירה האמונית שבאיגרת זו ודומותיה, אם לא נהיה מודעים לרקע ולמציאות הסביבתית שבה נאמרה. בעיצומו של משבר, בלב אוקיינוס סוער של סבל ויגון, ניצב הרב קוק זצ"ל, ובהתבוננו בעומק רבדי המציאות מכריז שמצא אור גדול וניצני גאולה. בינות להריסות והחורבן, עומד הרב קוק זצ"ל ורואה את יסודותיו של בנין חדש ההולך ונבנה. בזמן שמסביבו נשמעים בכל פינה, בכי, קינה ונהי על האובדן והשכול, הרב קוק זצ"ל משורר את שירת היולדת על לידה של חיים חדשים. לנוכח השבר ותחושת החידלון, שגליו מאיימים להטביע כל בר דעת במצולות של תסכול, יאוש, יגון וטירוף הדעת, מתגייס הרב קוק זצ"ל להפיח תקווה ואופטימיות בלבבות, ולשאוב תעצומות נפש ממעיינות האמונה כדי להתמודד עם המשבר.

משנת המשבר ושברו המתבארת בתורת מרן הרב קוק זצ"ל משרטטת קוי יניקה ישירים לתורתו של הרמח"ל⁸⁹. ובכלל זה לזיקה הקיימת בין המשבר, שיש בו "הסתרת פנים" על פני שטח המציאות, לבין שיברו –

⁸⁸ וראה שם גם באורות המלחמה עמ' ט"ז פסקה ט: "בנין העולם, המתמוטט כעת לרגלי הסערות הנוראות של חרב מלאה דם, דורש הוא את בנין האמה הישראלית". וראה שם גם באורות המלחמה עמ' ט"ז פסקה ז: "מתגלה בכנסת-ישראל צבעה העצמי, הולכים הכחות ומתפתחים, הולכת ושבה לה החכמה, הגבורה הישר והטהרה הפנימית, הולכת האמה ונבנית, מתתקנת היא לגאלתה, גאלת עולמים, פורחת היא ביפעת תפארתה. מתוך המון גלי הצרות העוברים עליה, מכל הגויים, מכל הנפוצות, היא מכניסה הון רב דעה ומעוף הבטה למרחקים ומוסיפה את הצדדים הטהורים שמבחוץ על רכושה העצמי".

⁸⁹ על הזיקה שבין תורת מרן הרב קוק זצ"ל לבין תורת הרמח"ל ראה בהקדמת הנזיר זצ"ל לאורות הקודש, וכן בחלקו האחרון של ספרו "קול הנבואה".

לתהליכי ההתפתחות והבנין שמתפתחים מתחת לפני השטח⁹⁰:

ואמנם, יש לך לדעת הקדמה גדולה, והיא, שבאמת אין הקב"ה מואם יגיע כפיו לעולם ח"ו, ואינו עוזב ומניח את העולם; אלא בשעה שנראה כאילו העולם עוזב ממנו, הענין הוא שאדרבא, הרי הוא מחדש טובה לעולמו, ונפלאותיו ומחשבותיו תמיד כל. היום רק לתיקונו של עולם, לא לקלולו; אלא שהוא מסתיר עצתו הסתר גדול מאד, ואז נמצא העולם כמו עוזב, ובני האדם סובלים עונשי הטאתיהם. וכך אמרו רז"ל (ב"ר, צא, י) על יעקב אבינו ע"ה, "ויאמר ישראל למה הרעותם לי"וכו... מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כאן. אמר הקב"ה, אני עוסק להמליך בנו במצרים, והוא אומר, "למה הרעותם לי"וכו... והיינו, כי כל זמן שהיה יעקב אבינו בצער על פרישת יוסף ממנו, הקב"ה לא היה אלא מגלגל גלגלים להמליך יוסף ולהחיות את יעקב בשלחה, אלא שמתוך שעצה עמוקה היתה, היה הצער עובר על יעקב. וזה בנה אב, שלכל עילוי שרוצה הקב"ה לתת לאדם או לעולם, הנה כל זמן הזדמון הטוב – אינו מזדמן ובא אלא מתוך עומק עצה נסתרת, ועל כן יקרה קודם לו צער⁹¹. והרי זה כענין שאמרו ז"ל (ברכות ה ע"א), "שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסוריך".

עקרונות אלה באו לידי ביטוי, שנים לאחר מכן, בדבריו של מרן הרב קוק זצ"ל, בהתייחסותו למשבר הגדול של מאורעות הטבח בתרפ"ט. אגב הקריאה לראות כיצד תצא הגאולה מתוך המשבר הוא מזכיר את תוצאות המשבר של המלחמה⁹²:

⁹⁰ הרמח"ל דעת תבונות ס"י קמ"ו.

⁹¹ וכן בדברי ר' צדוק, צדקת הצדיק - אות יא: "ילפינן מברייתו של עולם דבכל דבר הלילה קודם ליום כדאיתא ריש ברכות (ב'). כי בכל דבר ההעדר קודם להויה וכי אשב בחושך אדע כי אחר כך ה' אור לי (מיכה ז' ח'). כי כל חיי האדם כך מורכבים מהזמן חושך ואור יום ולילה כך חוזר חלילה רק שהחושך קודם דקליפה קודמת לפרי. חוץ בקדשים קיימא לן הלילה אחר היום כי מי שכבר בא אל הקודש היום קודם כמו מי שעומד תוך הפרי אצלו הפרי קודם לקליפה".

⁹² מאמרי ראייה 360 מתוך המאמר "שובו לביצרון" לאחר מאורעות תרפ"ט וראה עוד בדבריו בעין איה ברכות ב' – עמ' 365.

אותו היסוד הקדוש, שהוא הנושא העיקרי של כל החזון הגדול הזה, יש בו משום ניצוץ טמיר של אורו של משיח, הגואל שנגלה ונכסה וחוזר ונגלה. בשביל כך הרינו רואים במשך המהלך של תחית האומה והרחבת הישוב בארץ ישראל הרבה חליפות, עליות וירידות ועליות. כל ירידה כמהלך המפעל הרי היא בחינת ההתכנסות של הגואל, וכל עליה הבאה אחריה הרי היא בחינת התגלותו. וכל מי שהוא עוקב את סדרי הישוב, מראשית צעדיו עד עכשיו, יכול הוא להראות בחוש, איך שמכל ירידה אשר סבלנו נצמחה אח"כ עליה והתפתחות יותר גדולה, וצעד של דליגה לטובה יצא מכל משבר. במהלך הישוב ישנן לזה דוגמאות רבות. ומה יש לדבר על דבר הירידה הגדולה והמשבר הגדול של תקופת המלחמה והארבה שנצטרף עמה, אשר כל לב חרד לשקיעת ישובנו ונפילתו המוחלטת. והנה ראינו עין בעין איך שמתוך המחשכים יצא לנו אור גדול, והישוב המצומצם רחבו גבוליו ובאה ארץ ישראל למדרגתה הישובית שהיא עומדת בה היום. הרי ראינו במדה זעירה את הגואל שנכסה וחוזר ונגלה לנו.

בדרך זו נהגנו לפרש את הפסוק בירמיה⁹³: "ועת צרה היא ליעקב וממנה יוושע", שיש המפרשים שמדובר בנחמה, שלמרות שבאה עלינו צרה אנו עתידים להיוושע "ממנה" והמ"ס הוא מ' היחס. אולם המדייק בפסוק יראה, ש"ממנה" המ"ס היא "מתוך" שמתוך הצרה נולדת ונוצרת הישועה.

3. מודל קבלי של "פרשנות יוצרת" ו"ציפיה" אקטיבית שמחוללת את הישועה

אולם מעל לכל יש כאן היבט נוסף: הרב קוק זצ"ל מציב בפנינו מודל קבלי של התמודדות עם משברים. כאיש אמונה, מקובל, אקטיביסט,

⁹³ ירמיה פי' לי פסי' ז'. וראה שם במצודות שאולי מלשונם משמע גם כן שמדובר על מ"ס המתוך: "ועת צרה - אז יהיה עת צרה לישראל אבל מן הצרה ההיא תצא לו עוד תשועה" אולם אין הדברים חד משמעיים.

הוא אמון על הגישה שליחידי סגולה שבדור, הבאים בסוד ד', יש השפעה על המציאות. בכלל זה ביכולתם להשפיע על התוצאות החיוביות שעתידות לצאת מהמשברים במציאות. בדרך כלל מקובל לחשוב שההתבוננות במתרחש היא פאסיבית ואין לה השפעה על מה שקורה. המתבונן מגבש לעצמו "תמונת מצב" במה שקורה ממילא ואינו מחולל מאומה. הרב קוק זצ"ל מדגיש שלסגולת ישראל יש כח של "שכל אלקי" שביכולתו גם להשפיע על המתרחש ע"י "פרשנות יוצרת"⁹⁴.

השכל האלהי הוא שכל יוצר, שיש לו פועל בכל מילואיו, ושכל הברואים הוא שכל מצייר, שאיננו יכול כי אם להציג לפניו את מה שישנו. הקרבה האלהית מקנה לנבראים את סגולתו של השכל האלהי, ולפי ערך קרבתו האלהית כך גדל כח יצירתו וכו'.. ..

יסוד ההתעסקות הסודית שבספר יצירה היא בנויה על מכון זה של התעלותו של שכל האדם אל הסגולה האלהית, כפי אותה המדה שיש באפשרות זאת. ואי בעו צדיקי ברו עלמא וכו'.. ..

ההבדל העצמי שבין ישראל לעמים, בשורש נשמתם, הוא ששכל האדם בכללו, שאיננו כי אם שכל מצייר, מציג ברוחו את המצוי, ומגלם אותו במעשיו, וכו'.. .. אבל סגולה אלוהית של שכל יוצר, זאת היא הפליאה של סגולת ישראל, שהיא מברלת אותו מן העמים כולם בעליוניות כזאת, שכל הבדל פוגי לא ידמה לו.

היכולת ליצור ולהשפיע על המצב נובעת מסגולה יחודית של הנשמה הישראלית, עוצמת ההשפעה תלויה במידת הקרבה של המתבונן לקב"ה, ובדרגתו הרוחנית (שם):

נשמת ישראל נשמה יוצרת היא, לא רק מציירת, נשמה אלהית, אשר אור אלהים חי בקרבה, אלהים אתם ובני עליון

⁹⁴ אורות הקודש חלק ג עמ' סז פסקה מה: "סגולת ישראל היוצרת".

כולכם, בנים אתם לד' אלהיכם.

נשמת כל העמים היא רק מציירת, מסדרת, אוצרת ומנתחת.
לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא, וישראל שבט נחלתו,
וכו'..

תפקידו של איש האמונה והקבלה, לפרש את המציאות להצביע על המהלכים האלקיים המנהיגים את המציאות ולחשוף במידת האפשר את צדדיהם הנסתרים מעיני האיש הפשוט, ולעיתים מנוגדים באופן מוחלט למציאות הפשטנית שמצטיירת בעיניו. חשיפה שכזו מאפשרת לראות את המגמות החיוביות, כיצד הקב"ה מנהיג ומשגיח על בנין המציאות, גם מתוך חורבן. בניגוד לתפיסה אמונית רגילה, אין מדובר בפרשנות פאסיבית של המציאות, שהתוצר שלה הוא הבנה וידיעה, מדובר ב"פרשנות יוצרת" ומשפיעה. יש בה סוג של תיקון קבלי אקטיבי. היא דומה לתיקון של "יחוד יחודים" קבלי. כאשר המקובל מזהה וחושף מגמות אלוקיות חיוביות, הגנוזות במציאות המשברית, הוא מעצים אותן, ומסמן נתיבים לכוחות הבנין שבהם לצאת - מן הכח אל הפועל הצבעה על התוצאות החיוביות שעתידות לצאת מהמציאות המשברית היא סוג של "פרשנות יוצרת" של סימון הנתיבים שבאמצעותם יצאו אל הפועל.

בדרך זו מבאר הרב קוק זצ"ל גם את כח ההשפעה האקטיבי שיש ל"צפיה לישועה"⁹⁵. יש המפרשים את המושג כצפיה והמתנה לישועה. המעלה של המצפה לישועה שהוא מחשיב את הענין וגם לא מתייאש למרות התמשכות הגלות. אמנם הרב קוק זצ"ל מבאר שמצפה הוא מלשון צופה ומתבונן, דהינו – התבוננות באירועים המתרחשים, והצבעה על ניצני הגאולה המבצבצים מתוכיותם. התבוננות מסוג זה אינה פאסיבית אלא "פרשנות יוצרת" אקטיבית המשפיעה על מה שיצא מהאירועים האמורים. כך גם באר את שיטתו מרן הנזיר זצ"ל⁹⁶:

⁹⁵ בגמ' שבת דף לא ע"א: "א"ר: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה וכו'".

⁹⁶ מבוא ב' לאורות הקודש: רצון העולם ב"חכמת הקודש", בפסקה ט', "הרצון הכללי במוסר הקודש".

התאחדות רצונו של אדם עם הרצון הכללי, וכו'..לפי מדת הדבקות של הרצון הפרטי בהרצון הכללי, הוא מתעלה, ויכלתו מתגברת, ופועל פעולתו, במושך החיים הרצוניים, העולמיים, בתפלה. והוא יסוד צפית הישועה היוצרת. הרצון הטוב, כשהוא מתגבר, בכח החיים, מתעורר לפעול ביסוד היצירה של הישועה, והוא הכח היוצר את הויית הגאולה, בצפיה לישועה עולמית, כללית, לעתיד לבוא.

הציפיה והשותפות האקטיבית של עם ישראל בהיווצרות הגאולה מעצבת אופי של גאולה שלמה יותר, של זכות ולא של מתנת חנם⁹⁷:

איש חיל, זהו מובן הצדק החי, שמתהפך אז לכח פועל ומהוה. אין שום ישועה שלמה באמת, כי אם אותה שהנושע פעל להופעתה בפועל ידיו. וזהו יסוד הצדק שבעבודת האדם, רכישת כוחות וסידורם, למטרת החיים היותר עליונים ומקודשים.

הבנה מסוג זה של המסוגלות לצפיה אקטיבית, מטילה על הכתפיים אחריות גדולה, זו גדלה והולכת ככל שמדובר באנשי הסוד והנסתר. להם גם הכלים לצפות ברבדים של המציאות הנסתרים מעיניהם של האנשים מן השורה. זהו גם הבסיס לדבריו של הרב קוק זצ"ל לרב חרל"פ זצ"ל בעקבות דבריו על הציפיה לישועה, בעיצומם של ימי המלחמה⁹⁸:

במושג צפית ישועה, וכו'.. אין ספק שהרוממות וההשפלה של תכונת הישועה תלויה היא בעומק מחשבת-הקודש אשר לאומה, המתגלה ע"י שרידיה, נושאי המחשבה הכללית של נשמת ישראל וכו'.. .. והמחשבה הכללית, ההולכת ופורחת בנשמת החושבים המבליטים כבר את אותיותיה במלואן, וכו'.. היא היא המכשירה את הגאולה, היא היא המביאה את רוחא דמלכא-משיחא, אל העולמים הרבים ואל עולמנו להיות

⁹⁷ שם עמי' ע פסקה מז תחת הכותרת של מרן הנזיר זצ"ל: "צפית הישועה היוצרת".

⁹⁸ אגרות הראיה חלק ג אגרת תשנ"ג מז' טבת תרע"ו.

מופיע בהדר גאון עזו בכנסת-ישראל וכו'..אשר על כן אך צופי הישועה "המשכילים המזהירים כזוהר הרקיע", הם הם המביאים את הגאולה.. ..

כל סבכי- התולדה וכל יצרי-מעלליה, אינם כי אם צעדים שאורו של משיח הולך וצועד בקרבם. סוכת-דוד הנופלת יודעים הם שהיא גם בנפלה מלאה חיים וגבורת נצח והוד, נופלת היא כאשר יפול הארי על טרפו, וכו'... ובמרומי שמים מעל, בגני העדנים העליונים והתחתונים, במחשכי- הארץ היותר אפלים, בשאול ואבדון ובכל חרישות רשע וכסל, בעריצות של מושלים, עריצים גם משכילים וצדיקים, ובמזימות של מנהלי סיעות פוליטיות, בצבאות-מרומים, ובהיכלי אורים עליונים שכולם אומר כבוד, - בכל גבורת זרע-ד' אשר בבנין סוכת דוד הנופלת נגלתה... ..

על כן יש זיקה הדוקה בין הציפיה האקטיבית לישועה ובין לימוד תורת הנסתר (שם):

אמנם להכשיר את הלבבות לצפית ישועה עליונה ומקפת כזאת, אשר תרומם את הטבע עצמו מנפילתו, ותעטר את כל העולמים, את כל הנפשות הרוחות והנשמות, שנבראו ושנולדו ואת שעתידים להבראות ולהולד, ישע ועז זה יבא מאור-ישראל אשר יזרח מאור תורה העליונה בגדלה, מעסק קבוע של רזי-תורה בגבורה והדרת-קדש, מיחידי בחירי עדר-ד', וכו'.. ..

וכאשר אין ספק בדבר, שמעולם לא היתה קטיגוריא והתגרות של מלכים בעולם, שלא הקדימה, העמיקה והרחיבה, את עקבות הישועה העליונה, המכשרת את הגאולה השלמה, והקירוב הזה נערך הוא לפי אותו הערך של ההכשרה הרוחנית אשר להשלטת חכמת-ישראל בעומק גדולתה, בפתירת המנעולים הגדולים אשר למעמקי-הרזים, שבטרקלינים העליונים, שחזות כל העולמים נשקף בהם.

שם גם ממשיך הרב קוק זצ"ל ומבאר מה עלול להיות הנזק אם אלה

האמורים לצפות באופן אקטיבי לישועה לא ימלאו את תפקידם ולא יעמדו באחריותם⁹⁹.

עקרון זה מתבאר באגרת אחרת לד"ר זיידל מאותה תקופה¹⁰⁰:

אם לא טרדות מעשיות, של עבודה שיעבודית וציבורית, שאין לי בגולה כמעט, כ"א טרדות הנפש הפנימיות, ממצב הפרט, וממצב הכלל, הנתון בסבך עצום ונורא. ד' יעודד וישגב, במהרה, וירומם קרן עמו, אשר הושפל מכל קרנות הגוים כולם דמסתבכין דא בדא, ויצמיח לנו אור ישועה מתוך המהפכה אשר חוללה בעולם הגדול.

אמנם, יקירי, הננו רואים את כל אלה המסיבות, ביחש לרוח הפנימי של האדם, ושל ישראל ביחוד, אחרי כל הממרורים שבהם, לכה לוחין להתעוררות, להפשטת דעת, הגברת רצון, והתאצלות מחשבה, בהתפשטות אלפי רבבות קמטיה.

בהמשך האיגרת הרב קוק זצ"ל מבקש להדגיש שיש כאן פן נוסף, קומה עליונה מתוך התבוננות של המקובל, הצדיק, במציאות המשברית, וההצבעה על רבדיה הנסתרים והסודיים, ועל יסודות הבנין שמבצבצים בינות להריסות, של המציאות המשברית¹⁰¹:

אנחנו עם יודעי האותיות בספר ד', כספר התורה הכתוב מרוח ד' אל עולם ושפעת אמרת קדשו החיה לנצח, אשר לא ישוב ריקם דבר אחד מדבריה, כספר ההויה, והתולדה הכללית, והאנושית, אנחנו יודעים הננו לקרא ג"כ, ע"י אנשי-חמודות,

⁹⁹ ראה שם בהמשך האיגרת. וראה גם מה שכתב הרב חרל"פ שנים לאחר מכן לחתנו, ערב הכרזת המדינה על החלטת האו"ם, והכרת האומות בהקמת המדינה. המופיע בסוף הקובץ "אמרות טהורות": "ובהיות כן הרי הוא נס ופלא להראות נפלאות בטבע אף עם כל זה לא כל-כך מהר יתגשמו הדברים, והרבה ימים עוד עלינו לעבור וכו'. כי צריכים עוד לשבור קליפת ישמעאל וכו'. אבל אתחלתא היא. וכו'. ומי ייתן והיה כי לכל הפחות כל אלו המתים באמונה טהורה יודו יאמרו כי פקד ד' את עמו. ואל יזלזלו בנפלאות האלה ובזה ימשיכו את שפע אורות הגאולה, והיה זה באמת לפקידה, וכו'. הדחיה של מטה דוחה גם את הלמעלה ומי יתן ויפקחו עיני עוורים לעקוב באמונת אומן את כל הנעשה ע"י קורא הדורות מראש, וכולם יידעו אותו. הציפיה לישועה היא הישועה - מהציפיה היא באה וממנה היא נעשית - אשרי כל חוכי לוי".

¹⁰⁰ אג' תשל"ז לד"ר זיידל מערב ר"ה תרע"ו.

¹⁰¹ לדוגמה ראה גם באגרות ראה ח"ג תשנ"ג, אגרתו המפורסמת לרב חרל"פ, מחודש טבת תרע"ו, על הציפיה לישועה, כציפיה אקטיבית יוצרת. ועוד.

להכתב תחתיהן.

4. הספר "ראש מילין" והמשבר העולמי

אחת היצירות המופלאות, שנכתבו בעקבות המשבר העולמי של מלחמת העולם, לאור העיקרון של הפרשנות היוצת¹⁰², היה ספרו של הרב קוק זצ"ל "ראש מילין". הוא נכתב בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, והתפרסם בעת שבתו של מרן הרב קוק זצ"ל בלונדון. ספר זה אפוף מסתורין, וכתוב בסגנון עמוק ומליצי, לספר זיקה מובהקת ל"מדרש האותיות" הניקוד התגין והטעמים שבתורת הקבלה (הידוע בכינוי טנת"א). על נסיבות כתיבת הספר דווקא בעיתוי המשברי של המלחמה, מעיד הרב קוק זצ"ל בעצמו¹⁰²:

כשהעולם הולך במהלכו הרגיל, כשאין פרעות ומהומות בחיים, יכול גם הרעיון האצילי של האדם לקחת את פרנסתו מההסתכלות בתנועות החיים, מחיי החברה ומהתורות האגודות בהם, שהוא כל התוכן של כל חכמה וכשרון נגלה, ומובטח הוא שמתוך הרכוש הזה יתעשר עושר פנימי. לא כן הדבר בזמן שהחיים נופלים הם במהמורות המלאות מחשכי רשע ותוהו, אז העולם הגלוי מתנודד, סדריו מתערבבים, ואם יהיה האדם יונק את לשד חייו הרוחניים רק מהצד הגלוי שבאוצר הרוח, דלדול נורא מוכן לבא עליו ולשדוד ממנו את כל עמדת תומתו, ואז כדי להחזיק את המעמד יבוא התור של הצמאון הבורע אל התוכן הנעלם, אל הסקירות הפנימיות שהן מתנשאות מעל לשטח הגלוי שבחיים שבהן לא נגעה יד המהומה העולמית, וממקור חיים זה ילך האדם וישאב מים בששון להרטיב את העצמות היבשות של העולם הרוחני הגלוי שנשאר במצב כ"כ נדהם מפני תגרת יד החיים אשר נתבלבלו. ומטעם זה עצמו בא הלחץ לכותב הטורים הללו לרשום את

¹⁰² ראש מילין הערות, עמ' 111. ציון המקורות עפ"י מהדורת המכון ע"ש הרצי"ה קוק זצ"ל תשמ"ז.

רשמתי המחשבה אשר למדרש האותיות וכו' דוקא בזמן הזה.

לאדם צורך תמידי במזון ושתיה. בימים כסדרם האדם מרווה את צמאונו במים ממקורות זמינים וגלויים, ואינו זקוק לחפש מים סמויים ונסתרים במעמקי האדמה. אולם בעת משבר, וקריסת מערכות בעולם הגלוי, אין מים גלויים בנמצא, אזי שומה עליו לחפש מקורות סמויים ונסתרים, ולחפור במעמקים לגלותם, כדי להרוות בהם את צמאונו.

משל זה יכול להמחיש את הזיקה שבין העיסוק בטנת"א ובתורת הסוד לבין משנת המשבר ושיברו. כדי להבחין בזרעוני הצמיחה המסתתרים בתוך משבר עולמי, בעיצומה של מלחמה הרסנית, אין די בהתבוננות בקליפה החיצונית, יש צורך במבט עמוק יותר המגיע לרבדים נסתרים המכוסים מן העין, לרבדים של המציאות שעין רגילה אינה משגת. תורת הסוד מהווה אספקלריה לרבדים אלה, וביכולתה לחשוף אותם ואת אורותיהם בפני המתבונן כאילו היה רואה אותם בעיני בשר.

כך גם כותב הרב קוק זצ"ל לבנו מורנו הרצי"ה זצ"ל על אודות הספר לאחר צאתו לאור¹⁰³:

באלו הימים הסכמתי להדפיס איזה קונטרס קטן, שרשמתי בו רעיונות שיריים רזיים בסמך ע"ד תכונת האותיות, התגין, הנקודות והטעמים, שידעת שרזי תורה מתכוננים ביסוד תנ"א¹⁰⁴, בדוגמא של מעלה בכחן של נביאים הגדול שמדמים צורה ליוצרה, דברים עתיקים קדושים בקדושה עליונה מאד, שאין יכולת לשום שכל אנושי לסקור את הביון קדשם, זולת קדישי עליונים שאור ד' הופיע עליהם הגבה למעלה למעלה מכל שרעפי לבב אנוש. אמנם בעיני רשמתי רק

¹⁰³ אגרות הראיה חלק ג' איגרת תשצו מכ"ג כסלו, שנת תרע"ז. מעניין לציין שהרב קוק זצ"ל בחר להסתיר מבנו מורנו הרצי"ה זצ"ל את דבר כתיבת הספר ולהודיעו רק לאחר שיצא לאור: "וחשבתי להודיעך מזה רק אחרי ההדפסה, כי אולי לא היית מסכים שאדפיס בלא סידור ותיקון, ולעבור על דעתך היקרה לי מאד יהי קשה לי. אך כבר הודיעה לך אמא תחיי". ואמנם לאחר שקיבל הרצי"ה זצ"ל את הספר כתב לו הרב קוק זצ"ל איגרת נוספת, אגרת תתי"ג, בכ"ב אדר תרע"ז ובה הוא כותב: "שמחתי במכתבתך היקר, ובקורת רוחך מהראש מילין, עם כל המגרעות שיצאו בהסידור ובהדפסה, מה שכל אלה היו מנועות אם היית אתה עוסק בסידור הענינים"

¹⁰⁴ כך מופיע בגוף המכתב, אולם בספרים קדומים מופיעים ראשי תיבות אלה בסדר שונה היורד מלמעלה למטה: טנת"א, טעמים, נקודות, תגין, אתיות.

הרגשות שיריות, כאור היוצא בין החרסים, ובפרט בהיותנו יושבים בארץ מאפליה, עד אשר יחון ד' ויאיר לנו להביאנו ברחמיו אל נאות קדשו.

לאחר קבלת הספר עונה לו בנו, מורנו הרצי"ה זצ"ל, במטבע לשון ענוותנית. מפאת עומק הנסתרות שבספר קשה לעמוד עליהם עד תומם, אולם הוא מציין שעיקר הפעולה של הספר היא השפעתו על המציאות, וזו, כשאר הרעיונות המשפיעים, מעולמו של הנסתר, אינה מותנה בהבנה¹⁰⁵:

מה נכבד ומה נאדר ונשגב היום, בהגלות עלי אמש חבילת גלילי האורה החמדה והשגב, ראשי המליץ. ומה עמקו ורמו רחשי המיות תודותי, אין קץ. אינני חושב עדיין את שעתו זו מוכשרת לקבלת התעלות רשמים עליונים זו לעצמי בכל תקפה, אך מוכטחני בפעולת עז רוממותם החודרת מן העולם והגנוז אל הגלוי והברור שתעלה ותאמין תגדל ותאדר בעזרת ה' יתברך כראוי וכמקווה ומאווה. לעומת זה הנני בזה מצורף ומחובר עם מהלך ערכה הכללי, והעולמי, של התגלות אדירה זו, המכוננת את יסודת ארץ וחייה, הלזטים במחשכי ערפל ומתנודדים כשכור, מפנימיות עצמיות אמיתת קיומם בהררי קודש. הרי אין זו אך התגלות יצירה ספרותית קדושה ורוממה, אלא קביעת יסוד הקדש והמציאות הקיימה של חיינו ועולמנו, לכלל כולו ולמועטים המשתדלים להתרומם ולהתעורר בבטחון בירור הכרה ודעת עז מאויי קדש, מתוך מבוע האורה המציאותית ברוח קדשו דמין נשיא אלהים למחיה ולפליטה בתוך מאפל השעה ומחשכיה, לרוממות אורה וכוננות פנימית".

הפעולה של הפרשנות היוצרת מתקיימת בכמה רבדים: בעצם נתינת הפרשנות, ובפירסומה בקרב הציבור הרחב. אולם בשל סודיותם של הרעיונות המובאים בספר, יש קושי גדול להבינם ע"י אנשים מן

¹⁰⁵ באגרת מו' אדר תרע"ז הודפסה ב"צמח צבי" באגרת נ"ח, ושם בפתח כותב בנו: "הוד הדרת קודש אדוני אבי מורי ורבי עטרת ראשי ומשגב חיי רוחי, הרב הדומה למלאך ה' צבאות, גאוננו ומאורנו בערפלי הגולה מתוך פאר חמדת הקדש, שליט"א".

השורה. מאידך "סגולת ישראל היוצרת" מאפשרת לכל איש מישראל להיות שותף במידת מה בהשפעה על המציאות גם ללא הבנה מושלמת של הדברים. על כן רואה הרב קוק זצ"ל את עיקר השפעתו של הספר "ראש מילין" בכך שישננו את הכתוב בו, גם ללא הבנה¹⁰⁶:

ואקוה בע"ה שרבים, עדיני רוח, ישננו פעמים רבות בהענינים הללו אשר נגעתי בהם, ורוח ד' על עמו יוסיף תת תנובתו וקרן ישועה יחל להצמיח בקרוב, ממקור הפנימי אשר לכל נפש טהורה, למרחבי הכלל וכל אגפיו¹⁰⁷.

באגרת לאחיו, חוזר הרב קוק זצ"ל על ענין זה ומוסיף כי הוא צינור להופעת הרעיונות המופלאים שהובאו בספר, ובגילוייו, שהם למעלה אף מכלי הבנתו שלו, ואין הם אלה מתת אלקים, בה זכה, כ"מתנת חינוס" שניתנה לו בעת הזו¹⁰⁸:

"שמחתי בהודעתך כי הנך משים לב לה'ראש מילין, אקוה שכל מה שיוסיף כל ישר לב להגות בו לפרקים, יחשפו לו אוצרות חיים באור דעה והשכלת קודש, ואפילו הלשון החתום שבו יש בו גם-כן סגולה, להאיר אור עליון על כל המשננו במהרת רעיון, כי מתנת חינוס חנני בו ד' מאוצרו הטוב, שנאמר עליו והנותי את אשר אחון, וכמו שדרשו חז"ל אף על פי שאינו כדאי, ומה גדלו חסדי ד'¹⁰⁹

על כן לא פלא הוא שעל אף שהיה נסיון, להוציא לאור פירוש על הספר

¹⁰⁶ אגרות הראיה חלק ג' איגרת תתי"ג מכ"ב אדר תרע"ז.

¹⁰⁷ במכתב נוסף לבנו המובא באגרות הראיה חלק ג' איגרת תתי"ה מכ"ב שבט תרע"ז, מתאר הרב קוק זצ"ל את הקשיים הרוחניים שהיו לו בכתובת הספר: "בההדפסה הי' לי קצת לאות, לולא זה הייתי צריך להאריך יותר בההערות המדברות בשפה גלויה, שכעת הסתפקתי רק בקצת רשימה על תוכן האל"ף, ע"ד מסה שיכולים להמשיך חוט של ערך על כללות הענינים המסתעפים שם לפרטיהם". קודם לכן מציין הרב קוק זצ"ל את החשיבות של הספר כמענה לשאלת העיסוק בנסתר: "בטח תקבל אי"ה חבילת המחברות ריש מילין ע"י מר מאזין נ"י. יזכנו השי"ת להאיר אור דברו לרומם קרן ישעו במהרה בימינו בקרוב. אקוה שתשלח אחד מהם גם למר דוד כהן נ"י, שישמש לי ג"כ כקצת תשובה על הערתו במכתבו אלי ע"ד ההתלמדות הכמוסית, שכמה פעמים חפצתי לכתוב לו, ומניעות דוחות את חפצי מיום ליום לצערי".

¹⁰⁸ אגרות הראיה חלק ג' איגרת תתי"צ לרב שאול חנה הכהן קוק אחיו של הרב קוק זצ"ל.
¹⁰⁹ בצעירותנו בישיבת מרכז הרב היה מסופר על הסגולות המיוחסות לספר "ראש מילין" שהרב צבי יהודה זצ"ל היה ממליץ לתלמידים לקחת את הספר איתם למילואים ולמקום סכנה. וכן מסופר בספר 'שבחי הראיה' (עמ' קמ"ט) בשם הרב חיים זבולון חרל"פ בנו של הרב חרל"פ זצ"ל, על אירוע שבו השתמשו בספר ראש מילין כדי להשפיע על אשה שיצאה מדעתה.

הוא שלא עלה יפה¹¹⁰ :

הדפסתי פה חוברת קטנה בשם ריש מילין, בענינים רזיים, שלמעמיקים הוא נושא גדול, אבל לרוב הקוראים הרי הוא כספר חתום. ת"ח אחד התחיל לכתוב עליו פירוש ארוך, אבל לא עלתה בידו להדפיסו¹¹¹.

5. מדרש האותיות התגין הנקודות והטעמים

לא בכדי, בחר הרב קוק זצ"ל "לינוק את לשד החיים הרוחניים" מן "התוכן הנעלם" של עולם הנסתר, דווקא מתחום "רשמי המחשבה אשר למדרש האותיות", ולעסוק בסוד הגנוז באותיות ובטנת"א.

האותיות של לשון הקודש מהוות את אבני הבנין הבסיסיים והיסודיים של העולם הרוחני והממשי, כפי שמובא בספר יצירה¹¹².

כ"ב אותיות יסוד, חקק"ן חצב"ן שקל"ן צרפ"ן והמירן וצר בהן נפש כל היציר וכל העתיד לצור.

וכך גם מציינים חז"ל את מעלתו של בצלאל¹¹³.

אר"י א"ר: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ¹¹⁴.

רבי משה קודוברו מבאר את היחוד של האותיות בלשון הקודש

¹¹⁰ אגרות הראיה חלק ג' איגרת תתע"ד מיי"ב אדר תרע"ח, לרב שאול חנה הכהן קוק אחיו של הרב קוק זצ"ל.

¹¹¹ זכורני שהרצי"ה זצ"ל היה נוהג להזכיר שמשוהו כתב ספר על ראש מילין והביאו לרב זצ"ל לעיון אולם לרב זצ"ל לא היתה נחת רוח מהספר. אמנם הרב צוריאל מזכיר שהרב מנשה אדלר, מחבר "מראה כהן" כתב פירוש על ספר ראש מילין אולם לא זכיתי לעיין בו.

¹¹² ספר יצירה פרק ב ה. ועיי בהרחבה בפירוש הרמ"ק לספר יצירה שם.

¹¹³ גמ' ברכות דף נה ע"א. וכן הוא בתיקוני זהר דף יג ע"א: "והמשכילים, בהון אשתמודעין אתוון, דאתמר בהון יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ, ואינון כ"ח אתוון וכו'".

¹¹⁴ ובספר ליקוטי אמרים לר' צדוק הכהן מלובלין - אות טז: "כי הנה בריאת העולם היינו שיהיה נבראים ומקבלים אם כן ראשית הבריאה הוא האותיות שעל פיהם הוא הקבלה שזה עצם ענין המצאת האותיות ציורם ושמותם שעל ידיהם יוכל הרב להשפיע חכמתו לתלמידו בדיבור ובכתב [שהם סוד זעיר ונוקבא תורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שנתבאר במקום אחר], וכך ה' יתברך גילוי אורו הוא על ידי צורת אותיות בהכרח שעל פיהם הוא גילוי הרצון שבלב לפועל".

קודם שנכנס בביאור כל אות ואות כפי אשר יחננו קוננו רצוננו להקדים הקדמה יפה אל ענין האותיות. רבים חשבו היות האותיות האלו הסכמיות¹¹⁶ .. ..

ונמצא לפי זה כי אין בין אותיות אלה לשאר סימני הגוים ללשונם בארצותם לגוייהם. אלא שאלו הם הסכמיות אל האומה הישראל בעצת משה מפי רוח נבואיי ואלו הם הסכמת שכל הסכל שהמציא להם כך ויעלה לפי זאת ההסכמה שאין עיקר בכתב הנרשם שהוא אלא גלוי כוונת המדבר. כמו החכם הרופא הכותב חכמתו בספר הרפואה שאין הכוונה שיהיה הספר שהוא רפואה כלל אבל כוונתו בספרו לגלות דעתו או הנרצה אליו בענין הרפואה וכאשר יבין האדם עיקר החכמה הכתובה בספר לא ישאר בספר שהוא תועלת כלל.

ובהמשך הוא מבאר את הקשר בין האותיות לבין שורשם הרוחני¹¹⁷ :

והיא שאין אותיות התורה הסכמיות אמנם הם רוחניות מתייחסות בצורתם אל פנימיות נשמתם. וזהו שדקדקו רז"ל בביאור מציאות צורת האותיות וקוציהם ותגיהם וזיוניהם לפי שהם רומזים אל רוחניות ידוע אל הספירות עליונות וכל אות ואות יש להם צורה רוחנית ומאור נכבד אצול מעצם הספי' משתלשל ממדרגה למדרגה כדרך השתלשלות הספירות. והנה האות היכל ומכוון לרוחניות ההוא. ובהיות האדם מזכיר ומניע אות מהאותיות בהכרח יתעורר הרוחניות ההוא והבל הפה ממנו יתהוו צורות קדושות יתעלו ויתקשרו בשרשם שהם שרש

¹¹⁵ ספר פרדס רמונים - שער כז פרק א.

¹¹⁶ ובספר ליקוטי אמרים לרי' צדוק הכהן מלובלין - אות טז הרחיב בענין עיי"ש: "ופירוש כי ענין אותיות הוא המצאת ממציא כל לשון שחילק אופני ההברות היוצאים מתוך הפה, וקרא לכל אחת שם ידוע, כדי שיוכל לבנות על פיהם התיבות והמלות, שהוא חיבור איזה הברות ואותיות יחד, ואיך יודע זה אם לא יהיה לכל הברה שם מיוחד. והנה בלשון הקודש, האותיות הנקראות וצירום הנכתבות, שזה ציור המציאם ממציא הכתב כדי שיוכל להודיע על ידי זה המכוון שלו לאחר הריחוק ממנו, ולדור אחרון, מה שאין יכול להודיעו על ידי הדיבור, כל זה נקרא "קודש" כי ממקום קדוש יצאו" וכי.

¹¹⁷ ספר פרדס רמונים - שער כז פרק ב.

האצילות. ולא זה בלבד אלא גם במציאותם רצה לומר בכתובתם להם רוחניות שורה על האותיות ההם. וזה טעם קדושת ספר תורה.

הגילוי של מעלת האותיות והתגין, המתגלה באותיות התורה, מתגלה למשה רבנו עקד טרם מתן תורה, כמסופר בגמ'¹¹⁸:

אמר רב יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך אמר לו אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות¹¹⁹ אמר לפניו רבש"ע הראהו לי. אמר לו חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו¹²⁰.

מדברי הגמ' משמע שגילוי מדרש האותיות ע"י רבי עקיבא הוא פסגה של ההעמקה בסודות התורה ונסתרותיה. מעניין לציין שגילוי זה מתקיים בתקופת משבר גורלית לעם ישראל, ערב היציאה לגלות

¹¹⁸ תלמוד בבלי מסכת מנחות דף כט ע"ב.

¹¹⁹ ועיי' גם ברמב"ן על בראשית א.א.גם גורלו של ר"ע התגלה למשה כפי שממשיכה הגמ' שם: "חזר ובא לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני, אמר לפניו רבונו של עולם הראיתני תורתו הראני שכרו, אמר לו חזור לאחורך, חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו רבש"ע זו תורה זו שכרה? א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני".

¹²⁰ וכן ראה מדרש "אותיות דרבי עקיבא" השלם, הוצאת ורטהימר תרע"ד, ובו מדרש האותיות. ובנוסחא ב' לפי דפוס קרקא ואמסטרדם: "אר"ע אלו כ"ב אותיות שבהן ניתנה תורה כולה לשבטי ישראל והן חקוקין בעט שלהבת על כתר איום ונורא של הקב"ה, ובשעה שבקש הקב"ה לברוא את העולם מיד ירדו כולם ועמדו לפני הקב"ה, זה אומר לפני הקב"ה בי תברא את העולם וכו'". ובספר ליקוטי אמרים לר' צדוק הכהן מלובלין - אות טז: "אם כן בהכרח הוא הגילוי בצורת אותיות שהם כלים המלבושים גילוי, רצה לומר שאנו מבינים דרך משל השגה כך וכך הרי בהכרח יש בו ציור אותיות מה. ואות הי' דרך משל מורה על ראשית ההשגה כמו שהיא בהעלם גדול בדמות נקודה והוי"ו כשהיא מתפשטת בדמות קו ומהם נבנים כל האותיות, ונמצא עיקר האותיות מצד התגלות שבמחשבה ולא שעיקר שמות האותיות הם מצד הדיבור שבו הוא חלוקת ההברות כמו שנתבאר, וכפי זה הכתב היא ציורים הסכמיים לבד אמנם בלשון הקודש הכתב גם הוא קדוש עוד למעלה מקדושת הלשון, כי הוא סוד ציור האותיות כפי מה שהם במחשבה, ששם הוא בדרך ציור לבד, שמחשבה זו היא נקודה, ומחשבה זו כמו קו, ומחשבה זו חיבור נקודות וקוין, על דרך זה ומחשבה זו חיבור על דרך זה, והם בכלל עשרים ושתיים מיני ציורין מתחלקים שכל אחת ציור מחשבה פרטית כענין אות ומאיזה ציורים מתחברת מחשבה שלימה והיא תיבה ומכמה תיבות ענין".

ארוכה. ודווקא לרבי עקיבא הועידה ההשגחה את המדרגה של העיסוק במדרש האותיות ותגיהן¹²¹.

מדבריו של מרן הרב קוק זצ"ל ניתן להבין שכאשר יש משבר במציאות אות היא שיש טשטוש בהופעת האותיות שבהם נברא העולם, והם הוא מתקיים בהווה. אולם הטשטוש הוא בגילוי החיצוני שלהם, וכדי לבארם כראוי ולהשפיע על סדריהם יש לחזור ולעיין בשרשיהם הסמויים.

6. הטעמים הם המדרגה העליונה של הטנת"א

בתוך מערכת הטנת"א יש מדרגות – מלמטה למעלה: מהתיבות אל התגין והנקודות ועד המדרגה הגבוהה ביותר של הטעמים. כך גם מבאר הרב קוק זצ"ל את היחס שבין הטעמים לבין האותיות התגין והנקודות בפתיחת הספר ראש מילין¹²²:

המחשבות הקודמות לכל האותיות הן משוטטות בנו פנימה תדיר¹²³. אנחנו צריכים לחשוף את האומץ האמיתי שלנו, את צורת האריאליות הנשמטית שבקרבנו, כדי לעמוד תמיד על אופים של אותם הציורים הבלתי מצויירים, אותם התוארים העומדים למעלה מכל תואר, כדי שנכיר את הדר נשמטנו. ועל פי אותם הרעיונות העליונים יסתעפו אצלנו הסעיפים של המחשבות הפוריות המתגלמות באותיות. ובהברא בנו האותיות, יתגלו הנקודות ממקור המחשבה הקודמת להם, והטעמים יתגוונו מאותו המקור העליון ששם

¹²¹ לבאור מעמיק של דברי חז"ל אלה, בשאלה מדוע דווקא לר"ע התגלה מה שלא התגלה למשה רבנו, עיי' ב"תפארת ישראל" למהר"ל - פרק סג, ובספר "שערי הלשם" ח"ב – סי' ז.

¹²² ראש מילין - פתיחה. וראה גם בפרדס רימונים לרמ"ק שער כ"ז ו-כ"ח.

¹²³ ובספר ליקוטי אמרים לר' צדוק הכהן מלובלין - אות טז: "ואמנם גם במחשבה שבלב ומוח שייך לומר אותיות, מאחר שהגיע למדריגת גילוי במוחו ולבו, והוא נגלה לשכל האדם עצמו, הרי הוא נגלה בדרך אותיות ותיבות בהכרח שנגלה לו דבר כך וכך, הרי הוא בעל גבול בכך וכך תיבות וכך וכך אותיות, רק שבמקור השכל והמחשבה טרם שהגיע לגילוי לאדם עצמו שהוא עדיין בלתי בעל גבול שם אין שייך אותיות. וזה הוא מקור האין סוף שאין לנו יכולים לדבר בו ולא להתבונן רק מצד מה שהגיע למדריגת הגלוי להשגת אדם ביש מאין, לשם הוא נגלה לבעל גבול. אם כן בהכרח הוא הגילוי בצורת אותיות שהם כלים המלבושים גילוי, רצה לומר שאנו מבינים דרך משל השגה כך וכך הרי בהכרח יש בו ציור אותיות מה".

שרויה היא המחשבה הקודמת המחשפת את האותיות, שהאותיות עצמם בניתוחם קיימים שם בצורה אידיאלית מיוחדת. מתוך תביעה עליונה זו הרינו באים למדרש האותיות, שיביאנו להארת הנקודות, והטעמים, ותגיהם יזהירו לנו את אורותיהם, והתיבות והמאמרים, הפסוקים והספרים, יפיצו עלינו את קרני הודם¹²⁴.

את היחס ההדרגתי שבין הטעמים לבין התיבות התגין והנקודות ניתן לבאר לאור דברי הרב אייזק חבר זצ"ל, בספרו פתחי שערים¹²⁵:

כאשר אנו קוראים בס"ת, נבחין שהאותיות באות בגילוי יותר מאשר התגין (כי את חיתוך האותיות אנו שומעים ואילו התגין באים לסייע בהיגוי נכון של האות). הניקוד נבלע בקריאת האותיות ולכן בהשוואה לאותיות ולתגין אף הוא סמוי. הטעמים, הנגינה הנותנת הבנה בענין הנקרא, נעלמים מכולם. וכו'..

הטעמים משקפים את המדרגה הגבוהה ביותר של התוכן הגנוז במילה, על כן הטעמים הם הדרגה העליונה ביותר של הטנת"א. בהמשך כותב שם הרב חבר:

ונבאר תחלה ענין טנת"א: והוא, כי ידוע שהאותיות בלא נקודות, אין להם הברה כלל. ומ"מ בהרגש אין נרגשים הנקודות רק בתנועה מוצאי הפה לבד ובכח העלם. אבל עיקר הגילוי הוא באותיות. והתגין הם עיטורי האותיות, ונחשבים לאחת עם האותיות. אבל הטעם הוא להבין פירוש המלות והאותיות כמושרז"ל, ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים,

¹²⁴ בראש מילין שערים- פתח דבר, מכת"י במהדורה משנת תשס"ג בהוצאת המכון ע"ש הרצי"ה קוק זצ"ל: "מגמתה של ההסתכלות ברשמי המחשבה המתרגשים בנו ע"י צורת האותיות, התגין, הנקודות והטעמים, היא לחדור במעמקי הרעיון בהתחלותיו היותר ראשונות, לטייל יחד עם הנשמה במהלכיה, מראשית אריגת מחשבותיה עד שהיא באה להגלים ולתאר ציורים שלמים מתוך ההרכבות המתחדשות ע"פ היסודות הראשיים הללו".

¹²⁵ ספר פתחי שערים נתיב אורות אח"פ דא"ק - פתח יד. הרב יצחק אייזק חבר זצ"ל היה תלמיד הגר"א, הספר פתחי שערים הוא מבוא לספר עץ חיים להאריז"ל. יעדו של הספר להכשיר את הלומד המתחיל להבין את הנמשל של תורת האר"י. ומכאן יתבארו הדרשות של האר"י ז"ל בשער הטנת"א שבספר עץ חיים.

שעל ידם אנו מבינים כוונת התיבות והעניינים. והנה, כמו כן (ר"ל כמו שראינו המשמעות בגילוי הטנת"א, כך) הוא בשורשם למעלה. שהאותיות הם גוף הכלים, שהם הרכבת כחות המאורות העשויים להנהיג התחתונים, ובהם ניכר ההנהגה. ומ"מ אין (ההנהגה בכלים עצמם, ר"ל שהכלים) מנהיגים רק על ידי עצמות המתלבש בהם, והוא סוד הנשמה המאירה בגוף שמשם חיותו, ולפי שהנשמה המאירה בו נחלקת לג' מדרגות נר"ן, שהנפש הוא בחינת הגוף עצמו, והרוח בבחינת תגין שהוא מדרגה יותר למעלה, והם עטרות וזיונין לאותיות, ונקודות הם בבחינה נשמה¹²⁶. וכו'.. וואינו אלא שרשים לאצילות ששם הכלים, ולכן בחינת אותיות שבהם, הוא מדרגת נפש שמתפעל לפי הגוף, והתגין שהם מדרגה יותר גדולה, הוא במדרגת רוח לנגד הגוף, והנקודות הם בחינת נשמה, והטעמים בחינת נשמה לנשמה.

מכאן שהטנת"א מיצגים ארבע רמות שונות של המציאות הרוחנית העליונה. גם שם הטעמים הם המדרגה הגבוהה ביותר. משנת הטעמים מופיעה בספר ריש מילין במתכונת מורחבת ובמתכונת מקוצרת. במתכונת המורחבת מנסח הרב קוק זצ"ל מהו הפן המיוחד שיש בהם¹²⁷:

טעמים: נכנסים אנו כאן לעולם שכולו אור, כולו טוב, כולו נעים, מלא עונג, מלא עדני עדנים. האורה והחדוה, השעשוע והריווי הצחצחי מתגברים בכל עזיזותיהם, ביפי שירם ומשוש זמרתם. זמרת קודש אנו שומעים, ממעל לכל עולמי עד, ממקורי האורה אשר בחביון עז, הדרת הוד יפעת קדש קדשי קדשים. הגלים גלי נדבה, ברכה ונחת, משתפכים והומים, ממעל לכל הגה ודיבור, ממעל לכל מחשבה וחשבון, ממעל לכל אפשרות מצרית, ממעל לכל חוג גבולי,

¹²⁶ וראה גם בקל"ח פתחי חכמה לרמח"ל פתח כ"ב.

¹²⁷ ראש מילין שם. ובמתכונת המקוצרת, מנסח הרב קוק זצ"ל מהו הפן המיוחד שיש בהם: **"טעמים:** נכנסים אנו כאן לעולם של אור שאין עמו מחשכים, שכל דרגאותיו הן עונג ועדן, חיים וחיי חיים, ונקשיב בהן רוממות עליזת נשמת פאר חי העולמים".

ממעל לכל צער ודיווי. המית עז קודש, ודאבה תדוין. והכל גילת ורנן, כבוד הלבנון, הדר הכרמל והשרון. הללויה, הללו אל בקודשו וכו'... כל הנשמה תהלל יה, הללויה. ואנו עולים עליית קודש, מקשיבים המית רגשי שירת שנאנים, עדנת הוד זמרת העלאת נשמות ועולמות, מלאי ברקי חמדת ידידות, במעלותיהן, הלוך ועלה, הלוך והתרומם, הלוך והתנשא, הלוך והתקדש, למעלה למעלה, בהד קול רוממות עליות פאר נועם נשמת אור חיי העולמים, ברוב עוזה.

7. דרגא תביר – משנת המשברים ושיברם

בגוף הספר עצמו מבאר הרב קוק זצ"ל את המהלך הרוחני שיש במקבץ הטעמים: "דרגא" "תביר", "יתיב" "סוף פסוק ו"ירח בן יומו". מהלך זה קשור למשנת המשבר ושיברו ולעיתוי יציאתו לאור של הספר ראש מילין¹²⁸:

"דרגא": יש אשר שפעת החיים זולפת ובאה בשפעה פתאומית¹²⁹, הגדלה אחת כלולה מברקת ומבלטת צורה של אושר, של חיים שגיבים ורעננים, מוארים מאור החוסן והענו, מאור התפארת והיקר, והאדם יונק את אשרו, את קדושתו ואת עלויו, מתוך ההארה המכללת, שבפעם אחת מרימה אותו ממעמקי תחתיות למרומי שחקים, מחיי חולי חולין לחיי חיים של קודש קדשים, ולעומת זה יש אשר השלבים של העליות הנם תכופים, מוכנים להיות נצעדים, והרום איננו בא בשפעה פתאומית, כ"א הדרגא מבונה היא, והעולה דורך על במותיו קמעא קמעא, הולך וצועד, הולך ועולה. יתרון יש למדריגת העליה הדרגאית על המדריגה הפתאומית שהיא לכאורה גדולה ממנה, מפני שהעליה הדרגאית היא עליה תדירית, היא אינה צריכה לחיכוך של שעת כושר ועת רצון

¹²⁸ ראש מילין פרק הטעמים המורחב "דרגא".

¹²⁹ השווה גם ל"צדקת הצדיק" לרי צדוק: "ראשית כניסת האדם לעבודת ה' צריך להיות בחפזון וכו'... ואחר כך שוב ילך במתינות ולאט.

מיוחד, הפתחים לפני עליה זו, הדרגאית, תמיד פתוחים הם, והאדם בחופשתו וחפצו הבלתי משועבד, דורך ועולה, צועד ומתעלה. גם במעמקי הנשמה בפנימיותה הולכת היא המדה הדרגאית ומתבלטת, מתעמקת ומתזה תויה בדייקנות מחודרת, והנועם האלהי שופך עליה את המון חינו, וכל היתרונות הללו תבטא הנגינה הנשמית בצורה והבטאתה במושג הדרגא¹³⁰.

במקבץ הטעמים הללו יש התייחסות לתהליכים עליונים של בנין המתרחשים בשורש המציאות ונעשים בהדרגה. אולם אין ערובה לכך שהם מתקדמים בהדרגה ללא משברים. ועל כן מיד לאחר הדרגא בא ה"תביר" הטעם ששמו¹³¹ מורה על תוכנו: המשבר¹³²:

"תביר": הדרגאות ההולכת במסילתה מעלה אחר מעלה, היא בונה את עולמיה במדה מוקצבה, רואה היא את האידיאלים הקיצונים, העומדים ממרחק, ומכוונת אליהם בכל עז רוחה, ובוזה היא מוסיפה אומץ וגבורה, אמונה וקדושה, רננה ופאר עדי עדיים, אמנם אחרי שמשכתללים כבר העולמים, וההכרה באה אל הגבול החיפושי של התכונה ההיא המבוקשה בהאידיאליות אשר נצטיירה ממרחקים, הנה

¹³⁰ ובפרק הטעמים המקוצר "דרגא": "דרגא, מתארת את תכונת העליה האצילית, בהדרגה אטית, שדרה אחר שדרה, בכל מהלכי העולמים".

¹³¹ ראה בספר פרדס רמונים - שער כט פרק ד, שגם הוא קושר את המהלך של הדרגא והתביר: "תרי טעמי פיי הרשב"י ע"ה שהם נצח והוד נוטים אל הימין להמשיך החסד והם מורים על הזכר הפוסק יריכו להתייחד עם הנקבה שהיא אתנ"ח כמו שנתבאר. ופיי הרשב"י ע"ה (בפי בלק דף קפ"ט) כי מטעם זה אתמר (בראשית כז כה) ויבא לו יין וישת בתרי טעמי להגביר הת"ת שהוא מדתו של יעקב לישבו על מתכונתו. ונצח והוד להטות הגבורה לצד הרחמים. ונ"ל שנקראים תרי טעמי, שאין טעם מן ששוחק הנצח מצד החסד, כטעם מן ששוחק ההוד. וכו'..."דרגא": "נ"ל כי הדרגא הוא יחוד נצח והוד עם היסוד המייחדם והמזוגם והוא שליש השלשלת כמו שביארנו בפרק הקודם. ואפשר כי הדרגא הוא במלכות כי הוא מדרגה אחת ונקרא דרגא בהיות היחוד הזה בא על ידי היסוד וכו'..."תביר": "טעם זה פיי הרשב"י ע"ה כי בתביר הוא יחוד ת"ת ומלכות לשבר ולהכניע הקליפות ולכן בא הנקודה לצד שמאל להורות אל תוקף הדין שניקתה מן השמאל ונוטה לצד הימין להורות כי הדין הזה הוא לטובה ולרחמים". וראה עוד שם בפי ג', שמבאר את טעם השלשלת, "כי הוא בת"ת" וכו'... והטעם שהוא בתפארת מפני שהוא שלשלת הקושר ב' קצוות צד הרחמים וצד הדין" ומבדיל בינה לבין "אזלא גרש": "כי השלשלת נרמו בת"ת, בעת שקושר בין חכמה ובינה, ובין גדולה וגבורה, ובין נצח והוד, דגוף וברית חשבינן חד, ומטעם זה בשלשלת ג' חטוטרות [כזה] להראות קשר שלשה מקומות הללו בסוד ההכרעה, ומשפיע השפעתם עד למטה בסוד הנקודה התחתונה אשר בו שהוא סוד ההשפעה המתקבצת במלכות שבו עקר התרועה" עיי"ש.

¹³² ראש מילין פרק הטעמים המורחב "תביר".

אור חדש בא ומבריק, אור מזהיר, אשר לאורו מתפוצצים
חררי עד, והעולמים הקדומים משתברים, מתפררים
לפירורים, ומפירוריהם מתבררים ניצוצות אידיאליים
מזבחר שבמובחרים, שמהם נבנים עולמים חדשים, כלולי
אידיאליים, מלאי הוד עטרת קודש קדשים, והשקפת הבניה
נשקפה היא בתכונת המשבר, התביר, הבא אחרי הדרגאות,
לכו חזו מפעלות ד' אשר שם שמות בארץ, ומתוך תהומות
המשברים, מתוך מחשכי המצולות, מגיחים אורות עולמים,
מקולות מים רבים אדירים משברי ים, אדיר במרום ד',¹³³.

הסמיכות שבין טעם התביר לדרגא, מבאר שגם עליה הדרגתית של
המציאות מלווה במשברים, אולם ממשברים אלה עתידים לצמוח
עליות נוספות ותיקונים שיביאו את המציאות לשלמותה. ואולי יותר
מכך יש תהליכים שלא יושלמו אם לא שולב בהם משבר.

הדינמיקה של החתירה לשלמות עתידה להגיע למחוז חפצה, ליום
שכולו שבת, שבו המציאות שלימה ומיושבת, עקרון זה נרמז בטעם ה
"יתיב"¹³⁴:

השברון אשר הוא בא בתכונתו בהעולמים הדרגאיים, הוא
מכין את הבנינים המרוכבים, העומדים להיות מתכוננים
במקום ששם ההגבלה וההקצבה, המשקל והשיעור מוצאים
בו מנוחה, העולמים המקבלים את המפעלים, המוכנים להיות
מושפעים מגלי הנגוהות ההומים, הפועלים בארחות
שטפיהם. המצב של העמידה הוא מכוון למצב הפועל,
העושה, המחדש, המצייר, המהות, המאיר והמחולל. בלא
שברון לא יבאו מרומי האידיאליים, וזרמי הגבורה העליונה
במלא ריווי נועמה, למצב של קבלה, של הכשרה להיות כלי
לספג אל תוכיותו את כל אוצרות המפעלים. עולמים של

¹³³ ראש מילין פרק הטעמים המקוצר "תביר": "תביר", מתאר את המהלך האיתן של העליה
הכוללת והפרטית, של האיש ושל הכללות, שבא תמיד ע"י משברים החוזרים ונבנים אחרי כן
ביתר שאת, לכו ראו מפעלות ד' אשר שם שמות בארץ".

¹³⁴ ראש מילין פרק הטעמים המורחב "יתיב".

עמידה הנם שם במרום עזם, בתקפם, אבל אחרי השברון המכין את הבנין המחודש הנבנה מתוך ההירום, המשתלם מתוך השברון, תבוא המנגינה של היתיב, עולם היושב, היושבי בשמים, והננו מאושרים להיות מקבלים ברכה המורקה עד בלי די.¹³⁵

גם כאשר התהליכים כוללים בתוכם משברים צריך לזכור שהם זמניים ועתידיים להיפתר, והתהליך נועד לעלות ולהתקדם עד שבסוף הדרך יגיעו ליעדם ותכליתם. זהו הביטוי של הטעם "סוף פסוק" הבא בסוף מסכת הטעמים בכל פסוק. טעם זה מבטא את השלמות שתושג לאחר כל התהליכים של העליות והמורדות.¹³⁶

סוף פסוק, מורה, שהפסיק¹³⁷ אמנם יצויר מצד התוכן הפרטי של הערכת העולמים, שהאור והחושך מובדל בערך, והקו שבין טוב לרע עומד בתקפו, אמנם בכללות כל, עושה שלום ובורא רע, היינו, עושה שלום ובורא את הכל, על כן הדרגאות הולכת עד סוף תומה, והננו מתענגים על כל הטוב, בנעימת סוף פסוק.¹³⁸

טעם נוסף שבא אחרי מקבץ הטעמים שסקר מרן הרב קוק זצ"ל הוא "ירח בן יומו". שכשמו כן הוא, כירח הוא ניצב בשמים ומביט מעל, כך

¹³⁵ ראש מילין פרק הטעמים המקוצר "יתיב": "יתיב, מתאר את המצב הנגמר כבר לקבלת תכונת השכלול בהגמרו, אחרי המהלכים העצומים והמעברות השונות". ובספר פרדס רמונים - שער כט פרק ד: "יתיב הוא סוד עיכוב השפע בחכמה בסוד "למה ה' תעמוד ברחוק" ת"ת והוא הרקיע ו' וכו'. וכן כאשר הדין מתפשט והעולם נדון הופך פניו מן השמאל אל הימין והחרב נוקם נקם ברית והוא יתיב בלחודו והיינו יתיב הפך קצתו אל הימין מפני תוקף הדין והכל ענין אחד".

¹³⁶ ראש מילין פרק הטעמים המקוצר "סוף פסוק". ובספר פרדס רמונים - שער כט פרק ד, מבאר את היחוד של "סוף פסוק" ובהשוואה ל"פסיק" שסוף פסוק הוא השלמת הענין בבחינת "מלכות": "סוף פסוק נ"ל שהוא היסוד, כמו הפסיק עצמו, אלא שיש חלוק גדול ביניהם כי הפסיק יש אחריו מלכות מדרגה עשירית בסוד מציאותה למטה אחר מיעוט והיסוד תשיעי לאצילות. אבל סוף פסוק מורה שהוא עשירי והמלכות היא בסוד והיה אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל כו) והיסוד עשירי סוף האצילות ומפסיקו ואין למטה ממנו אלא סוד הכרובים שהכסא נכון עליהם שהם מטטרון סנדלפון ואינם תלויים בכתב אלא הם ב' נקודות זו על גב זו. ע"כ הגיע פי' הטעמים וסודם בס"ד".

¹³⁷ ראה ראש מילין פרק הטעמים המקוצר "פסיק" שאינה "סוף פסוק" אלא נקודת ביניים: "פסיק, מורה על תכונת ההויה שהיא נפסקת בשפעת כחה, לפני הגלות מעמקי תחתיות סיגיה, לא תניח יד ד' את ההתפשטות הדרגאית ללכת עד תחתיתה, ולפני התגלמות המזיקין באה קדושת השבת, לקרא לעולם מנוחת שלום, טוב להודות לה', שאמר לעולמו די".

¹³⁸ וראה גם ראש מילין, פרק הטעמים המורחב "סוף פסוק".

הטעם הנ"ל יש בו התבוננות מעל – שכוללת את כל התהליכים כמקשה אחת. וכן שכירח הקטן ביחס לשמש, וזה המופיע בקוטנו בתחילת החודש, והולך וגדל במהלך החודש, ומתגבר ומתעצם, כך הוא מבטא את ההתבוננות בתהליכים מראשיתם המצומצמת – כאשר בדרך ישנם משברים ומורדות ועד הגעתם לשלמות¹³⁹.

ירח בד יומו, יורה לנו שאחרי כל המהלכים של כל המסעות הרוחניות, והעברת החיל והחוסן אשר להמון בריות ועולמי תפארה, בעליתם וירידתם, בשכירתם ובנינם, בעוזם ותפארתם, הננו עולים לפקירה עליונה כזאת שכל המערכה הגדולה שעברה לפנינו היא כאין לעומתה, והננו משתוקקים ללידה חדשה, ליצירת עם נולד, ביסוד תפארת יותר נשגב, שהוא מתחיל מהופעה זעירת הכמות, ירח בן יומו, הלוך הולך ואור כצאת השמש בגבורתו, והיה אור הלכנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חבש ד'.

לאור דברים אלה נקל להבין מדוע במשנת הטעמים – שהם הבטוי של המדרגות הגבוהות יותר, של שרשי המציאות, כולל הרב קוק זצ"ל את המהלכים הכוללים בתוכם את המשברים כחלק מובנה מתהליכי הבניה והיצירה. כאמור – לא היה בהעלתם לכתב בשעת משבר המלחמה הנורא, רק מגמה של נחמה פורתא, אלא "פרשנות יוצרת" היוצרת את מסילות התיקון והגאולה מתוך המשבר.

לחתימת באור זה נכון להביא גם את דבריו של הרב קוק זצ"ל בהמשך הספר ראש מילין: בבאור השרשים: שורש א"ד.¹⁴⁰

אד. ענן, ואד יעלה מן הארץ, משותף עם אד, לישנא דתברא, כי קרוב יום אידם. האד העולה מן הארץ הוא המחשיך את השמים, המאפיל את אור היום, והוא מורה כי כל משבר, כל צרה, הבאה על הכלל או על הפרט, כל החשכה, באה מתוך הפעולות הארציות, כי פועל אדם ישלם לו וכאורה

¹³⁹ ראש מילין פרק הטעמים המקוצר "ירח בן יומו".

¹⁴⁰ ראש מילין עמ' 118 שרש אד.

איש ימציאנו. וכשם שהאד המעביב הוא חושך בתחילתו, ואח"כ ממנו הברכה באה, והשקה את פני האדמה, כן כל צרה ומשבר אשר בעולם, הכל עשוי למטרת הטובה הבאה בעקבו, וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

8. משנת המשברים וה"סיבוכים" לרצי"ה קוק זצ"ל

בנו יחידו של מרן הרצי"ה זצ"ל הלך בדרך אביו, וכתב במהלך המשבר של מלחמת העולם השניה, דברים דומים למה שכתב אביו במלחמת העולם הראשונה, ואף ציטט את הדברים שהובאו ע"י אביו ב"ראש מילין". הדברים הובאו בהקדמה לספר אורות התורה¹⁴¹:

ועתה, בהיותנו מצוים, בגזרת שמים, להמשיך פרנסת הדור והדורות מתוך כתבי-האורה האלה, ובהיות מהלך ההתרכזות של התורה בארצה, גם כן, הולך ובא דרך היסורים הנוראים, ממרקי גוף ונפש בעמק חיותם, במערבלת מצוקת-העתים של ימי מהומה ומבוכה אלה, לישראל ולעולם, כאשר אפשר להיות נדמה כאלו תש הכת, בימי "צרה תוכחה ונאצה כי באו בנים עד משבר וכה אין ללדה", - ידריכנו-עז אמרות קדשו הללו מפנימיות מקוריות קדשת התורה, המוארה בארץ הטובה הזאת ובקבוץ בניה לתוכה. "אז כדי להחזיק את המעמד, - בזמן שהחיים נופלים הם במהמורות המלאות מחשכי רשע ותהו, - יבא התור של הצמאון הבוער אל התכן הנעלם, אל הסקירות הפנימיות שהן מתנשאות מעל לשטח הגלוי שבחיים, שבהן לא נגעה יד המהומה העולמית. וממקור-חיים זה ילך האדם וישאב מים בששון להרטיב את העצמות היבשות של העולם הרוחני הגלוי, שנשאר במצב כל כך נדהם מפני תגרת

¹⁴¹ פתיחה לספר אורות התורה - מתאריך ראש חדש מנחם אב שנת ת"ש, בעיצומה של מלחמת העולם השניה, חמש שנים לאחר פטירת אביו: "אחרי העלות כהנו הגדול של עם ד' השב אל חבל נחלתו, באחרית ימינו זאת, בפרק התכוננות חזרת שכינת התורה מפזורי גליותיה, מתוך פרענות-האימים אשר ירדה השתא לעולם בשביל ישראל, עם חרבן עדרי תפוצותיה ועקירת בתי-מדרשות ומקומות כנוסיה שם, והתלקטותנו הנה אל מקום חיותנו, מופיעים עתה, במלאת השנה החמישית לגניזת ארון-קדשנו, "אורות-התורה" האלה וכו'".

יד החיים אשר נתבלבלו" (ריש מילין, הערות).

הרצ"ה ראה בהוצאה לאור של ספר אורות התורה, בדומה לראש מילין, בשעתו, הארה של תורת הנסתר שתפא את משברי המלחמה:

עתה, ביתרון ערך הזכות מאשר בהיותו כאן בחיים אתנו, ילך ויפתח כוון נתיבות עולמנו הפנימי בבתי-גואי של מעבדת החיים הישראלית, לעומת המפנה היסודי של הקליטה וההתעכלות ההכרחית, ומתוכה התאזרות-השגב והתחדשות החסן, של כחות התורה בארץ-חיינו יעוררם ויישרם, יעודדם וירוממם, בטהרת קדש, בגלוי ובסתר, במישרים ובעקיפים, להופעת מלוא אורה של תורה, בכל עליוניות תפארתה, מתוך מכון נצחיותה בארץ-ישראל, וממנו הקיום המפרה לכל מרחבי הסתעפיותיה, ללמד וללמד לשמר ולעשות, לברור ודיון הליכותיה ולבון דעת אמתה. "כי כה אמר ד' אלהים קדוש ישראל" "כי עם בציון ישב בירושלם בכו לא תבכה" – "ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו", "נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה", "ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", "יצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם".

בעתות חרדות ופחדים אלה, "מי יגור לנו מוקדי עולם", יגיהו מחשבינו אורות התורה, המגנה ומצלת, והמשך זכותם יראנו ישע ימין צדקו של בעל המלחמות זורע הצדקות מצמיה הישועות מלך-מלכי-המלכים הקדוש ברוך הוא, כי יגדיל לעשות בתקומת עמו, נחלתו ותורתו, בחדוש אורו על ציון ודברו מירושלים, כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם.

הרצ"ה זצ"ל אף הגדיל לעשות, וערך לנו משנה סדורה ביחס למשברים הניצבים בדרכו של איש האמונה, והקדיש לסוגיה זו תשומת לב אמונית וחינוכית. באחד משיחותיו אמר¹⁴²:

במציאות יש משברים. וכו'.. המשברים שייכים לסדר ההנהגה

¹⁴² שיחות הרב צבי יהודה זצ"ל על התורה פרשת שמיני (סדרה א - תש"ג) משברים.

האלוהית. עצם הדבר שיש משברים אינו דבר נורא כל כך. אשרי אדם שמצליח בעצמו או בסיוע של אחרים להיות שייך יותר ויותר לעניינים רוחניים ואציליים, אבל גם אצלו יש מציאות של משברים. ועל מנת כן! המשברים שייכים למציאות האדם. וכו'..

הנשמה האלוהית העליונה נמצאת במציאות חיים אחרת. יש להכיר זאת, ומתוך כך להבין שמשבר אינו חורבן. יש לזקק ולצרף, לבחון ולעבור דרך המשברים. – איך עוברים את המשברים? לאור ד' המאיר לנו, אנחנו מתאמצים ומצליחים בעזרת ד' לעבור את המשברים של חיי האדם.

כאביו הרצי"ה זצ"ל ראה במציאות המשבר חלק מאבני הבנין של העולם. הוא גם טבע מטבע לשון תואמת למציאות המשברים מסוג זה: ה"סיבוכים", שזכינו לשמוע מפיו פעמים רבות בהטעמה ידישאית שהיתה אופיינית לו.

מקור הסיבוכים והמשברים מובנה באופן יסודי במתכונת עולמנו. הוא נובע מפער עקרוני שיש בין אינסופיותו של העולם הרוחני לבין מוגבלותו של העולם הפיזי שמשתלשל ממנו, ואינו יכול להגשים אותו במלואו, ועל כן הוא מופיע כבר בתחילת הבריאה¹⁴³:

הסיבוך הראשון – חטא הארץ. ד' אמר "תדשא הארץ... עץ פרי עשה פרי", "שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא 'ותוצא הארץ עץ עושה פרי' ולא העץ פרי". השתלשלות הבריאה הפיסיקלית אינה בדיוק לפי הגרעין היסודי של דבר ד'. טעם העץ אינו כטעם הפרי: האמצעי אינו כפי המטרה. ומאז ועד הנה, אנחנו עוברים דרך משברים וסיבוכים"

על כן אין להיות מופתעים מהופעת הסיבוכים והמשברים המופיעים כבר עם בריאת העולם¹⁴⁴:

¹⁴³ שם פרק 9: חטא הארץ.

¹⁴⁴ שם פרשת בראשית (סדרה א - תשל"ד) פרק 8: ירידה משמים לארץ.

למעלה בשמים, אין סיבוכים. הם מתגלים למטה במציאות שלנו. האדם נברא בצלם אלוהים, ועם זה יש סיבוכים בבריאה. ואמנם, הבריאה נעשתה על-מנת כן, שיהיו סיבוכים, בינתיים. ואנו נוצרנו כדי לתקנם ולהאירם – זהו קידוש השם הגדול.

הבנה אמונית מסוג זה צריכה להיות מתורגמת למתוכנת של חיים, להבין את המשימה המוצבת בפנינו לאורו של משבר¹⁴⁵:

כן הוא לגבי "גדול הוא קדוש השם מחלול השם". הסברנו שבמצב מסובך בו מעורבים קידוש השם וחילול השם, קידוש השם הוא יותר מחילול השם, הוא המכריע ועל-פיו יש להתנהג. אבל יש גם מצבים בהם קידוש השם נמשך מתוך חילול השם. ו"מעז יצא מתוק". מתוך מאבקים, משברים ומחשכים, צריך לצאת על-פי הסדר הנפלא של ההנהגה האלוהית, קידוש השם. רבוננו-של-עולם דואג לכך שאור יוצא מתוך החושך. גם בסדר הדורות הקודמים לנו, דורות הנפגשים איתנו, דורות שלנו ודורות ההמשך, יש מצב של פגישת קידוש השם בחילול השם, ומתוך-כך צריך להתגלות קידוש השם הגדול והנורא של ישראל ואורייתא. מתוך כל הסיבוכים האיומים אנו הולכים ונפגשים יותר ויותר בקידוש השם הגדול של גדלות ישראל בכל המובנים, בקודש ובחול, "ונשגב ד' לבדו ביום ההוא".

9. משנת המשברים ושירת האותיות

וכיון שבמדרש האותיות, עסקינו, ובכמיהה לסוד, שיוצר בנין מן המשבר, מצאנו לנכון לסיים מאמרנו זה בשיר מופלא, ונורא הוד, שכתב אחי הי"ד, בהיותו בסה"כ בן שמונה עשרה, בתחילת שיעור אי' בישיבת ההסדר ק"ש ב"זמן אלול" תשנ"ב. מאיר הי"ד נפל על משמרתו

¹⁴⁵ שם פרשת כי תשא (סדרה ב - תשלי"ג) פרק 15: גדול קידוש השם מתוך חילול השם.

עול ימים, בכפר דרום בחודש ניסן תשס"ה¹⁴⁶:

לו

לו יכלתי להגיע לשמים
לאחז בכתי אותיות
לדרש על כל קוץ ויתור
כרבי עקיבא בשעתו
מה שפרה עלי נפשי,
ומה היתה עולצת רוחי
רזי תורה ופנימיותה היו נגלים לי
וכל עוף היה נשרף מתורתך
כמו יונתן בן עוזיאל בתרגומו.
איזו רוח והתפעמות נפש
ורעיונות נשגבים ועלאיים
כאן בגליל הקדוש
יחד עם הארי והאר"י
קשורים בקרקע נשמתך
ויסוד תורתך

לו?

¹⁴⁶ מתוך הספר "נופי גן עדן" עמ' 8. הספר הוא קובץ שירים שיצאו לאור אחר נפילתו, שירים מופלאים מלאי הוד והשגה, שכתב לעצמו בין שנתו השש עשרה לשנת נפילתו, והוא בן עשרים שנה.

ט' באב

אחדות ואהבת חיים

ו. אחדות המחנה במערכה על התודעה הלאומית

1. חורבן שבא מתוך שנאת חינם ופלגנות

"משנכנס אב ממעטין בשמחה"¹⁴⁷, וככל שמתקרבים לתשעה באב מתגברים מנהגי האבילות על חורבן בית המקדש. חז"ל מלמדים אותנו שבית המקדש השני נחרב בגלל שנאת חינם ומכאן למדו כמה חמורה שנאת חינם¹⁴⁸:

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות
חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם!

ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה
זרה גלוי עריות ושפיכות דמים. וכו'.

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה
עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה
קצם.

התיקון לחורבן הוא ע"י תשובת המשקל - תחת שנאת חינם מחלוקת
ופלגנות נרבה אהבה ואחדות.

2. יחסם של חז"ל למחלוקת

היחס של חז"ל למחלוקת מצריך ברור, משום שחז"ל התייחסו
למחלוקת מצדדים שונים. מצד אחד התייחסו למחלוקת כתוצאה של
חוסר ברור ושימוש תלמידי חכמים די הצורך¹⁴⁹:

בראשונה לא היתה מחלוקת בישראל אלא על הסמיכה
בלבד. ועשו שמאי והלל ועשו אותן ד'. משרבו תלמידי ב"ש
ותלמידי ב"ה ולא שימשו את רביהן כל צורכן, ורבו

¹⁴⁷ גמ' תענית כט ע"א.

¹⁴⁸ גמ' יומא ט' ע"ב.

¹⁴⁹ תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק ב דף י ע"ב.

המחלוקת בישראל, ונחלקן לשתי כתות: אלו מטמאין ואלו מטהריין. ועוד אינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד.

בבבלי הביטוי אף חריף יותר, -שבשל מחלוקת תלמידי שמאי והלל נראית התורה האחת כשתי תורת ח"ו¹⁵⁰:

משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן – רבו מחלוקת בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות.

ממקורות אלה נראה שהמחלוקת נוצרה כתוצאה מבעיה שנוצרה בקבלה של התורה מדור לדור, ושימוש תלמידי חכמים, בדיעבד ולא לכתחילה. הרמב"ם מסנגר על מציאות המחלוקת ומסביר שהיא בלתי נמנעת¹⁵¹:

אבל אמרם משרבו תלמיד שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל, ענין דבר זה ברור מאד, כי שני אנשים שהם שווים בהכנה ובעיון ובידיעת הכללים שלומדים מהם לא תהיה ביניהם מחלוקת במה שלומדים באחת המדות בשום פנים, ואם תהיה תהיה מועטת, כמו שלא מצאנו מחלוקת בין שמאי והלל אלא בהלכות אחדות, לפי שדרכי למודם בכל מה שהיו לומדים אותו באחת המדות היו קרובים זה לזה, וגם הכללים הנכונים שהיו אצל זה היו אצל השני. וכאשר נתמעט למוד תלמידיהם ונחלשו אצלם דרכי הדין בהשוואה לשמאי והלל רבותיהם נפלה מחלוקת ביניהם בשעת המשא ומתן בהרבה עניינים, לפי שכל אחד מהם דן לפי כח שכלו ולפי הכללים הידועים לו. ואין להאשימם בכך, כי לא נוכל אנחנו להכריח שני בני אדם המתווכחים שיתווכחו לפי רמת שכלם של יהושע ופינחס.

¹⁵⁰ גמ' סנהדרין פח ע"ב. כתב:

¹⁵¹ הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה. וכן כתב רס"ג בהקדמה ל"אמונות ודעות": "ואמרו חכמי ישראל במי שלא השלים ענייני החכמה, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו המחלוקות. (סנה' פ"ח) ולמדנו מזה כי התלמידים כשהם משלימים הלמוד, לא תהיה בניהם מחלוקת ולא ערבוב".

מאיך מצביעים חז"ל על מחלוקת בית שמאי ובית הלל כמודל של מחלוקת חיובית "לשם שמים", ועל כן "סופה להתקיים"¹⁵²:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים. ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו¹⁵³.

על כן יצתה בת קול שקבעה שעל אף שישנה מחלוקת, ונראה לכאורה שיש אחד מהצדדים שהוא הצודק והצד השני טועה, אין הדבר כן אלא "אלו ואלו דברי אלקים חיים"¹⁵⁴:

אמר רבי אבא, אמר שמואל, שלש שנים נחלקו בית – שמאי ובית – הלל, הללו אומרים, הלכה כמותינו, והללו אומרים, הלכה כמותינו, יצאה בת – קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כדברי בית – הלל.

על פי הירושלמי, המחלוקת משקפת את הצדדים השונים והמנוגדים, שבכל דין מדיני התורה, מלכתחילה, מעת נתינתם מסיני¹⁵⁵:

א"ר ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה. מה טעם "וידבר ה' אל משה", אמר לפניו: רבנו של עולם הודיעני היאך היא ההלכה? אמר לו [שמות כג ב]: אחרי רבים להטות! רבו המזכין זכו רבו המחייבין חייבו, כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור מיניין ודגל"ו. וכן הוא אומר (תהילים יב ז): "אמרות ד' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים", ואומר (שיר השירים א ד): "מישרים אהבוך".

הראשונים בארו על פי הירושלמי, את הקושיה כיצד יתכן שמחלוקת

¹⁵² מסכת אבות פרק ה משנה יז. וראה במהר"ל כאן בדה"ח שבאר שהיא עתידה להתקיים לעד כמחלוקת בגלל צדדי האמת שבה.

¹⁵³ על כן השוו חכמים את המחזיק במחלוקת למחלוקת קרח (סנהדרין קי, א): "אמר רב: כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יהיה קרח וכעדתו".

¹⁵⁴ גמ' עירובין דף יג ע"ב.

¹⁵⁵ תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סנהדרין פרק ד.

שבה מיוצגות דעות נוגדות וסותרות זו את זו יהיו אמיתיות וצודקות באותה מידה¹⁵⁶:

שאלו רבני צרפת ז"ל האיך אפשר שיהו אלו ואלו דברי אלהים חיים וזה אוסר וזה מתיר?

ותרצו: **כי כשעלה משה למרום לקבל התורה הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט פנים להיתר ושאל להקב"ה על זה ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה הכרעה כמותם ונכון הוא לפי הדרש ובדרך האמת יש טעם סוד בדבר.**

מחלוקת הלל ושמאי, מהווה מודל חיובי של מחלוקת עניינית לשם שמים, כיון שלמרות חריפותה היא לא ירדה לפסים אישיים¹⁵⁷:

תא שמע אף על פי שנחלקו, בית שמאי אומרים ובית הלל וכו', לא נמנעו בית שמאי אומרים מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי ללמדך שהיבה וריעות נהגים זה בזה לקיים מה שנאמר: "האמת והשלום אהבו".

למרות שחז"ל הבליטו את המחלוקות בין החכמים, הם מצביעים על כך ש"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"¹⁵⁸:

אמר רבי אלעזר, אמר רבי חנינא, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר, (ישעיה נד): "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך", אל תקרי, "בניך" אלא "בוניך". (תהלים קיט) "שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול". (שם קכב) "יהי שלום בחילך שלוח בארמונותיך". (שם) "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך". (שם) "למען בית ד' אלהינו אבקשה טוב לך". (שם כט) "ד' עז לעמו יתן, ד' יברך את עמו בשלום".

¹⁵⁶ ריטב"א על מסכת עירובין דף יג ע"ב.

¹⁵⁷ גמ' יבמות דף יד ע"ב.

¹⁵⁸ גמ' ברכות דף סד ע"א.

במקום אחר הארכנו לבאר את גישתו של המהר"ל למחלוקת שמשקפת את המורכבות של המציאות, ומקורה בדברי הראשונים¹⁵⁹.

מרון הרב קוק זצ"ל התייחס למורכבות שיש בכך ומבאר שדווקא המחלוקת מהווה כלי חיובי לברור מעמיק וממצה של התורה¹⁶⁰:

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם - יש טועים שחושבים, שהשלום העולמי לא יבנה כי-אם ע"י צביון אחד בדיעות ותכונות, וא"כ כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה ודעת תורה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי-אם דוקא ע"י הערך של רבוי השלום. הרבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו וענינו. ואדרבא גם הענינים הנראים כמיותרים או כסותרים, יראו כשמתגלה אמתת החכמה לכל צדדיה, שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדעות הנראות שונות, וכל המקצעות החלוקים, דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ד' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת. על-כן תלמידי חכמים מרבים שלום, כי במה שהם מרחיבים ומבארים ומילדים דברי חכמה חדשים, בפנים מפנים שונים, שיש בהם רבוי וחילוק ענינים, בזה הם מרבים שלום, שנאמר "וכל בניך למודי ד'". כי כולם יכירו שכולם גם ההפכים בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה, המה כולם למודי ד', ובכל אחת מהנה יש צד שתתגלה על ידו ידיעת ד' ואור אמתו.

הנגדת ההפכים שיש במחלוקת, מהווה כלי לברור ממצה של כל נושא וענין, על כן הביא התנא את הפסוק "ורב שלום בניך" מלשון "רוב" ולא מלשון "גודל"¹⁶¹:

¹⁵⁹ ראה במהר"ל בספר דרך חיים - פרק ה משנה יז. ובספר באר הגולה - הבאר הראשון.

¹⁶⁰ הרב קוק עולת ראיה ח"א ח"א ע' של עין אי"ה ברכות סד ע"א.

¹⁶¹ הרב קוק עולת ראיה שם.

ורב שלום בניך¹⁶² - לא אמר "גדול" שלום בניך, שהיה מורה על ציור גוף אחד גדול, שאז היו הדברים מתאימים לאותו הרעיון המדומה, שהשלום הוא צריך דוקא לדברים אחדים ושיזוי רעיונות, שזה באמת מגרע כח החכמה והרחבת הדעת, כי אור הדעת צריך לצאת לכל צדדיו, לכל הפנים של אורה שיש בו, אבל הרבוי הוא "רב שלום בניך"

לכן המחלוקת היא אחת מכלי הבנין של התורה¹⁶³:

אל תקרי בניך, אלא בוניך- כי הבנין יבנה מחלקים שונים, והאמת של אור העולם תבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, ש"אלו ואלו דברי א-להים חיים", מדרכי עבודה והדרכה וחנוך שונים, שכל אחד תופס מקומו וערכו. ואין לאבד כל כשרון ושלמות כי אם להרחיבו ולמצוא לו מקום, ואם תראה סתירה ממושג למושג, בזה תבנה החכמה ביתה, וצריך לעיין בדברים איך למצא את החוק הפנימי שבמושגים, שבזה יתישרו הדברים ולא יהיו סותרים זה את זה, ורבוי הדעות שבא ע"י השתנות הנפשות והחנוכים דוקא הוא הוא המעשיר את החכמה והגורם הרחבתה, שלסוף יובנו כל הדברים כראוי ויוכר שאי אפשר היה לבנין השלום שיבנה כי אם על ידי כל אותן ההשפעות הנראות כמנצחות זה את זה.

בתקופה שקדמה לשמאי והלל, היתה אפשרות לבנין התורה דווקא מתוך אחידות הקבלה של התורה מדור לדור, ושימוש תלמידי חכמים. אולם משרבו התלמידים שלא שמשו כל צרכם, הברור והבנין לא יכול להיעשות ללא העלאת הצדדים השונים של כל סוגיה, וזה אי אפשר ללא מציאות המחלוקת.

3. המחלוקת שהביאה לחורבן

אולם המחלוקת והפלגנות בין חכמים בסוף בית שני לא הביאה לבנין

¹⁶² עפ"י הפסוק בישיעיהו בפי נ"ד: "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך".

¹⁶³ הרב קוק עולת ראיה שם.

אלא לשנאת חינם וחורבן. הביקורת של חז"ל על המחלוקות שהביאו לחורבן לא היתה על עצם המחלוקת אלא על כך שהמחלוקת הפכה לשנאה ועוינות שפגעה באחדות האומה עד כדי מלחמת אחים כפי שבאר הנצי"ב¹⁶⁴:

ופרשנו, שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים, ע"כ מפני שנאת חינם שבליבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ד' שהוא צדוקי ואפיקורם, ובאו ע"י זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית, ועל זה היה צידוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו

בהתבוננות מעמיקה יותר במקורות חז"ל אנו לומדים שהמחלוקות החריפות של בית שני נבעו מכך שעם ישראל היה בסכנה קיומית והיו גישות שונות כיצד להתמודד עם הסכנות, ועל כן המחלוקות היו חריפות וטעונות.

התיקון של הפלגנות והמחלוקות של סוף בית שני צריך להיות מתוך ריבוי של אהבת חינם ומתוך חתירה בלתי פוסקת להרבות שלום ואחדות. האחדות בעם ישראל היא ערך מקודש, אולם האחדות היא גם נכס איסטרטגי. הדבר נכון בכל עת, ובעידן של מאבק קיומי על אחת כמה וכמה.

4. אחדות למרות העדר אחדות

אנו מבקשים לברר כיצד ניתן להגיע לאחדות הלכה למעשה, בעיקר בעידן של מחלוקות חריפות, לאור שיר של מרן הרב זצ"ל¹⁶⁵:

אל חכי שופר בקול אריע,

מי לי מעמי, אזנים קשובות,

מרי שיחי אשפוך, תלונתי אשמיע,

¹⁶⁴ הקדמת הנצי"ב לספר בראשית "העמק דבר".

¹⁶⁵ הרב קוק זצ"ל "אורות הראי"ה עמק' כ"ה.

אשמיע תאנתי לנפשות האהובות.. ..

.. מי לי יתן ארבות ידיים

כאורך הקשת בענן ימדו

אחבק נפוצי עמי, פזורי אפסים,

ופלגותיהם יחד כאחד יתלכדו.

על מלחמת דברים, הבאים ברב ענין,

ועושים לשונאים אוהבים גמורים

ומרוב הבונים יהרס הבנין,

וכל המשגים הקלים יהפכו לחמורים.

הרב זצ"ל קורא לאחדות במחנה. אולם הרב זצ"ל אינו מתכוין לאחדות המטשטשת את ההבדלים בין הגישות המצויות בתוך המחנה, בבחינת: "יחי הטישטוש המאחד". בדרך זו התבטא גם בנו מרן הרצי"ה קוק זצ"ל¹⁶⁶:

"ההתלכדות וההתדבקות של חלקי ציבורנו בכיוון התמזגותה האידיאלית כשהיא נמשכת ובאה ממקור אחדות האומה במובן אמת אמתתה אין עניינה שלילת האופי והתוכן החיובי המיוחד של כל אחד מהם, אלא חיוב וגיבוש וסידור אורגני מוחלט מתוך אותה האחדות האורגנית המתאימה. ההתמזגות האחדותית האורגנית של המזרחי והפועהמ"ז בתורת צדדי ציבוריותנו הדוגלת ונאמנת לרוממות תורת ד' ומצוותו בשלמות כל תקומתו וגאולתו של עמו ונחלתו יש לה ענין, מתוך אהבה אחוה ורעות, הכרה והערכה הדדית, לא לטישטוש ערך ומיעוד צורה של כל צד אלא למילוא גיבוש ושיכלול הדדי של עושר הכוחות ואושר הפעלים מתוך המאחד ומקדש ומרומם את כולנו כאחד באור פני ד' אלקינו במתנת

¹⁶⁶ מרן הרצי"ה קוק זצ"ל מובא בספרו "לנתיבות ישראל" ח"א עמ' ר"ו על האיחוד בין המזרחי לפועהמ"ז.

תורת היי ואהבת הסדו, איש על מחנהו ואיש על דגלו עם מחנהו ודגלו המיוחד עם ייחוד תפקידו ומשימתו תכנו ואופיו, וכולנו יחד בהשתחררות מכל הקלוקלות המפלגתית ובצלילות דעת וישרות לבב ועצת גבורה כלל ישראלית נתחזקה ונתגבשה למען תורת עבודת ד' רבון העולמים ישראל עמו וארץ חמדת היי מולדתו שכינתו ומלכותו".

בדבריו אלה מלמדנו מרן הרצי"ה זצ"ל ש"אחדות" אין פירושה בהכרח גם "אחידות", אדרבא, הברור מתקיים באמצעות ריבוי הדעות של תלמידי חכמים, "מתוך אהבה אחוה ורעות, הכרה והערכה הדדית", ביתר העמקה מובא בשמו מדברים שבעל פה¹⁶⁷:

"כל בנין שלם נבנה ע"י ריבוי כוחות. ת"ח מרבים שלום בעולם" הבנין השלם מתגלה ע"י ריבוי השלום. לפעמים מתגלים חילוקי דעות וחילוקי השקפות בין תלמידי חכמים המופיעים בהתלהבות גדולה עד כדי ביטויים הריפים מאד. אבל הכרח הוא שיתגלה המיוחד באביי והמיוחד שברבא. על זה אומרת הגמ' (קידושין ל' ב'): אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זוים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה. אויבים ממש? חם ושלום! אלא המובן הוא הדגשת הספציפיות של כל אחד לגבי כל דין וכל השקפה. ב"אורות" יש פרק מיוחד שמברר שההבלטה החריפה של כל הכוחות הרוחניים זה לעומת זה, מביאה את ריבוי השלום".

הדרך להשגת האחדות במחנה - מבלי לטשטש את ההבדלים ולבטל את דעות החולקים, היא להפנים שהמוסכם והמשותף מרובה על השנוי במחלוקת. כמבואר בדברי מרן הרצי"ה קוק זצ"ל¹⁶⁸:

"הצדדים השווים, המאוחדים, המשותפים והכוללים

¹⁶⁷ "שיחות הרצי"ה", ויצא תש"ד.

¹⁶⁸ "אור לנתיבתני" עמ' רכ"ד.

שבין אדם לאדם, הרי הם הרבה יותר מהצדדים המחולקים המנוגדים וההפוכים מזה לזה שביניהם ומה שנראה שצדדי ההתחלקות והסתירה הם יותר ניכרים ובולטים, ולפיכך יותר מרובים בהתגלותם ומכריעים בפעלם, הרי זה מתוך ההופעה הכמותית של הווית החיים. אבל בעיקר התוכן האיכותי שלה ודאי עצום ורב הוא ביותר ויותר ערך האחדות הכוללת אותם מקרבת אותם לטובה הדדית מתרוממת מעל למחיצות הדמיוניות והמעשיות הממשיות והרוחניות המתרבות ביניהן בסיבוכי מורדות החיים ומרבה את ההבנה ההדדית שביניהם".

5. מחלוקת על ניואסים מועצמים

אנו נמצאים בשעה גורלית שבה ניטשת מערכה קשה על התודעה הלאומית ועל גורלה של ארץ ישראל. במערכה זו יש למחנה ממשיכי דרכו של הרב זצ"ל תפקיד קיומי וגורלי, להשפיע מרוח משנתו של הרב זצ"ל על התודעה הלאומית. אולם דווקא בשעה זו פרצו מחלוקות חריפות בתוך המחנה פנימה. אם נתבונן לעומק, נמצא שאין למעשה הבדל כל כך גדול בין הגישות השונות. אולם זוהי דרכה של מחלוקת שהיא מעצימה את ההבדלים והופכת הבדלים דקים והבדלי ניואנסים לעקרונות הרי גורל, ומעמיקים תהומות פעורים שאינם ניתנים לגישור. מאידך אין ברצוננו לטעון שתמיד הניואנסים הדקים הם זניחים, שהרי כל פרט שורשו בעולמות גבוהים ורחבים. אלא לומר שיש להעמיד בפרופורציה את השונות אל מול כל התחומים הרבים שבהם יש משותף. ולהעמיד את הנזק הרוחני והמעשי שבמחלוקת הדווקנית על פני התועלת הרוחנית שבחידוד הניואנסים.

במערכה זו האחדות היא נכס איסטרטגי, לא ניתן להיות גורם משפיע במערכה אם המחנה עצמו מפולג. אמנם יש הבדלים ולא ניתן לטשטשם אולם עלינו לזכור שרוב המשותף על השנוי במחלוקת. וכך חותם הרב זצ"ל את השיר (שם):

אל היתרונות פנו שימו לב,
לקנות יתרון בכל צד ופינה.
להסיר כל הפרוץ, כל צרה וכאב,
למען נהיה לתפארת, לא לשנינה.
אבל ידע כל אחד, לחבב וליקר,
את ערך המקצוע שלרוחו זרה,
ואל יהיו לנבל לזלזל אף לבקר,
את אשר רעהו שם לו מטרה.

6. אחדות המחנה במערכה על התודעה הלאומית

כשנה לאחר ההתנתקות בעיצומה של מחלוקת פנימית בתוך המחנה של הציונות הדתית, אורגן כנס של רבני הציונות הדתית תחת הכותרת - "רבני הציונות הדתית במערכה על התודעה הלאומית". הכנס התקיים ב"בין המצרים", בתכנית הכנס משום מה לא מצאו לנכון לעסוק בנושא האחדות שלדעתנו היה נחוץ מאד באותם ימים ועל כן בחרנו לכתוב מכתב למארגני הכנס¹⁶⁹. בשל תוכנו ושייכותו לנושאנו, ובשל משמעותו הרלוונטית בחרנו להביאו כאן בשלמותו.

הנידון: אחדות המחנה במערכה על התודעה הלאומית

כמידי שנה שמחתי לקבל את הודעתכם על הכינוס השנתי. וכמידי שנה הנושא של הכינוס קולע, אקטואלי וחיוני לברור.

כאשר ראיתי את הכותרת - "רבני הציונות הדתית במערכה על התודעה הלאומית" שמחתי, משום שזהו ללא ספק הנושא המרכזי העומד ברום עולמנו, וגם הטרימינולוגיה שלו מבהירה את מהותו. טוב שאנו מבינים שהמערכה היא על התודעה הלאומית היא אשר מחוללת את

---

¹⁶⁹ המכתב נכתב בתאריך ט"ו תמוז תשס"ו

הבדל! ובעיקר הרבנים!

הציבור הרחב שאינו מבין מצפה לראות עשייה של רבנים לתיקון המצב!
כארגון גג לרבני קהילות מאוכלוסיות שונות ברור לי שרבנים נוספים
חווים את אותה החויה.

אולי שקלתם את הנושא והחלטתם שלא לעסוק בכך במכוון, זה טבעי
שלא רוצים להתעסק עם זה. אולי נראה לכאורה שדווקא העיסוק יעצים
את הבעיה, ואולי יש מי שסובר שמדובר על משבר חולף שיעלם מעצמו
עם הזמן! (האם הוא חושב שהמתח עם הציבור הכללי גם הוא יחלוף
מעצמו עם הזמן!?)

אני סבור שאסור להתעלם מכך וצריך לתת את הדעת ולהקדיש זמן
איכות לדיון ולטכס עצה מה עושים. אני סבור שהכינוס צריך להיחתם
בקריאה התומה בחתימת מאות רבני הציונות הדתית שישתתפו בכנס,
לאחדות המחנה, ולחזרה ל"קיום האדומים" של הויכוח הלגיטימי.

זו הזדמנות שאסור להחמיץ אותה, ובעיקר, אם לא נמצא דרך להתאחד
אל לנו להתיימר להיות פקטור במערכה על התודעה הלאומית..

בברכת התורה והארץ

7. האחדות של הציונות הדתית לא תרד מהשמים

לרגל הבחירות לרבנות הראשית השנה, שנת תשע"ג, התחדד מאד
הויכוח בין חלקים שונים בציונות הדתית לגבי המועמדים. הויכוח
חידד מאד את העמדות. בויכוח זה כמו בויכוחים קודמים על היצוג
הפוליטי של הציונות הדתית, ישנם אנשי ציבור שממהרים להספיד את
הציונות הדתית ולהכריז שהיא כבר אינה קיימת לרגל המחלוקות
שקיימות בתוכה. גם כאן ראינו צורך להגיב, משום שעמדתינו בענין
היא שבמקום לצפות מן הצד ולדון אם יש או אין אחדות, כולנו צריכים
להתגייס ולעמול קשה כדי שהיא תהיה. היא לא תרד אלינו מהשמים.
בשל תוכנה ושייכותה לנושאנו, ובשל משמעותה הרלוונטית בחרנו

הימים שאחרי שבת קורה, הם זמן מתאים לחשבון נוקב. גם אם בגלל מאפייניה המיוחדים של מחלוקת קרה, אין ממנה נוסחה ברורה כדי להכריע בכל מחלוקת ופולמוס שמתעורר בציבור, הלקח העולה ממנה שכשיש מחלוקת אין מנצחים, כולם מפסידים! ועל כן יש צו אלקי, נצחו, על המחלוקת: "ולא יהיה כקרה וכעתו" (סנהדרין ק"י א').

השיח המתלהם של הימים האחרונים, סביב הבחירות לרבנות הראשית, גורם לרבים מורת רוח וכאב. הצדדים מאשימים זה את זה במצב שנוצר, אולם זה כלל לא משנה, כולם מפסידים ממנו.

אין ספק שלתוך תהליך הבחירה מתנקזות מגמות שונות, שקשורות לנושאים השנויים במחלוקת בציונות הדתית, ברובד הציבורי, ברובד הפוליטי וגם ברובד הרבני.

כמו בתסריט קבוע מראש, בכל "סבב" של מחלוקת פנימית בתוך הציונות הדתית, תהיה סיבתו אשר תהיה, עולים הקולות של אלה שששים "לגלות" לציבור הרחב (אם הוא כבר הספיק לשכוח, מאז הסבב הקודם) שבעצם אין דבר כזה שנקרא "ציונות דתית", שמדובר על תפיסות עולם שונות שאין להם כבר מכנה משותף, ותהום פעורה, בין המחנות.

מולם מתייצבים אלה שמנסים בכל כוחם לשמור על סוג של "שלום בית" ולהצביע על המכנה המשותף שיש בציונות הדתית למרות המחלוקות, שהמשותף רב על המפריד. (בדומה לדברים המפורסמים של הרב קוק זצ"ל על משפט שלמה, על האם האמיתית שניצבת מול האם השניה הקוראת "גזורו!").

בתוך עמי אנכי יושב, והציבור הרחב, אומר את דברו, הוא מצפה לאחדות, רוצה לראות את המנהיגות עושה הכל למען האחדות, הוא אינו מבין מדוע קורעים אותו ועל מה. הציבור הזה כבר העניש את אלה שלא הלכו בדרך האחדות.

במדת מה, יש מכנה משותף בין שתי המגמות הללו, של אלה שאומרות

¹⁷⁰ המאמר התפרסם באתר כיפה בתאריך א תמוז תשע"ג, בגלל אורכו הוא קוצר. כאן אנו מביאים אותו במלואו.

שאין ואלה שאומרות שיש ציונות דתית. שתיהן מסכימות שלא היה לא הווה ולא תהיה "אחידות" בציונות הדתית, הויכוח הוא על תמונת המצב, האם לאור המחלוקת: יש או אין ציונות דתית! שניהם גם דומים בגישה דטרמיניסטית, הם מתייחסים למצב הנתון כגזירת גורל.

הפעולה הברוכה לקראת הבחירות בבית היהודי הביאה לידי ביטוי גישה שלישית. הגישה של המבוגר האחראי, שצריך לקחת אחריות על המצב ולנסות לגרום לכך שתהיה אחדות בתוך הציונות הדתית, ולא לחכות שהאחדות תרד מהשמים. הפעולה התחילה במעגל הפנימי של ועדת המפקד והתרחבה ככל שהתהליך התקדם למעגלים רחבים יותר.

אמנם היתה זו מלאכה קשה, והיה צריך להתגבר על הרבה מאד מכשולים בדרך. היה צריך לשכנע אנשים רבים, מאלה שהתייאשו ממלאכת האיחוד בתוך הציונות הדתית. שהיו בטוחים שאין סיכוי, ואנו עמלים לריק, לחלקם נותרו צלקות מהעבר, מנסיונות קודמים. מול חלק מהם היינו צריכים לדבר בשפה אידאולוגית על ערך האחדות, למרות העדר האחידות. ועם חלק היינו צריכים לדבר בשפה פרקטית מה עלול לקרות לעתידנו הפוליטי בהיעדר אחדות, שאין לנו ברירה אלא להתעלות על השונות ולהיות מאוחדים, ואם לא נהיה מאוחדים המחיר שכולנו נשלם יהיה ח"ו מחיר כבד. לעצמנו אמרנו בעיתות מצוקה ומשבר בתהליך, שהאחדות והשלום היא מצוות עשה היחידה בתורה שאינה "מזדמנת" אלא עלינו לרדוף אחריה בכל כוחנו ולפעול למענה בשום שכל ותחבולה (ויק"ר ט ט): "כל המצות אם תבוא לידך אתה מחויב לעשותה אבל השלום אינו כן אלא אתה מחויב להדר אחריו שנאמר: "בקש שלום ורדפהו". ובמסכת דרך ארץ זוטא (פרק השלום): "אמר חזקיה גדול הוא השלום שכל מצוה שבתורה כתוב בהן (שמות כג) כי תראה (שם) כי תפגע (דברים כב) כי יקרא (שם) כי תבנה כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות אבל השלום מה כתיב בו (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקום אחר".

ב"ה זכינו שהברכה שרתה במעשה ידינו וזכינו בבחירות לראות את פירותיה המתוקים והברוכים של האחדות (גם אם יש בקרב הציבור כאלה שאינם מרוצים מהמצב הפוליטי הקיים). אולם האם אנו יכולים לשבת על

זרי הדפנה, ולומר "שלום עליך נפשי", את האחדות הזו צריך לתחזק! השלום אינו "בית" שבונים פעם אחת והוא נשאר לנצח, הוא בבחינת "אוהל" שצריך לתחזק ולמתוח אותו מידי יום, אחרת הוא נופל על יושביו, מעין מה שנאמר "וידעת כי שלום אהליך?"

ומכיון שהאחדות אינה יורדת מהשמים, אלא אם כן יוצרים אותה במאמצים מרובים, השאלה היא לא אם יש או אין ציונות דתית מאוחדת, אלא השאלה מה עלינו לעשות ובאיזה כלים עלינו לנקוט כדי שהיא תהיה!?

למען האמת, מי שלמרות החלפת המהלומות, והצלקות של המחלוקת, מסוגל עדיין להתבונן במציאות בצורה מפקחת חייב להגיע למסקנה, שאין ברירה אחרת. מי ששש להגיע למסקנה שאין סיכוי, ואין יותר ציונות דתית מאוחדת, מעורר חשד שמא יש לו ענין שהיא אכן לא תהיה מאוחדת!

לכל הצדדים בציונות הדתית, יש מכנה משותף, הם היו רוצים לראות רוח ציונית דתית ברבנות הראשית, שמשקפת את חזונו של מרן הרב קוק זצ"ל – מייסד הרבנות הראשית. לכולם צריך להיות ברור שבמציאות הפוליטית הקיימת, הנתונים אינם מבטיחים שזה יקרה אולם זה חזון בר השגה.

התנאי להשגת המטרה הוא הידברות וחיפוש כל דרך אפשרית ליצור אחדות.

אחי אנשי הציבור ורבני הציונות הדתית. לאחר שהמאמצים לאחדות במישור הפוליטי נשאו פירות, הגיע הזמן לייצר אותו גם בקרב המנהיגות הציבורית והרבנית של הציונות הדתית, זה לא יהיה קל, ומכשולים רבים יעמדו לפתחנו, אולם אין לנו ברירה, הציבור מצפה זאת מאיתנו, ויפה שעה אחת קודם.

ז. חינה וחיוניותה של אהבת חינם

תורתו של מרן הרב קוק זצ"ל הפכה להיות אבן יסוד בתפיסת העולם האמונית בדור האחרון. לאורה אנו מנסים להבין תהליכים רוחניים בדורנו, והיא מהווה מקור השראה למי שמעוניין לקדם ולהוביל מהלכים בדור. יש כמה בטויים מתוך תורתו של מרן הרב קוק זצ"ל שהפכו לנכסי צאן ברזל של התפיסה האמונית בכלל הציבור, גם בקרב אלה שאינם רואים ברב קוק זצ"ל את מורס הרוחני, אחד מהם קשור לתיקון חטא שנאת החינם ע"י ריבוי אהבת חינם¹⁷¹.

ואם נחרבנו, ונחרב העולם עמנו, על ידי שנאת חנם,

נשוב להבנות, והעולם עמנו יבנה, על ידי אהבת חנם.

אמירה זו נכונה לכל ימות השנה, והיא לא נאמרה במקורה דווקא לגבי חורבן בית המקדש, אולם יש לה משמעות מיוחדת בימי הצומות וחשבון הנפש על חורבן המקדש השני שנחרב בגלל "שנאת חינם"¹⁷²:

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות

חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם!

ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה

זרה גלוי עריות ושפיכות דמים. וכו'.

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה

עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה

קצם.

חז"ל מתייחסים ל"שנאת חינם", בחומרה רבה, ושוקלים אותה כנגד

שלושת העבירות החמורות ביותר, ועך כן אין קצבה לעונשה¹⁷³:

בשנאת חנם כתיב: "לא תשנא את אחיך בלבבך", והיא

שורש כל הרעות. ראה מה גרמה שנאת יוסף לאחיו, ועל

¹⁷¹ הרב קוק זצ"ל אורות הקודש ח"ג עמ' שכ"ג.

¹⁷² גמ' יומא ט' ע"ב.

¹⁷³ רבי אלעזר אזיכרי ספר חרדים - פרק סו פה.

שנאת חנם אנו בגלוי הארוך הזה [יותר] מכל הגלויות שהיו בסיבת עבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים בבלת ראשון. וכשם שזאהבת לרעך כמוך כולל קיום כל התורה, כך השנאה להיפך לעבור על כל התורה.

הר"ן מבאר שחומרתה של "שנאת חנם", נובעת מכך שהיא אחת מהעבירות שבאות מרוע לשמו ולא מהנאה אישית, ומכך ששכיחותה גבוהה¹⁷⁴:

ומה שמיראנו יותר בעבירות שנכשלים בהם בני אדם תמיד הם (שני) [שלשה] דברים. האחד, ענין שבועות וחרמות. והשני עון שנאת חנם, וכו'. ושנאת חנם ג"כ על דרך זו שהיא עבירה שמתמיד בה האדם תמיד, ואין שום תועלת והנאה לאדם בה ואין הטבע נוטה אליה. מפני זה אמרו רז"ל ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות עבודת אלילים, גלוי עריות, שפיכות דמים. לפי שהטבע נוטה יותר לאותן ג' עבירות ממה שנוטה לשנאת חנם. ואם באתי לפרש היאך יארך יותר מדאי. ולפי שהנכשל באותן עבירות אינו נכשל בהם אלא פעם אחת בזמן מרובה, ועון שנאת חנם נכשל האדם תמיד, אלו הדברים כלליים שנכשלים האדם בהן תמיד. וכו'.

אולם המקובל רבי אלעזר אזכרי, מבאר, שחומרתה של "שנאת חנם" היא בכך שהיא פוגעת, לא פחות מאשר "ביחוד העליון", באחדות האלקית הקיימת בכל הרבדים של ההווייה¹⁷⁵:

בו יבואר שהיחוד העליון והשראת השכינה תלויים בשלום וכו'.

וכשם שעשר ספירותיו מיוחדים, כך הכסא והיא הבריאה ייחוד אחד, וכן היצירה, כמו שאנו אומרים כל יום עליהם כולם אהובים וכו' כולם כאחד וכו'. וכן בעשייה צוה לעם

¹⁷⁴ דרשות הר"ן - הדרוש העשירי.

¹⁷⁵ ספר חרדים - פרק ז. מפאת חשיבות דבריו הבאנו אותם באריכות.

אשר בחר, ואהבת לרעך כמוך, לא תקום ולא תטור את בני עמך, לא תשנא את אחיך בלבבך, המצות שבין אדם לחבירו כיוון יתברך לעשותה ייחוד אחד כדי שיהיו דוגמת שלש עולמות שעליהם אצילות בריאה יצירה, שכלם מיוחדים. ואם חלילה וחם ימצא מחלוקת ופירוד ביניהם, לא ישרה בתוכם כדפירש רשב"י עה"פ (איוב כג): "והוא באחד ומי ישיבנו", שדקדק ז"ל שלא אמר הכתוב והוא אחד אלא והוא באחד, שרוצה לומר שלא ישרה במקום פירוד אלא במקום ייחוד. ופירוש מי ישיבנו, על דרך כי הא דאמרו רז"ל כשישראל בשלום זה עם זה אין שטן נוגע בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו, ושכינתו אינה מסתלקת מביניהם אפילו הם עובדים עבודה זרה, זהו פירוש ומי ישיבנו, כלומר אין שום עוון יכול לגרום סילוק שכינתו מעליהם, דוגמת דור אחאב שאף על פי שהיו ישראל עובדים עבודה זרה, לפי שהיה ביניהם שלום, כשהיו יורדים למלחמה היו נוצחין. וכשאין שלום ביניהם נופלים, אף על פי שהם צדיקים כדורו של דוד (עפ"י מד"ר בראשית לח, ו):

ולכן נתארך גלותינו על עון מחלוקת ושנאת חנם שהוא בינינו, שעדיין לא הטהרנו ממנו. שכל העולמות קשורים זה בזה, ובהראות פירוד בתחתון גורם דוגמת פירוד בשלשה אשר עליו ואין לך עבודה זרה גדולה מזו, ולכך אמרו בגמרא (יבמות צו ב) שפעם אחת היתה מחלוקת בבית הכנסת של טבריה וקם אחד ואמר שבעבור אותו עון יהיה אותו בית הכנסת בית עבודה זרה מדה כנגד מדה וכן היה:

ועוד כי נשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד, וכולן יחוד שם אחד, להכי נקראו בלשון יחיד, שבעים נפש. ובהיות פירוד ביניהם למטה, מראין פירוד בכסא הכבוד.

לכן לעת בא גואלנו, יבא אליהו וישים שלום רב בישראל, כדכתיב: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם", היינו שלום כדפירשו ז"ל, וזהו שאנו אומרים בתפלת מנחה בשבת שהיא רומזת לימות משיחנו, "אתה אחד ושמו אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", שאז בהיותנו אנתנו זרע ישראל גוי אחד בארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.¹⁷⁶

כאשר אדם פוגע בחברו או גורם לו עוול והוא שונאו על כך לא ניתן לומר שזוהי שנאת חינם. וכן כאשר אדם אוהב את חברו משום שהיטיב לו אין זו אהבת חינם. שנאת חינם באה למרות שחברו לא עשה לו מאומה ולא גרם לו כל נזק. יש מקום לדון בשאלה: ממה באה "שנאת חינם". מה מניע את האדם לשנוא את חברו על לא עוול בכפו? כך גם יש מקום לשאול: כיצד מפתחים אהבת חינם?

המדויק בדברי רבנו, בפיסקה המלאה, שממנה נוהגים לצטט רק את חלקה, יבחין כי הפיסקה עוסקת בתופעה כללית של בנין וחורבן בהוויה שנובעת משנאת חינם ולא רק בחורבן ובנין בית המקדש¹⁷⁷:

הבינה והציור, המדע והחפץ, הלא רק שביבים קטנים הם מאוצר החיים, האוצר בעצמו מלא הוא במילוי אין הקר בעומק נורא. העזיזות של החיים, המתגלה בחפץ החיים, שכל החפצים הם תולדותיה, הזקה היא מאד בחסנה, צורתה קבועה היא, כל הצורות הרוחניות מתטבעות על פי אותה המטבעה הספונה בקרבה פנימה.

כשיוצאת מריבה בין כח לכה, בין איש לאיש, בין עם לעם, בין עולם לעולם, המריבה בתוכנה היא תוצאה

¹⁷⁶ ועיי' שם: "כי ג' תפלות המחולקות בשבת, תפלת ערבית שאומרים בה ויכולו, רמז לשבת בראשית שבו נברא העולם. תפילת שחרית שאומרים בה שני לוחות אבנים הוריד בידו, רמז לשבת מתן תורה, כדאמרינן בגמרא דכולי עלמא בשבת נתנה תורה. ובמנחה כנגד לעתיד לבוא המזומן לעולם שכולו שבת. וכנגד ג' אלה צוה יתברך ג' סעודות בשבת, בשלש [פעמים] היום הנרמזים בפרשה, אכלוהו היום, כי שבת היום, היום לא תמצאוהו בשדה (שמות טו, כה)".
¹⁷⁷ אוה"ק ח"ג עמ' שכ"ג י: אהבת חינם ושנאת חינם, וכן עיי' אוה"ק ח"ג עמ' ש"כ: אהבת הכלל והבסיס המעשי. ובאוה"ק ח"ג שכ"א: אהבת הכלל וברור עצמי.

מהשינוי והניגוד שיש בעצמיות של אוצר החיים. מעט מאוד הוא הערך של יסודי ההתנגדות, שהם מתבטאים בבינה ופירוט מדעי, כל אלה הם סימנים קלים, שמפני חולשת ההכרה הם מתבטאים בתור סבות ודרישות.

אבל היסוד העליון הוא שנאת החנם, שאוצר החיים מבטא למה שהוא מנגדו. ויצרא דשנאת חנם זה חובק בתוכו את סתר האהבה, שהיא גם כן כמותה אהבת חנם, שאור השלום והאושר רק בה הוא גנוז. וכל הנימוקים, המתגלים בגילוי הגיוני ובמערכה צורתית מתוארה, הם רק ניצוצות קלים, שמתוך שאין הספירה המוגבלת של עמדת חיי האדם בטהוה יכולה לקבל את שיגוב האור של האוצר במילוי תוכיותו, מסתפק הוא בציורים קלושים, שמכילים רק צללים כהים של המקוריות, אשר לאהבת החנם ושנאת החנם, שיסודן הוא שנאו רע ואהבו טוב. וכאשר עומק הרע ורוממות שרשו הרי הוא עומק הטוב, נמצא שעומק השנאה הרי הוא עומק האהבה.

ואם נחרבנו, ונחרב העולם עמנו, על ידי שנאת חנם, נשוב להבנות, והעולם עמנו יבנה, על ידי אהבת חנם, היורדת מראש צורים, וחסתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם, שהיא התיאוריה הנאמנה של העברת כל הטוב על פניו, של זה האיש משה. אבל תיכף בהולדו בא הטוב עמו, ותרא אותו כי טוב הוא, יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים.

מקורה של שנאת חנם היא השונות שמביאה להתנגדות בין השונים. הרב קוק ז"ל מבאר ששרשיה של השונות נמצאת ברבדים העמוקים ביותר של ההווה, ולא רק ברובד האנושי, הנקלט בתודעה האנושית. לעולם יש צורך בשוני, על כן יש בו מידה של טוב ואהבה, אולם השוני מביא עימו גם את "שנאת החינם".

כדי לבאר את דברי רבנו עלינו לדמות לעצמנו את ההווה כולה על כל

מרכיביה כמכונה גדולה שיש בה חלקים רבים. כל החלקים משרתים מטרה אחת המאחדת אותם. אולם המכונה מורכבת מחלקים שונים זה מזה ולפעמים אף פעולתם נוגדת האחד את השני עד כדי כך שנוצר חיכוך עצום בין החלקים. השוני בין החלקים יוצר ניגוד ומתח. לעיתים מדובר בשוני שולי ולעיתים בשוני קוטבי עד כדי סתירה ממשית. אכן שוני זה נחוץ לפעולת המכונה ואם מרכיב אחד מהם ישונה כל המכונה לא תפעל. על כן נתבעים חלקי המכונה להתגבר על השוני והניגוד שביניהם ולפעול בצורה מאוחדת בשיתוף פעולה והרמוניה כדי להשיג את המטרה. כאשר מדובר בחלקים מכאניים חסרי אשיות ובחירה ימשך תיפקודם למרות השוני.

כך גם ברובד האנושי הבחירי של ההויה, נצרך לקיום העולם. אנשים שונים זה מזה לעיתים בצורה קוטבית, וכן תנועות אנושיות בעלות אידאות מנוגדות, צריכים זה את זה כדי להשלים האחד את השני, להתחבר ביחד למערכת אחת שמתפקדת בהרמוניה ומביאה לתכלית חשובה. לא למרות השוני שביניהם, אלא בזכותו. אולם קשה לאדם לראות את החיוב שיש בשונה ממנו. כאשר האדם מרגיש שחברו שונה ממנו בתכלית השינוי ודעותיו ומעשיו מנוגדים ונראים בעיניו כמזיקים הוא מתקשה לקבלו ומפתח כלפיו שנאה. זוהי שנאה "שאינה תלויה בדבר", ולכן היא שנאת חינם, שפוגעת בשיתוף הפעולה שנדרש בין המרכיבים השונים וגורמת להתרחקות. כאשר הקשר החיוני אינו מתקיים נוצר חורבן. "וכאשר יש כאן שנאה הוא פירוד וחלוק"¹⁷⁸. המתח והשנאה יכולים להגיע עד כדי מלחמה בין השונים, גם בלי שאחד מהמרכיבים יגרום עוול או יפגע בחברו.

הפתרון לכך הוא "אהבת חינם", "אהבה שאינה תלויה בדבר"¹⁷⁹, זו שמתגברת על השוני ומביאה לשיתוף פעולה בין המרכיבים השונים מתוך הבנה ששיתוף פעולה זה מתחייב לבנינו של העולם. אהבת חינם מתבקשת כמרכיב חיוני לקיום העולם ובנינו. שהאדם אוהב את חברו

¹⁷⁸ נצח ישראל פרק ג' עמ' כא.

¹⁷⁹ מסכת אבות פרק ה משנה טז: "כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר, בטלה אהבה. ושאינה תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם. איזו היא אהבה התלויה בדבר, זו אהבת אמנון ותמר. ושאינה תלויה בדבר, זו אהבת דויד ויהונתן".

לא משום שהוא היטיב לו אלא מצד עצם הקישור הנפשי רוחני שיש ביניהם ונשיאת החן של האחד בעיני זולתו. לשם כך צריך להתגבר על השוני והניגודים ועל הנטיה לשנאת חנם.

מרוך הרב קוק זצ"ל באר שקיימת באדם נטיה נפשית לאהבת הבריות, נטיה שבאה מנשמתו – חלק אלה ממעל, שבדומה ליוצרה אהבתה לזלתינה אינה תלויה בדבר, נטיה ל"אהבת חנם"¹⁸⁰:

סימן ל"שנאת חנם" ירקון¹⁸¹ – כשם שמתקלקלים אצל האדם לפעמים כחותיו המוסריים שכלפי פנימיותו, בציוורים העצמיים של עמקי נפשו ונטייתיה הרבות, כן מתקלקלות אצלו לפעמים נטייתיו המוסריות שכלפי חוץ, שכלפי החברה בכללה. כשלא ימצא האדם יסוד פנימי בנפשו לאהבת הבריות מצד רוממות טבע נפשו וקדושתה העליונה האצולה מקרבה מיוצרה, שהוא טוב לכל ורחמיו על כל מעשיו, אז הוא עלול מיד לפול בפח שנאת הבריות, שנאת חנם. אותו הכח שהוא כולו כלפי חוץ הוא מתרפא דוקא בכשלוך היצוני מוחלט שבאדם, בירקון. שיותר מדי תוכר החמלה הראויה מכל רואה פניו להתעוררות מחזה של איש אומלל זרע פנים שכמותו, שבהכרח תוציא ההתפעלות עצמה של מדת הרחמים והחמלה הנטועה בכל לב בשר את הרגשות ההם אל הפועל, והיו למעורר גדול למי שנלקה בליקוי של חסרון היסוד לאהבת הבריות, עד שבא לידי הירידה של שנאת חנם שיעירו שאמנם טבע האהבה היא טבעית לאדם, וכח הרחמים המתעורר למחזה החיצון של כל אומלל הלא הנה התפרצות של מדת האהבה הגנוזה. ובזה ירפא ההכשר לשנאת חנם הגנוז בתוך הלב מחסרון כח פנימי המונע פעולתו. סימן לשנאת חנם ירקון.

¹⁸⁰ עין איה שבת ב' 195 רמג.

¹⁸¹ גמי שבת דף לג עמ' א. ובספר בניהו בן יהודע שם: "ראה לי בס"ד הטעם מדה כנגד מדה, כי בעל שנאת חנם לא יש לו סיבה מעשית בלבו כדי לשנוא את חברו, אלא ריקן לבו, לכך יתהפכו אותיות ריקן לאותיות ירקון".

קלקול של אהבת החינם הטבעית ע"י "שנאת חינם", מביאה לידי ירקון. מחלה שמשנה את פניו של האדם. מחלה זו אינה רק עונש אלא סוג של תרופה, שהיא מעוררת את הזולת, הרואה את החולה, לאהבת הבריות הגנוזה בעמקי לבבו.

בנו של רבנו, הרצי"ה קוק זצ"ל, נהג לשנן באזנו את דבריו של הלל¹⁸²:
הלל אומר: "הוה מתלמידיו של אהרון אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".

בדבריו הדגיש שהלל אומר "אוהב את הבריות" אלה שאין להם כל תואר נלווה רק ציון שהם בריותיו של הקב"ה. ולכן האהבה להם אינה תלויה בתכונות או במעלות מיוחדות ואף לא מהתועלת שהם מביאים לנו אלא אהבה מצד שהם נבראו ע"י הקב"ה, משום שיש לכל אדם תכלית יחודית שאף אחד לא יכול למלא במקומו.

"אהבת חינם" נובעת מהאחדות השרשית והשילוב שיש בין כל המרכיבים של ההוויה ונפש האדם¹⁸³:

ומפני זה כמו שחרב מקדש ראשון על ידי ג' אלו הטאים המטמאים ג' כחות שבאדם כך חרב בית המקדש שני על ידי שנאת חנם, כי הנפש הפך לו שנאת חנם, כי הנפש היא אחת כמו שאמרנו והוא מקשר וכולל הכחות כלם כי כחות הנפש הם הרבה מאד וכה הנפש כוללת כלם וזהו עצם הנפש שהוא כולל כל חלקי נפש אשר הם מחולקים, ולפיכך שנאת חנם אשר הוא החלוק והפרוד הוא הפך עצם הנפש אשר הוא אחד והוא כולל הכל. ולפיכך אמרו כי שקול שנאת חנם נגד ג' הטאים כי שנאת חנם מטמא ומקלקל הנפש בכלל, אבל ג' עבירות אלו מטמאים החלקים כל אחת ואחת חלק אחד עד שהוא כולו טמא ושנאת חנם מטמא הכל בכלל, כי עצם הנפש כולל ומאחד כל כחות הנפש וכאשר יש באן שנאה הוא פירוד וחלוק וזהו כנגד

¹⁸² מסכת אבות פרק א משנה יב.

¹⁸³ מהר"ל ספר נצח ישראל פרק ג.

**עצם הנפש אשר הוא הקשור אל כל הכחות היה החטא
במקדש ראשון בע"ג גלוי עריות ובשפיכות דמים ואלו
במקדש שני היה החטא הרגיל במ שנאת חנם:**

עפ"י המהר"ל בית המקדש השני ייצג את האחדות והשילוב שיש בין כל
המרכיבים של ההוויה ונפש האדם ולכן היתה נטיה יצרית ל"שנאת
חינם", והיא שהחריבה אותו¹⁸⁴:

**ובמקדש שני ראוי היה להם החיבור והאחדות שכבר
התבאר למעלה כי הנפש הזוה הוא כח אחד אף שיוצאים
מזמנו כחות מחולקים מ"מ כח הנפש כולל כל החלקיות הוא
אחד בלבד וזה היה מעלתם, ולכך היה היצר הרע מתגרה
בהם. ולפיכך מקדש שני חרב על ידי שנאת חנם. כלל הדבר
כי אלו שני דברים שקולים המקדש והאדם כי בהיכל הש"י
כבוד ה' זרח עליו וכך בהיכל האדם שוכן כבוד הנשמה
וישיבתה בהיכלה דומה לכבוד ה', כדאיתא בפ"ק דברכות
(י" ע"א) הני ה' ברכי נפשי כנגד מי אמרם דוד לא אמר דוד
אלא כנגד הקב"ה וכנגד הנשמה מה הנשמה וכו', ולכך
כאשר היו כל כחות הנשמה בקדושה ולא היו מטמאין
אותה ג"כ הש"י היה שוכן בהיכל שלו בארץ בקדושתם,
וכאשר נטמא האדם אז נטמא מזה ג"כ היכל הש"י ויש בזה
ראיות ברורות ואין להאריך במקום הזה עוד.**

הקשר בין "שנאת חינם" ובין סילוק השכינה מהמקדש, מדגיש את
החשיבות של "אהבת חינם", שמהווה הבסיס של ה"יחוד העליון",
והשפעתה בכל הרבדים של העולמות הרוחניים¹⁸⁵:

**לכן כל איש ישראל יחרד מלפגום ביחוד העליון על ידי
עון שנאת חנם, או לשון הרע, או מחלוקת, הלילה, ויתן אל
לבו, כי כדי לקיים המצוה הראשונה, "אחת דבר אלהים
שתים זו שמעתי" (תהלים סב, יב), דהיינו: "אנכי", ו"לא**

¹⁸⁴ מהר"ל שם.

¹⁸⁵ ספר חרדים - פרק ז.

יהיה לך" (שמות כ, ב), צריך שיהא לו אהבה רבה ושלוה וריעות עם כל ישראל, גם ישתדל לשים שלום בעולם. ותלמידי חכמים לפי שיודעים הסוד הזה, נזהרים בו הרבה, כדאמרו ז"ל (ברכות סד א): "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", וזה כדי לקיים המצוה הראשונה שהיא שורש ועיקר הכל. וגם הייחוד עצמו רמזו ז"ל בלשונם זה הקצר, ד"שלוה" רמז ל"יסוד" שהוא סוף התשע ספירות, וה"עולם" רמז ל"מלכות". לפיכך ראיתי כדי להשלים מצות הייחוד שמצוה להביא כאן [בסמוך פרק ח'] משנת הלל הזקן שהיה נאה דורש ונאה מקיים המצוה הזאת בשלימות, והשם יתברך יזכנו להיות מתלמידיו, ומתלמידיו של אהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום.

באופן מיוחד אנו צריכים להתאמץ בימים אלה כדי להרבות "אהבת חינוס", כפי שכתב בעל ה"מאור ושמש"¹⁸⁶:

"צריך בזה לדיבוק חברים היפך שנאת חנם שהיה אז בזמן החורבן שנחרב הבית על ידי שנאת חנם. וצריכים אנחנו לחזק זאת מה שגברו ידי עשו על ידי פירוד ושנאת חנם בחדש הזה, ולהיות אהבה ואהבה ודיבוק חברים ולהתחזק בתורה".

תיקון זה יזרז את בנין בית המקדש בבב"א¹⁸⁷.

¹⁸⁶ ה"מאור ושמש" לרי"ח מנ"א.

¹⁸⁷ ועיי גם באורות הקודש חלק ג' עמ' שי"ז-שי"ח; שכ"א-שכ"ו; מידות הראיה עמ' נ"ז פס' ה' ופס' י'. עין איה שבת ב' 195.

ח. "קרא עלי מועד" הפשט והמדרש

1. מנהגי מועד בתשעה באב?

תשעה באב הוא יום של צער ותענית, יום של פורענות שתחילתו בחטא המרגלים והמשכו בחורבן הבית הראשון והשני, ובצרות רבות ונוראות במהלך ההסטוריה. ביום זה נוהגים מנהגי אבילות חמורים.

עיון בהלכות התענית בטור ובשולחן ערוך מגלה באופן מפתיע, שלמרות אופיו של היום, יש בו גם הלכות שמחה, מהלכות המועדים¹⁸⁸:

ואם הל' ט' באב בשבת או במוצאי שבת אין אומרים "צדקתך צדק", מידי דהוה אר"ח שחל (להיות באחד) בשבת, שאין אומרים "צדקתך צדק" בשבת, דט' באב נמי אקרי מועד.

בנוסף לכך שאין אומרים "צדקתך צדק" שהוא צדוק הדין בט' באב כי הוא נקרא "מועד", מובא גם בשולחן ערוך, שמסיבה זו גם אין אומרים בו תחנון ונפילת אפים¹⁸⁹:

אין אומרים תחנון (ולא פליחות) (הגהות אשירי) בתשעה באב, ואין נופלים על פניהם משום דמקרי "מועד".

הקיצור שולחן ערוך מביא דין נוסף, ולפיו אנו נוהגים מנהג מועד כבר בערב תשעה באב, ולא אומרים בתחנון במנחה של ערב תשעה באב¹⁹⁰:

בענין סעודה המפסקת יש כמה דינים, וכו', ואחר כך מתפללין מנחה ואין אומרים תחנון, משום דתשעה באב איקרי מועד, דכתיב: "קרא עלי מועד", וכו'.

הבית יוסף מביא בשם אחד מהראשונים שלא איפשר לומר צידוק הדין על המת בתשעה באב כמו במועד¹⁹¹:

כתב בתשב"ץ (סימן תס"א) שבימי רבינו יעקב סגן לויח מת אדם אחד בתשעה באב ולא הניח לומר עליו צידוק

¹⁸⁸ טור אורח חיים סימן תקנט.

¹⁸⁹ שולחן ערוך אורח חיים סימן תקנט סעיף ד.

¹⁹⁰ קיצור שולחן ערוך סימן קכג סעיף ג.

¹⁹¹ בית יוסף או"ח סימן תקנט.

הדין משום דכתיב (איכה א טו) "קרא עלי מועד"¹⁹² וכך גם פסק החיי אדם¹⁹². אמנם במקום אחר הוא חולק על כך¹⁹³ ואוסר רק במועד. המשנה ברורה פסק שמותר להספיד תלמיד חכם למרות שטי' באב נקרא מועד¹⁹⁴:

משום דמקרי מועד – כדכתיב קרא עלי מועד וגו', ומו"מ מותר לעשות הספד על חכם שמת, ולישב על גבי קרקע ואפילו אחר חצות דכל ההוא יומא קבוע לבכיה והספד, ולענין זה לא אשגחינן במאי דקרוי מועד.

ה"בן איש חי" כותב שיש מנהג מיוחד בבין המצרים שאומרים "תיקון רחל" בחצות היום, חוץ מבט' באב עצמו שאין אומרים¹⁹⁵:

ביום תשעה באב, וכו', גם בליל תשעה באב אחר חצות, אומרים תיקון רחל בלבד, אבל ביום אין אומרים תיקון רחל, אף על פי שדרכם לאמרו בכל יום אחר חצות, מיום י"ז בתמוז ואילך, וכן ביום ערב תשעה באב, אומרים אותו ביום אחר חצות.

שילוב של הלכות מועד ביום תשעה באב אומר דרשני.

לכך ניתן להוסיף את הדברים שהזכרנו לעיל מדברי הראשונים והשו"ע שמחצות היום של תשעה באב ואילך מפסיקים לנהוג חלק ממנהגי האבילות, למרות שיום האבילות כלל אינו מסתיים עד צאת הכוכבים. גם עובדה זו אומרת דרשני.

2. קרא עלי מועד לשבור בחורי

המקור שמצויין בהלכה הוא הפסוק "קרא עלי מועד", שממנו נדרש שתשעה באב נקרא "מועד", ועל כן יש לנהוג בו מנהג מועד. גם לימוד זה מהפסוק אומר דרשני. משום שהעיון בפסוקים מלמד שמדובר בפסוקי

¹⁹² החיי אדם הביא דין זה לגבי ט' באב (חלק שני - כלל קלה): "אבל צידוק הדין אין אומרים".
¹⁹³ בבית יוסף על יו"ד סימן תא: "וכתוב בתשב"ץ שאין אומרים צידוק הדין על המת בתשעה באב משום דכתיב (איכה א טו) קרא עלי מועד. ואנו נוהגין לומר צידוק הדין בכל אלו הימים ואין אנו נמנעים כי אם בימים טובים".

¹⁹⁴ משנה ברורה סימן תקנט ס"ק יז.

¹⁹⁵ ספר בן איש חי - הלכות שנה ראשונה - פרשת דברים כה. ועיין יוסף אומץ סימן כ"א.

פורענות ממגילת איכה¹⁹⁶:

יג) מְפֹרָזִים שָׁלַח אֱלֹהִים בְּעֲצֻמֹתַי וַיִּרְדְּנָה פֶּרֶשׁ רֶשֶׁת לְרַגְלֵי
הַשִּׁיבְנֵי אַחֲרָיִךְ נִתְּנֵנִי לְשִׁמְמָה כָּל הַיּוֹם דָּוָה: (יד) נִשְׁקָד עַל
פְּשָׁעֵי בְּיָדוֹ יִשְׁתַּרְגֵּוּ עָלָיִךְ עַל צְוֹאֲרֵי הַכְּשִׁיל כַּחֲזִי נִתְּנֵנִי אֲדָנִי בְּיָדֵי
לֹא אוֹכַל קוֹם: (טו) סָלָה כָּל אֲבִירֵי אֲדָנִי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי
מוֹעֵד לְשִׁבּוֹר בַּחֲוָרֵי גַת דֶּרֶךְ אֲדָנִי לְכַתּוּלַת בַּת יְהוּדָה:

המשמעות של פס' ט"ו "קרא עלי מועד" התפרש במדרש, כקביעת זמן ומועד (כמו בתכנון צבאי - יום ה"ע" ושעת ה"ש") לתקוף ולהרוג את בחורי, ולא "מועד" מלשון של שמחה¹⁹⁷:

קרא עלי מועד לשבור בחורי - הזמין עלי זמן לשבור בחורי.

במקום אחר מבאר המדרש את חומרת הפורענות שהיתה בפגיעה בבחורי ישראל¹⁹⁸:

"קרא עלי מועד לשבור בחורי" מצינו שפילוקן של בחורים קשה כחורבן בית המקדש, דכתיב: "גת דרך ה' לבתולת בת יהודה" כך: "קרא עלי מועד לשבור בחורי"

רש"י על איכה מבאר את המשמעות הלשונית של "מועד" מלשון התכנסות והתוועדות, שמשמעו ארגון הכוחות והגייסות (כמו בנוהל קרב צבאי התארגנות להתקפה בשטחי ההיערכות) לקראת התקפה על עם ישראל, ופגיעה אכזרית בבחוריו¹⁹⁹:

סלה - רמס ורפס לשון (ישעיה סב) סולו סולו המסילה. קרא עלי מועד - יעידת גייסות לבא עלי²⁰⁰.

המשך הפסוק מתאר את ההתעללות האכזרית של הכשדים בנשים²⁰¹:

¹⁹⁶ איכה פרק א יג-טו..

¹⁹⁷ איכה רבה פרשה א..

¹⁹⁸ מדרש רבה איכה פרשה א פסקה מד..

¹⁹⁹ רש"י איכה פרק א טו..

²⁰⁰ וכן מפרש רבינו בחיי (על במדבר פרק יד פסוק א): "ומשני, תמוז דההיא שתא עבורי עברוה, כלומר תמוז של שנת המרגלים מלא היה, דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי, זמן עלי מועד לשבירת בחורי בתשעה באב"..
²⁰¹ רש"י שם..

גת דרך – לשון הריגה כמו (ישעיה סב) פורה דרכתני לבדי
כדורך ענבי' להוציא יינם כך רמס הנשים להוציא דמם.

הלימוד על מנהגי המועד בט' באב, נלמדים מפסוקים שמשמעותם הפוכה, וגם המילה "מועד" שם היא בעלת משמעות של פורענות. ועל כן יש לשאול מה המשמעות של הדבר?²⁰²

3. קרא עלי מועד – תזמון המועד לט' באב

בגמרא מצינו שתי משמעויות נוספות לפסוק "קרא עלי מועד", האחת שראש חודש נקרא "מועד" וחלים בו דיני מועד²⁰³. והשניה שהמועד של שיבת המרגלים מ"תור את הארץ" תוזמנה ליום ט' באב דווקא, ולא ליום י' באב, ולשם כך התגלגל שחודש תמוז שבדרך כלל הוא חודש חסר היה באותה שנה חודש מלא²⁰⁴:

בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ מנלן?
דכתיב (שמות מ'): "ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן". ואמר מר: שנה ראשונה עשה משה את המשכן, שניה הקים משה את המשכן ושלח מרגלים, וכו' דהוו להו עשרין ותשעה בסיון, וכתיב: (במדבר י"ג): "שלח לך אנשים". ותניא: בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים, וכתיב (במדבר י"ג): "וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום". – הני ארבעים יום נכי חד הוו! – אמר אביי: תמוז דההיא שתא מלויי מליוה, דכתיב (איכה א'): "קרא עלי מועד לשבר בחורי" וכתיב (במדבר י"ד): "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא". אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותה לילה ליל תשעה באב היה. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתם בכיתם בכיה של חנם – ואני קובע לכם בכיה לדורות.

²⁰² יש לדון גם על כך שלימוד שמוזכר בראשונים, ולא בחז"ל.

²⁰³ עיי גמי פסחים דף עו עמ' ב.

²⁰⁴ גמי תענית דף כט עמ' א.

התוסי שם מפרש²⁰⁵ :

אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מליוה - ועשו אותו
משלשים ימים, כדי שיכלו המ' ימים בתשעה באב: שלשים
יום דתמוז, ואחד דסיון דבכ"ט שלח המרגלים, ותשעה באב,
הרי ארבעים ימים, וביום תשעה באב שבו המרגלים מתור
הארץ.

מה מיוחד בתאריך ט' באב, שהביא לכך ששיבת המרגלים תתוזמן
דווקא ליום זה !?

4. או צום או ששון ושמחה

הגמ' דנה בשליחת שליחים להודיע על קידוש החודש לקראת המועדים,
וביניהם להודיע על חודש אב לקראת צום ט' באב, אבל לא לשאר
הצומות. הגמ' מנמקת זאת בכך שיש תקופות שבהן צומות אלה הופכים
לששון ולשמחה²⁰⁶ :

דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון הסידא: מאי
דכתיב (זכריה ח): "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום
החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה
לששון ולשמחה". קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה,
בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, אין שלום -
צום.

אמר רב פפא: הכי קאמר: בזמן שיש שלום - יהיו לששון
ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו -
מתעניין, רצו - אין מתעניין.

לפי רב חנא יש שני מצבים: בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה,
וכשאין שלום - צום. ולפי רב פפא שלושה מצבים, כי יש גם מצב ביניים

²⁰⁵ תוספות תענית דף כט עמ' א. וברש"י פסחים דף עו עמ' ב: "קרא עלי מועד - תמוז דשילוח
מרגלים מלויי מליוה, וכלו ארבעים דידהו בתשעה באב, (בפרק בתרא דתענית), והוקבעה להם
בו בכיה לדורות, ויום עיבור החדש קרי מועד.

²⁰⁶ גמ' ראש השנה דף יח עמ' א.

”אין שמד ואין שלום”. ברש”י שם פירש²⁰⁷:

דאמר רב חמא בר ביזנא כו' - דכולהו ימי תענית נינהו בזמן
הזה שאין בית המקדש קיים, ומתניתין בזמן הזה קא
מירי, מדקתני וכשהמקדש קיים כו': שיש שלום - שאין
יד הגויים תקיפה על ישראל: יהיו לששון ולשמחה -
ליאסר בהספד ובתענית: יש גזרת המלכות צום - חובה
להתענות בהן: רצו אין מתענין - וכיון דרשות הוא לא
מטרחינן שלוחים עליהו.

המהר”ל הקשה, מדוע המצבים קוטביים זה לזה וכשיש שלום יום הצום
הופך לששון ולשמחה? לכאורה די היה שאז הצום מתבטל²⁰⁸:

ומכל מקום יש לשאול, מה טעם יהיו לששון ולשמחה, די היה
שכאשר יש שלום לא יהיה בו צום, אבל למה יהיו לששון
ולשמחה?

המהר”ל דוחה את האפשרות להסביר, שאין חובה להפוך אותם לששון
ולשמחה, והעיקר הוא רק ביטול הצום, ומוכיח זאת מהמשך הגמ' שם:

ואין לומר דכך פירושו; יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה אם
רוצים, ואין מצוה שיהיו לימים טובים. דבפרק קמא דר”ה (יח
ע”ב) בפירוש אמרו: ”רב ורבי חנינא אמרו בטלה מגילת
תענית, הכי קאמר, בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, אין
שלום צום”. ’הני’ - דהיינו שאר מגילת תענית שהיו גם כן
ימים טובים לישראל - ’כי הני’. שכאשר בית המקדש היה קיים
היו ימים טובים, ועכשיו אינם ימים טובים. ואם כן מוכח כי
אלו ארבעה הצומות כאשר בית המקדש היה קיים היו ימים
טובים ומועדים!

האם ניתן להסיק מכאן שבשורשם ימים אלה הם ימים של שמחה,
אולם לא נהגו בהם שמחה לפני החורבן, לאחר החורבן תקנו הנביאים
לצום בהם, אולם משנבנה הבית השני, חזרו לשרשם הראשון והיו לימי

²⁰⁷ רש”י ראש השנה דף יח עמ' ב.

²⁰⁸ מהר”ל נצח ישראל פי”ה.

ששון ושמחה?

5. בשורשם י"ז בתמוז וט' באב הם ימי מועד

כדי לענות על כך יש לחזור לשורשם של הימים, מהי סגולתם השורשית, ומה הם היו אמורים להיות מלכתחילה. ואז יהיה ניתן להבין את המשמעות של ט' באב כ"מועד", ואל י"ז בתמוז כ"חג".

המשנה שהוזכרה לעיל, מבארת, שהצרות בי"ז בתמוז מתחילים מחטא העגל במדבר, ושל ט' באב מתחילים מחטא המרגלים במדבר²⁰⁹:

**המשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז
והמשה בתשעה באב.**

**בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה
העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל**

**בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב
הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר;**

י"ז בתמוז היה יום שמחה שסגולתו קשורה לקבלת התורה. ביום זה היה אמור להיות יום חג, של שמחת קבלת התורה, עם הורדת הלוחות מהר סיני. אהרון אף קורא לו "חג לד"י"²¹⁰:

(ח) וַיֵּרָא אֶהְרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַד' מִחֵר: (ו) וַיֵּשְׁבִימוּ מִמְּחֶרֶת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגְשׂוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׂתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק: (ז) וַיְדַבֵּר ד' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ יָרֵד כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

רש"י שם מפרש שכוונתו היתה שכאשר משה ירד מהר סיני עם לוחות הברית יהיה יום זה יום חג²¹¹:

**ויאמר חג לה' מחר - ולא היום שמא יבא משה קודם
שיעבדוהו זהו פשוטו. חג לה' - בלבו היה לשמים בטוח היה**

²⁰⁹ משנה תענית פ"ד מ"ו.

²¹⁰ שמות פרק לב ה-ז.

²¹¹ רש"י על שמות פרק לב פסוק ה.

שיבא משה ויעבדו את המקום.

וכן גם מפרש האלשיך²¹²:

לומר המזבח הזה אשר אני בונה, לא לעגל הלילה רק כי אם חג לה' מחר כי יבא משה ותגמר שמחת התורה²¹³.

מכאן, היה אמור להיות יום זה יום שמחה לדורות, על קבלת התורה²¹⁴, אולי בדומה לחג שמחת תורה שלנו, בשמיני עצרת. משהוחמץ המועד הזה בחטא העגל, הוא רופף את הקבלה והקשר לתורה, לדורות, כי "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו"²¹⁵. וכל הצרות שביום זה במהלך הדורות, קשורות לפגיעה בתורה, כפי שבאר הרב יעקב שיק²¹⁶:

ע"כ היום הזה מעותד לכל המאורעות בביטול התורה ח"ו. והן החמשה דברים שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז: נשתברו הלוחות וביטל התמיד, כי התמיד הוא בחינת התורה, שנאמר בה: "והגית בו יומם ולילה". והובקעה העיר, כי התורה היא לנו לחומה להגין עלינו מכל אויבינו מסביב וכמו שדרשו ז"ל בכבא בתרא פ"ק (ז' ע"ב): "על הפסוק אני חומה זו התורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים". ושרף אפוסטמוס התורה והעמיד צלם בהיכל, וכל המודה בה כאלו כופר בו'.

גם תשעה באב היה אמור להיות יום של מועד. שיבתם של המרגלים מארץ ישראל תוזמנה ליום זה בדווקא כדי שבשיבתם תהיה בפיהם הבשורה על קדושת הארץ, טוב הארץ ופירותיה, ואקלימה הנות,

²¹² פירוש האלשיך ז"ל - תורת משה שמות - לב פסוק ה-ו.

²¹³ הכתב והקבלה על שמות פרק לב פסוק ה.

²¹⁴ אולם בעלי התוס' פירשו שהחג אמור להיות על חידוש מלכותו ומנהיגותו של משה רבנו דעת זקנים מבעלי התוספות שמות פרק לב פסוק ה: "ויאמר חג לה' מחר - כלומר למחר נעמידהו על המלוכה ונעשה חג לה' על מנהיג ונעשה שלמים לשם הקב"ה כמו שמצינו בשאול כשנתחדשה המלוכה". וכן פירש החזקוני ל שמות פרק לב פסוק ה: "חג לה' מחר - למחר נעבידהו ונעשה חג לשמים על שנתן לנו מנהיג וסלקם בדברים עד המחרת".

²¹⁵ ע"י בגמ' מכות דף י ע"ב: "אמר רבה ב"ר הונא, א"ר הונא, ואמרי לה אמר רב הונא אמר רבי אלעזר, מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים - בדרך שאדם רוצה לילך - [בה] מוליכין אותו. מן התורה, דכתיב, (במדבר כב) "לא תלך עמהם", וכתוב, (שם) "קום לך אתם". מן הנביאים, דכתיב, (ישעיה מח) "אני ה' אלהיך מלמדך להועיל, מדריךך בדרך תלך". מן הכתובים, דכתיב, (משלי ג) "אם ללצים הוא יליץ, ולענוים יתן חן". וכן הוא במדבר רבא כ"ב.

²¹⁶ ב"קורן אורה" תענית דף ל ע"ב. ושם: "והנה גרמו המעשים והתחיל המילוי לחסור אחר ימי שלמה המלך ע"ה והגורם לזה כי אור התורה לא האיר בנו בשלימות מעת אשר נשתברו הלוחות הראשונות".

ומבשורה זו היתה אמורה להתפרץ שמחה גדולה, על הזכות שנפלה בחלקם להגיע אל היעד הנכסף-ארץ ישראל, לחיות בה כעם עצמאי וחופשי בארצו, כפי שמבאר הרמב"ן. שמחה זו היתה אמורה להיות שמחה לדורות על הקשר והכניסה לארץ ישראל, משהו מעין יום עצמאות שלנו²¹⁷:

ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו (שמות ג ח) אל ארץ טובה ורחבה וגו', בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן, כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה, ולכך אמר להם והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ (פסוק כ), כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים, וארץ כנען מוגעת בתחומה קרוב למצרים, ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבוש תחלה כאשר פירשתי, ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא יבינו, על כן רצה משה שיגידו להם כל עניני הארץ לשמחם במעלותיה כי יודע היה בהם . . . וכן נראה עוד שהם שאלו מנמשה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א כב), והוא חפוש בדרכים ובענין הכבוש מלשון חפר אוכל (איוב לט כט), וזה טעם "לפנינו" שילכו הם אחריהם על דרכם, כלשון וארון ברית ה' נוסע לפניהם (לעיל י לג) אבל השם צוה "ויתורו את ארץ כנען", והוא כטעם ברירה כבאים לקנות דבר, מלשון לבד מאנשי התרים והסוחרים (דה"י ב ט יד), וכן אל הארץ אשר תרתי להם (יחזקאל כ ו), וכן לתור להם מנוחה (לעיל י ג), ועל כן צוה אותן משה לפרוט הטובה היא אם רעה וגו' השמנה היא אם רזה וגו', והכל לשמחם כי צבי היא לכל הארצות, ויעלו בה בחפץ גדול וכו'..:

²¹⁷ רמב"ן על במדבר פרק יג פסוק ב.

הבכיה של דור המרגלים בתשעה באב נהיה "בכיה לדורות", הקשר המופלא שהיה אמור להיווצר ביום זה הוחמץ, ורופף לדורות את הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל. אלמלא חטאו ישראל היה תהליך הכניסה לארץ תהליך מושלם על פי התכנית המקורית, היה רצף בין היציאה ממצרים לכניסה לארץ, ולהאחזות בה עד אחרית הימים כעם עצמאי וחופשי בארצו. רצף זה לא היה נקטע ע"י חורבן וגלות לעולם²¹⁸:

ותשא כל העדה ויתנו את קולם – וכו'. ועוד מצינו שבלילה הזה נגזר החורבן והפזור לישראל בגלות, הוא שכתוב (שם קו): "וירגנו באהליהם לא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות", וכן כתיב ביחזקאל (כ): "גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות". הרי לך מפורש מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שבכיה זו הוקבעה לדורות שיהיו מפוזרין בין האומות".

גם כאן התקיים הכלל ש"בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו"²¹⁹. וע"י בחירת העם להפוך לילה חגיגי זה לבכיה של חינוך עשה אותו בכיה לדורות. על כן כל הצרות שביום זה במהלך הדורות קשורות לפגיעה בקשר לארץ ולמקדש, לחורבן המקדש והארץ ולאבדן העצמאות. בדומה לכך כתב הרב יעקב שיק²²⁰:

ויום תשעה באב בו אירעו חמשה דברים, בהעדר מתנת בנין המקדש: והגורם לזה היא הבכיה בלילה הוא מפני הדיבה אשר הוציאו מרגלים על ביאת הארץ (לעיל כ"ט ע"א) אשר היא תכלית הטובה להביאנו אל הארץ ולהשרות שכינתו בתוכינו, והעם מאנו בטובה, ובכו הרבה בכי, על כן היום הזה יום רעה הוא. ובו נחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה ביתר כי עוונה הי' שלא בכו על ירושלים ע"כ אירע גם להם ביום הזה, ונחרשה העיר כמו שנאמר (ירמיהו כ"ו י"ה) ציון שדה תחרש.

²¹⁸ רבינו בחיי על במדבר פרק יד פסוק א.

²¹⁹ בגמ' מכות דף י ע"ב, ובמדבר רבא כ יב.

²²⁰ קרן אורה תענית דף ל ע"ב.

אמנם נהפכו ימים אלה לימי צום ואבל, אולם כיוון שבשרשם הם ימי שמחה על כן נותר ה"רשימו" של מהות הימים, ולעיתים הם מתגלים, כמו במנהגי המועד שיש בט' באב, והמנהגים של אחר חצות.

ואולי בכך ניתן להסביר, שהפסוק שממנו לומדים שט' באב הוא "מועד" הוא פסוק של פורענות, משום שהשורש של הכל הוא היותו יום מעד, ורק משום שהוא הוחמץ, ע"י המרגלים שתוזמנו לים זה הוא הפך ל"מועד לשבור בחורי".

6. שרש המועדים שיצאו אל הפועל ואלה שהוחמצו

הרמח"ל מבאר את המשמעות של הזמן, והתוכן של המועדים. המועדים שהם לזכר אירוע הסטורי מבטאים את הסגולה והפוטנציאל המיוחד הגלום באותו זמן, שבעטיו תוזמן האירוע דווקא לזמן זה²²¹:

ואולם מלבד הקידוש הזה הנשער במדריגותיו כפי מדריגת קדושת הימים, יש עוד ענינים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי ענינו. ושרש כלם הוא סדר שפדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו. והנה על פי זה נצטוינו בחג בכל הענינים שנצטוינו לזכר יציאת מצרים, כי בהיות התיקון ההוא תיקון גדול מאד שנתקנו בו וכמש"ל, הוקבע שבשוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז, ותחודש בנו תולדת אותו התיקון, ועל כן נתחייב באותם הענינים כלם. ועל דרך זה חג השבועות למתן התורה. וחג הסוכות לענין ענני הכבוד, אע"פ שאינו אותו הזמן בפרט, אלא שקבעה התורה חג זה לזכרון ענין זה, וכמ"ש, כי בסוכות הושבתי וכו'. וכן חנוכה וכן פורים. ועל דרך זה היו כל ימי מגילת תענית, אלא שנתבטלו מפני שלא היו ישראל יכולים לעמוד בהם, ונפטרו מהיות עושים זכר להם

²²¹ ספר דרך ה' - חלק ד פרק ז - בעבודה הזמנית. ו.

והתעוררות לאור המאיר. וכו'.

בעוד שלגבי הרגלים ושאר המועדים, הפוטנציאל שלהם יצא אל הפועל ע"י האירוע שהתרחש בהם, יש שני מועדים שלגביהם הפוטנציאל הוחמץ, והתהפך משמחה ליגון, מ"מועד" ל"בכיה לדורות"²²²:

והוא כי ידוע אשר תכלית הכל ועיקר הפצו יתברך לחונן אותנו בשני מתנות הטובות האלו האחד הוא נתינת תורתו הקדושה לנו כי היא חמדה גנוזה ומצאנו חן בעיני המקום ב"ה לתתם לנו להאיר כל העולמות ע"י מעשה ידינו ועל ידי זה יתבער ויתבטל כל רוחות הטומאה מעולם הזה ונוכל לזכות אל המתנה השניה היא השראת שכינתו הקדושה בתוך ארצינו וכל ישראל כשתילי זיתים סביב לשולחנו יתברך.

מה המיוחד בשני המועדים הללו? הכוזרי לימדנו שיש משולש בסיסי של יסודות התורה: תורת ישראל, עם ישראל וארץ ישראל. במקביל לשלושת היסודות ישנם מועדים שבהם סגולת הזמן המיוחדת להם ובהם אנו מתוועדים בקהל רב ומציינים אותם. שלושת הרגלים הם מצד הבחירה של הקב"ה בעם ישראל, ועוד שני מועדים מצד הבחירה של עם ישראל, בתורה ובארץ ישראל. שלושת הרגלים הם כנגד הבחירה האלקית בעם ישראל ללא מתן חופש בחירה לעם ישראל²²³. כך לגבי פסח, המועד שבו הוציא הקב"ה את עם ישראל ממצרים, מועד שנקבע ע"י הקב"ה. וכן לגבי הסגולה של עם ישראל שניתנה לו ללא בחירתו, שבאה לידי בסוכות ענני הכבוד, כבוד השכינה וכבודם של עם ישראל, שלזכרם חג הסוכות, וכך לגבי הנתינה האלקית של התורה לעם ישראל, מאת הקב"ה, בבחירתו בעם ישראל מכל העמים ובכפיתו על עם ישראל - הר כגיגית. על כן אנו מדגישים במועדים אלה בקידוש ובתפילה את הבחירה האלקית בעם ישראל:

²²² קרן אורה תענית דף ל ע"ב .
²²³ ראה במהר"ל נצח ישראל פי"א .

אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרכתנו מלכנו לעבודתך וכו' ותתן לנו ד' אלהינו באהבה וכו' מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום וכו'.

אולם י"ז בתמוז הוא המועד והזמן לקבלת התורה ע"י עם ישראל ובבחירתו, להבדיל מנתינת התורה ע"י הקב"ה בשבועות. מועד זה היה אמור לצאת אל הפועל והוחמץ. וט' באב הוא המועד והזמן לבחירה של עם ישראל בארץ ישראל מקום השכינה והמקדש. גם מועד זה היה אמור לצאת אל הפועל והוחמץ. ניתן לומר שלמועדים אלה היה תיקון חלקי במועד חילופי: לי"ז בתמוז יום כיפור, ג'לט' באב ט"ו באב²²⁴:

על כן לעומתן נתן לנו השם ברחמיו שני ימים טובים המוכנים לטובה לחזק בידינו המתנות הטובות התורה והמקדש. יום הכיפורים ניתנו בו לוחות האחרונות והוא מוכן תמיד לטהר את נפשותינו מכל חלאה וזוהמא אשר באה עלינו ע"י שבירת הלוחות הראשונות. וט"ו באב הוא המוכן לטוב על כניסת ישראל לארץ הקודש לביאת מקדש. והן הדברים האלו דקאמר הש"ס שנעשו בו, יום שהותרו שבטים לבא זה בזה כי המעלה היותר גדולה לקיום ישראל בארץ הקודש הוא בהיות ישראל כולם באחדות אחד כמש"נ (דברי הימים א', י"ז כ"א) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ע"כ נעשה בו טובה והותרו שבטים לבא זה בזה ושבט בנימין הותר לבא בקהל. וזה סגולה גדולה להשראת שכינתו יתברך בתוכינו בהיות י"ב שבטי יה באחדות כמבואר בזוהר הקדוש (פרשת ויצא) על י"ב האבנים אשר שם יעקב אבינו מראשותיו וכאשר נתאחדו כולם אז אמר אין זה כי אם בית אלהים כו'.

אולם עדיין הפוטנציאל המקורי של י"ז בתמוז וט' באב נותר בעינו ונותר רשימו בזמן. לעתיד לבוא הם עתידים לחזור למשמעותם

²²⁴ קרן אורה תענית דף לע"ב .

המקורית ועל כן לא רק ביטול הצום יהיה כאן אלא גם יהפכו לימי מועד, לששון ולשמחה.

7. לעתיד לבוא יחזרו י"ז בתמוז וט' באב לשרשן להיות ימי מועד

כאשר שבו הגולים מהגלות הראשונה, שאלו את הנביא האם עליהם להמשיך לצום את צומות החורבן²²⁵:

(א) וַיְהִי בַשָּׁנָה אַרְבַּע לְדַרְיוֹשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר ד' אֶל זְכַרְיָה בְּאַרְבַּעַת לַחֹדֶשׁ הַתְּשֻׁעִי בְּכַסְלוֹ: (ב) וַיִּשְׁלַח בֵּית אֵל שֶׁר אֶצֶר וְרָגַם מֶלֶךְ וְאַנְשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת פְּנֵי ד': (ג) לֵאמֹר אֵל הַפְּהַנִּים אֲשֶׁר לְבֵית ד' צָבָאוֹת וְאֵל הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הֲאֵבָכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִּׁי הַנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמָּה שָׁנִים:

התשובה של הקב"ה לנביא²²⁶:

(ד) וַיְהִי דְבַר ד' צָבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר: (ה) אֲמַר אֵל כָּל עַם הָאָרֶץ וְאֵל הַפְּהַנִּים לֵאמֹר כִּי צַמְתֶּם וְסָפַדְתֶּם בְּחַמִּישֵׁי וּבְשִׁבְעֵי וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה הֵצַוֶּם צַמְתִּנִּי אֲנִי: (ו) וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הַלֹּא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים: (ז) הַלֹּא אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְדוּד בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בְּהִיּוֹת יְרוּשָׁלַם יִשְׁכַּת וַיִּשְׁלַח וְעָרִיָה סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנְּגַב וְהַשְּׂפֵלָה יֵשֵׁב:

ולאחר מכן שב הקב"ה והתגלה לנביא²²⁷:

(יח) וַיְהִי דְבַר יְדוּד צָבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר: (יט) כֹּה אֲמַר ד' צָבָאוֹת צוֹם הַרְבִּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׂשׁוֹן וְלִשְׂמֵחָה וְלִמְעֵדִים טוֹבִים וְהָאֻמָּת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ:

רש"י שם מפרש שארבעת הצומות על החורבן יהפכו לששון ולשמחה²²⁸:

צום הרביעי - צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים: צום

²²⁵ זכריה פרק ז.

²²⁶ זכריה שם.

²²⁷ זכריה פרק ח.

²²⁸ רש"י זכריה פרק ח י"ט.

החמישי - של אב: וצום השביעי - שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי - של טבת:

הרד"ק מפרש שיש התניה להפיכת הצומות לששון ולשמחה²²⁹:

ויהי דבר ה' - ואם תעשו אלה הדברים אשר צויתי אתכם, אמר ד' צבאות, כי הצומות אשר שאלתם אם תצומו באותן הימים לא תצומו, אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהיה לכם.

ימי הצומות יהפכו לששון ולשמחה משום, שבשרשן הם ימי שמחה²³⁰:

ולכן איתא בשם האר"י ז"ל: "חג לה' מחר" שלעתיד יהי י"ז בתמוז יו"ט, כי מצד נתינת הלוחות בודאי הי' יו"ט גדול. ורק מצד שא"י לקבל נהפך לנו לאבל מחולנו. וכשיתוקן הכל יהפך לנו שבעה עשר בתמוז לששון ושמחה. וכמו"ש צום הרביעי כו' יהי לששון:

ולא רק י"ז בתמוז אלא כל הצומות²³¹:

ולזו הסיבה נקרא ט' באב מועד, כי מתוך צרה רוחה, וזהו שאמר (ישעיה סו, י), שישו אתה מושש וגו', וכן מה שאמרו כי חד' צומות יהיו לששון ולשמחה. אשר על זה בא הרמז בתורתנו הקדושה שאמר אהרן חג לה' מחר (שמות לב, ה), ומצאתי בקונטרס דהאר"י ז"ל: שהדברים כפשוטן, כי יש מחר שהוא לאחר זמן, ויהיה חג לה' מחר שהוא י"ז בתמוז כי יהיה לששון ולשמחה.

בעומק סגולת הזמן של ט' באב, דווקא היום שהיה אמור להיות יום חגה של הארץ והמקדש הוא זה שהופך ליום החורבן, ויום החורבן הפך ליום הבנין, על כן הוא שעתיד להפוך להיות יום שמחתו לעתיד לבוא, כפי שבאר המהר"ל²³²:

²²⁹ רד"ק זכריה פרק ח י"ח. ובמצודת דוד, שזה יהיה לעתיד לבוא (שם): "יהיה וגו' - בזמן הגאולה העתידה יהיו הימים האלה לששון וגו'".

²³⁰ שפת אמת במדבר פרשת בלק שנת תרמ"ח.

²³¹ ספר השל"ה הקדוש - מסכת תענית - פרק תורה אור.

²³² מהר"ל נצח ישראל פי"ה.

ויש לפרש כמו אשר בארנו למעלה, כי ההפסד אשר הגיע לבית המקדש היה סבת הוייתו, כי לא היה חורבן בית המקדש ראשון – גם לא היה חורבן בית המקדש שני – לעצמו, רק שהיה נמשך אחריו בנינו, שביום שחרב הבית נולד המשיח, כמו שהתבאר למעלה. ולכך בזמן דאיכא שלום יהיו אלו הימים לששון ולשמחה, כי ההפסד שהגיע אל הבית הוא היה סבה אל הוייתו. וכאשר נבנה הבית, ראוי שיהיה מועד – הזמן אשר הוא סבה לחורבן שלו. ועדיין לא יספיק זה מה שהכתוב קרא אותם מועדים טובים, אשר שם זה נופל על זמן טוב, ודבר זה שאמרנו שהחורבן וההפסד הוא סבה להויה אחרת – אינו כדאי לשם הזה:

אבל יש לך לדעת, כי הזמנים האלו מתנגדים אל ישראל מפני שהם שני הקצות מן הזמן, אשר כל קצה הוא יוצא מן השווי. ומפני שהוא יוצא מן השווי הוא מתנגד אל ישראל, אשר להם השווי בלבד. וכו'. ויש לך לדעת כי אלו הזמנים אשר אמרנו, אף כי הם יוצאים מן השווי, מכל מקום הם מורים על כח ותוקף גדול מאוד. ולפיכך גם כן הזמן הזה ראוי לששון ולשמחה. אף כי אין הזמן הזה מיוחד לקדושה, בעבור שאין קדושה רק לזמן השנה, אבל מסוגל הזמן לכח גדול. וכאשר בית המקדש קיים, גם כן הזמן הזה מסוגל להם, כאשר יש להם הכח והתוקף הגדול. רק כאשר אין בית המקדש קיים, ואין ישראל בכח ובתוקף שלהם, והכח והתוקף הוא לאומות, אז הזמן הזה מיוחד לצום.

ט"ו

באב

שבסוד התיקון שבת הליכות המעגלית

ט. טו באב וט' באב בסוד התיקון שבת הליכות המעגלית

1. ט"ו באב מועד ומחול

ט"ו באב הינו יום מועד קדום ומיוחד, שעליו אומרת המשנה שלא היו ימים טובים כמותו²³³:

אמר רבן שמעון בן גמליאל, לא היו ימים טובים לישראל
כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים
יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו. וכו'.
ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. וכו'.

מהו באמת המועד של ט"ו באב?

וכיצד הוא קשור לעניני שידוכין בעם ישראל?

המאירי על המשנה, מדייק, שבימים אלה היתה השמחה גדולה משאר ימים טובים²³⁴:

ואמר שהיו נוהגים לשמוח שמחה יתירה יתר מכל שאר
הימים טובים באלו שני הימים והם ט"ו באב ויום
הכפורים²³⁵.

דברי המשנה מעלים מספר שאלות:

מה המיוחד בט"ו באב שדווקא בו היו יוצאות בנות ירושלים וחולות בכרמים, למציאת זיווגן? וכן האם יש קשר בין ט"ו באב ליום הכיפורים? ומדוע יום זה עדיף משאר המועדים? ואולי יש לדייק גם

²³³ משנה תענית ד ח.

²³⁴ חיי המאירי על תענית דף לא ע"א. ובספר "שערי המועדים" לרמ"מ שניאורסון, עמ' 283. דייק שהוא יותר יו"ט מט"ו בתשרי ומט"ו בניסן.

²³⁵ לברור משמעות היו"ט בט"ו באב, ע"ע בתוס' תענית שם ד"ה "יום", וכן בא"ר סי' תק"פ שהאריך בבאור התוס', ובס' אור החמה על גמ' תענית שם, עמ' 341, שאינו כיום טוב לענין איסור מלאכה רק לענין ריבוי השמחה, ולשיטתו רק מצד ריבוי הנישואין באותו יום, ולקמן נבקש לבאר את ענין השמחה מעצם ענינו של היום בעצמו.

מדוע נקטה המשנה את הכינוי "חולות"²³⁶ ולא "מרקדות"²³⁷?
 הגמי' שם תוהה, על מה ולמה נחשב ט"ו באב למועד²³⁸:

בשלמא יום הכפורים, משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום
 שניתנו בו לוחות האחרונות, אלא חמשה עשר באב מאי
 היא?

לגמרא ברור מדוע יום הכיפורים הוא יום שמחה מיוחד, שכן ביום זה
 היתה כפרה על חטא העגל, וניתנו בו לוחות שניים. מדברי הגמרא עולה
 ששמחה זו קשורה לסוד התיקון שבתהליכות המעגלית, ב"סגירת
 מעגל" שהיתה בנתינת הלוחות השניים שמהוים תיקון לשבירת
 הלוחות הראשונים.

ממילא עולה השאלה על מה השמחה שבט"ו באב? ומדוע גם בה יש:
"שמחה יתירה יתר מכל שאר הימים טובים"?

הגמי' שם משיבה שהשמחה שבט"ו באב, גם היא קשורה לסיום עונשם
 של החוטאים בחטא החמור ביותר: חטא המרגלים.

(אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי
 מדבר. דאמר מר: עד שלא בלו מתי מדבר לא היה דבור
 עם משה, שנאמר (דברים ב'): "ויהי כאשר תמו כל אנשי
 המלחמה למות וידבר ד' אלי", אלי היה הדבור.²³⁹

מכאן שט"ו באב הוא יום חג מיוחד שמבטא את סיום התיקון של חטא
 המרגלים, וזה הקשר בינו ובין יום הכיפורים שמבטא את סיום התיקון

²³⁶ מלשון "מחול" שהוא לשון התנ"ך (ירמיה פרק לא): "ויצאת במחול משחקים". (ירמיה פרק
 לא יב): "אז תשמח בתולה במחול". ובתהילים (פרק ל יב): "הפכת מספדי למחול לי", וכן
 בתהילים (פרק קמט ג): "יהללו שמו במחול", ומוזכר גם במשנה כלאים פרק ד משנה א':
 "מחול הכרם וכו'". ובברטנורא שם: "מקום פנוי בין כרם לגדר סביב, כמו מחולות הנשים
 כשמרקדות בסביב, לשון אז תשמח בתולה במחול (ירמיהו לא)". ובפ"י קול הרמ"ז שם באר
 את דברי הרע"ב – "הנשים כשמרקדות וכו'. ולי נראה ששם היו מרקדות הנשים, וראיה מבנות
 שילה במעשה פילגש בגבעה, וכו' והר"ב רצה לתקן זה שייחס את הסיבוב למרקדות בסיבוב,
 וגם בסוף פ"ד דתענית תנן, יוצאות וחולות בכרמים".

²³⁷ כבלשון המשנה האוסרת לרקוד ביו"ט (ביצה פרק ה משנה ב') "ולא מטפחין, ולא מספקין,
 ולא מרקדין", וכלשון התנאים בגמי' (כתובות דף טז ע"ב): "ת"ר: כיצד מרקדין לפני הכלה
 וכו'". ומשמעות ההבדל בפשטות שהמחול הוא ריקוד מעגלי דווקא והריקוד הוא בכל ענין.

²³⁸ תענית דף ל ע"ב.

²³⁹ הדברים מובאים גם בשינויים קלים בגמי' בבא בתרא.

של חטא העגל.

הגמי שם מונה עוד חמשה אירועים חשובים שאירעו לאורך ההיסטוריה
בט"ו באב, ובהם²⁴⁰:

אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה
בזה. מאי דרוש (במדבר ל"ו): "זה הדבר אשר צוה ד'
לבנות צלפחד וגו'" – דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה.

אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין
לבוא בקהל, שנאמר (שופטים כ"א): "ואיש ישראל נשבע
במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה". מאי
דרוש? אמר רב: ממנו, ולא מבנינו.

רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ואמר רב
מתנה: אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה
הטוב והמטיב, הטוב – שלא הסריחו, והמטיב – שנתנו
לקבורה. וכו'. עיי"ש.

מסתבר לומר שעיקר השמחה היתה על כך ש"כלו מתי מדבר",
שהפסיקו למות בגין חטא המרגלים, כפי שמשמע מדברי הראשונים,
שמזכירים רק סיבה זו בלא כל השאר, וכלשונו של הרמב"ם²⁴¹:

ובהרו יום חמשה עשר באב, לפי שבו נסתלקה המגיפה
ממתי מדבר בשנת הארבעים, כי המות היתה הרבה בכל
ט' באב, ובשנה האחרונה נסתלקה והמתינו עד חצי החודש
ואז בטחו בנפשם והאמינו בעצמם והרגישו בו רצון הבורא
והשבת אפו וסילוק חמתו מהם, ולפיכך עשו אותו משם
והלאה יום משתה ויששון.

ניתן לומר גם שהיא הסיבה העיקרית משום שהיא הראשונה מבין

²⁴⁰ ובספר "שערי המועדים" לרמ"מ שניאורסון, חב"ד, עמ' 263, מונה אותם כחמשה ובכך
מקביל למה שאומרת המשנה בחמשה דברים שאירעו ב"ז בתמוז וחמשה בט' באב, שבהם הם
לריבוי האבל ובט"ו באב הם לריבוי השמחה.

²⁴¹ פירוש המשניות לרמב"ם תענית פרק ד משנה ז. וכן ראשונים נוספים שהזכירו רק טעם זה
כגון: בריטב"א על תענית שם ובא"ח סי' כג וכלבו סי' סב בשם הראב"ד.

כולם²⁴². וכן גם משום שחטא המרגלים הוא החטא החמור יותר, מכל חטאי המדבר, שכן בעטיו מתו שש מאות אלף, בני אותו הדור, ונגזרו על עם ישראל ארבעים שנות נדודים במדבר, והוא נחשב כ"בכיה לדורות"²⁴³.

אנו מבקשים להתמקד בסיבה זו, ממנה ננסה ללמוד על המאפיינים של היום, שכן, כידוע, במקום שדבר מסויים הוזכר לראשונה בתורה "שם שרשו"²⁴⁴.

עוד נראה לומר, שיש קשר בין מהות היום לבין המנהג של ה"מחולות" בכרמים לשם מציאת הזיווג. רש"י מפרש את הסיפא של המשנה "חולות בכרמים":

וחולות – כמו לחול במחולות (שופטים כא).

דהיינו שהריקוד המיוחד של ט"ו באב ראוי שיהיה ריקוד מעגלי ולא ריקוד אחר.

הגמ' בסוף דבריה חותמת במחול, אחר, שעל פניו נראה לא קשור לכאן, המחול שיעשה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא:

אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר (ישעיהו כה): "ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו

²⁴² אמנם בגמרא מופיע ההיתר של בנות צלפחד כאירוע ראשון שאירע בט"ו באב אולם יש לדייק ולערוך חשבון פשוט שילמדנו שאירוע זה אירע בסביבות אותם ימים שבהם אירע ט' באב וט"ו באב של שנת הארבעים המופיע אח"כ בגמרא. שהרי אהרון מת בר"ח אב בשנת הארבעים ככתוב (במדבר לג לח): "ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ד' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש". וימי האבל על אהרון ארכו עד לראש חודש אלול (במדבר כ'): "ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל". מאידך האירוע עם בנות צלפחד אירע גם הוא באותו חודש, לאחר מות אהרון כפי שמדייק רש"י מכך שהם אינן מתדיינות עם משה ואהרון אלא עם משה ואלעזר (רש"י על במדבר כז ב): "לפני משה ולפני אלעזר - מגיד שלא עמדו לפניו אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן".

²⁴³ בגמ' תענית דף כט ע"א: "וכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא אמר רבה אמר רבי יוחנן (אותו היום ערב) [אותה לילה ליל] תשעה באב היה אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות". וכן אומר משה שבגלל חטא זה הקב"ה אינו מאפשר לו להכנס לארץ (דברים פרק א לו): "גם בי התאנף ד' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם".

²⁴⁴ משום שבהופעתו בראשיתו שם שורשו ושם מתברר עניינו, עקרון זה מיוחס לגר"א ולר' צדוק מלובלין, שכל ענין שמופיע מתבאר בתורה במקום שבו הוא מופיע לראשונה, ושם שורשו. במקום אחר נרחיב בע"ה ונראה כיצד כל המאורעות של יום זה באים מאותו שורש.

נגילה ונשמחה בישועתו".

יש לשאול מה ענינו של מחול זה לכאן? נראה שגם מהותו של מחול מעגלי זה קשור למהות של המחול המעגלי של ט"ו באב כפי שיתבאר.

2. שמחת ט"ו באב עפ"י הבבלי על חזרת הדיבור למשה.

אמנם הגמ' בבבלי²⁴⁵ מזכירה שהסיבה לשמחה בט"ו באב קשורה להפסקת מיתתם של מתי המדבר, בט' באב²⁴⁶, אולם עיקר השמחה היתה לרגל חזרת הדיבור האלקי למשה בט"ו באב (שם):

(אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר. דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה.

הגמ' לומדת זאת מפסוקי התורה, מכך שמופיע ציווי אלקי מיד אחרי שמוזכר שהפסיקו למות²⁴⁷:

שנאמר: (דברים ב'): "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם", וסמיך ליה: "וידבר ה' אלי לאמר" – אלי היה הדיבור.

התוס' מבאר שהפסקת מיתתם, באותה שנה, היתה בט' באב, אולם היה זה דבר צפוי מראש, ולא היה בו משהו משמח. השמחה היתה על חזרת הדיבור שהתעכב עד תום שבעת ימי האבל של המתים בט' באב²⁴⁸:

יום שכלו בו מתי מדבר – בשנה אחרונה נמי מתו, וידעו שכבר כלתה גזרה, כי כבר מתו כל בני כ', ולפי שהיו אבלים עד מקצת יום של ט"ו לא חזר הדיבור, שאין

²⁴⁵ הדברים נכונים גם לאיזכור של הגמ' במס' תענית וגם לגמ' במס' בבא בתרא ה"ל.

²⁴⁶ וכן מבואר בירושלמי במ"ר ובמד"ש כפי שיוזכר לקמן.

²⁴⁷ בגמ' שם, והובא כאן בנוסח של הגמ' המקבילה בבתרא דף קכא ע"א.

²⁴⁸ תוספות בבא בתרא דף קכא ע"א. ועי' שם בקושיותיו על הרשב"ם שם שקשר את השמחה לתום מיתת דור המדבר. וכ"כ הרמב"ן בחידושו על ב"ב שם. וכ"כ רבנו בחיי דברים פ"ב פס"טז: "ומה שלא נתיחד עמו מיד כשכלתה הגזירה בעשירי, לפי שהיה מתאבל משה על הגזירה שבעה ימים מן הטי' עד ט"ו, ואין הנבואה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה, ומטעם זה לא נתיחד עמו עד ט"ו, ומעתה יהיו הכל שמחים כאחד, משה ובני ישראל".

השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות, כדאשכחן גבי יעקב (תנחומא פ' וישב) שכל אותן ימים שנתאבל על יוסף לא שרתה עליו שכינה כדאמר [בשבת] (דף ל:). ולכך כל ימי אבילתן של ישראל לא חזר הדיבור, שבזכותן היה מדבר עם משה, כדאמרי' בריש מכילתא, לאמר: ר' יעקב אומר צא ואמור להם שבזכותן אני מדבר עמך, שכל אותן שלשים ושמונה שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עם משה ואהרן, שנאמר ויהי כאשר תמו וכו'.

המפרשים, ראשונים ואחרונים, כבר הצביעו על כך שסיבה זו לשמחת ט"ו באב, סתומה היא, והקשו עליה כהנה וכהנה. מהם שהקשו שהרי מכאן משמע שהפסיקו למות בט' באב ואילו בגמ' משמע שבט"ו באב הפסיקו למות והוא "יום שכלו בו מתי מדבר"²⁴⁹:

ופי' התום' בב"ב דעיקר השמחה היא מה שנתיהד הדיבור למרע"ה, וכלו בת"ב, רק שבז' ימי אבילות לא נתיחד עמו הדיבור ע"ש, א"כ לשון שבו כלו לאו דוקא.

כנראה שבשל כך (ובשל קושיות נוספות) פירש רבנו תם, את הסוגיה בשונה מהתוס', לשיטתו, השמחה בט"ו באב היתה על ביטול הגזירה שבעטיה ניצלו יותר מחמשה עשר אלף²⁵⁰:

ונראה לר"ת לפי מדרש איכה שלא מיהרו למות, אלא בשנה אחרונה ביטל מהן הגזירה ונשארו מהן ט"ו אלף ופרוטרוט אותן שהיו ראויין למות בשנה אחרונה וכו'

לשיטתו של ר"ת הפסקת מיתתם של מתי מדבר, וחזרת הדיבור למשה באו כאחד, בט"ו באב²⁵¹:

והשתא אתי שפיר דמשום חמשה עשר אלפים ופרוטרוט לשנה לא נתייחד הדיבור עד חמשה עשר באב של שנה

²⁴⁹ שפת אמת על תענית שם, ועיי'ש באריכות דבריו.

²⁵⁰ תוספות מסכת בבא בתרא דף קכא עמ' א.

²⁵¹ תוספותשם.

אחרונה שהיו ראויין למות והיו עציבין בכך עד דאיתמלי סיהרא

עצם הידיעה שהם בסכנת מיתה גרמה לסילוק הדיבור, ואילו כשאיתמלי סיהרא, התברר שהסכנה חלפה, השמחה והדיבור חזרו בבת אחת. ומוסיף שם התוס' ²⁵²:

זמה שהקשה ר"ת לפירוש הקונטרס למה נשתהה הדיבור שנה ויותר י"ל נמי שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות והן היו עציבין לפי שהיו סבורין למות באותה שנה והאי דנקט נמי חמשה עשר אלפים ופרוטרוט לאו על כל שנה ושנה קאמר אלא רוב השנים ²⁵³.

בין אם נפרש כתוס' ובין אם נפרש כר"ת, נראה לומר שיש כאן משמעות עמוקה דווקא ליום ט"ו באב, ועל כן נגרם שבו תהיה השמחה המיוחדת של חזרת הדיבור ²⁵⁴.

הראשונים דנו בדברי הגמ', שהשמחה קשורה לחזרת הדיבור למשה, והקשו, שהרי גם בשלושים ושמונה השנים מאז חטא המרגלים היה סוג של דיבור אלקי עם משה? הרי בכמה פרשיות אנו קוראים, שהקב"ה מדבר עם משה רבנו?

מספר תשובות ניתנו על כך בדברי הראשונים. רש"י על התורה כותב שבל"ח שנים מארבעים שנות המדבר, הדיבור לא היה בלשון חיבה בפנים אל פנים ובישוב הדעת ²⁵⁵:

וידבר ה' אלי וגו' – אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפ' [זו] "וידבר" אלא "ויאמר". ללמדך שכל ל"ח שנה

²⁵² תוספות מסכת בבא בתרא דף קכא ע"א.

²⁵³ וראה שבגבורת ארי על תענית דף ל ע"ב הקשה שם ופירש: "ולי נראה לפרש כפשוטה דודאי בכל אותן שנים מתו מהן בכל ימות השנה אלא בט' באב מתו יותר מכל השנה מפני שבכו בו בכיה של חנם גרמו בכיה להן ולדורות לכן פ"י התוס' כאן שהיו מתים בכל יום אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב, ובשנת הארבעים נמי מתו כל השנה ורובן באותו ט"ב ועדיין נשתיירו בהן איזה עוללות מאותן שהיו בשעת הגזירה בני כ' שמוכרחים עדיין למות ומתו בט"ו באב עד שלא נותר מהם אחד ואין ראוי ליום טוב כיון דאין כאן ויתור כלל. והיום טוב מפני שבו ביום שכלו ואז נתייחד הדיבור למשה כבתחלה קודם הגזירה והיינו דקאמר דאמר מר דאינו אלא דהא דכלו הוא דגרס ליחוד הדבור". וכן ע"י ב"תורת חיים" בבא בתרא קכא ע"א.

²⁵⁴ נעסוק בכך בע"ה בהמשך.

²⁵⁵ רש"י על דברים פרק ב פסוק יז.

שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור **בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת** ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל.

ובפירושו על הגמ' כותב רש"י, שהדיבור עד כה לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה²⁵⁶:

לא היה הדבור עם משה – **ביחוד וחיבה**, דכתיב וידבר ה' אלי לאמר אלי נתייחד הדיבור, **ואף על גב דמקמי הכי כתיבי קראי בהו וידבר, איכא דאמרי לא היה פה אל פה, אלא בחזיון לילה, גמגום**²⁵⁷.

מאיך הרשב"ם כותב שכל ל"ח שנה לא היה הדיבור באופן ישיר אלא ע"י מלאך או אורים ותומים, ומוסיף עוד, שהדיבור הצטמצם רק לדברים הנצרכים ולא מעבר לכך²⁵⁸:

לא היה דיבור עם משה – **פה אל פה כבתחלה אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים אי נמי לא היה מדבר עמו אלא על ידי צורך מעשה הצריך להם:**

וכן כותב רבנו בחיי שכל ל"ח שנה הדיבור לא היה מתוך אספקלריא מאירה²⁵⁹:

²⁵⁶ רש"י תענית דף ל ע"ב

²⁵⁷ ובפירוש הריב"א על התורה באר את דברי רש"י (שם דברים ב טז): "ויהי וגו'. פרש"י וכו' עכ"ל, והכי **קאמר דבור משמע רבוי דברים** והוא ענין חבה כמו שני אוהבים שמדברים זה עם זה בדברים מתוך חבה אבל **אמירה משמע מיעוט דברים** אמירה גרידה בעלמא, כפ"ח. עוד יש הפרש בין דבור לאמירה כמו שכתב ר' יוסף חזן מטרובווי"ש בספרו ספר ידידות בשער שמוש היוצאים והעומדים וז"ל מצינו שרש אמר ושרש דבר שענין שניהם שוה ואעפ"כ יש חלוק ביניהם כי לעולם אצלי אמר צריך שתהא האמירה מפורשת לפניו או לאחריו וכו' אבל שרש דבר אין צרים להתברר הדבר לא לפניו ולא לאחריו וכו' עכ"ל".

²⁵⁸ רשב"ם בבא בתרא דף קכא ע"ב. וע"ע באנציקלופדיה תלמודית כרך טז, חמשה עשר באב טור קמה.

²⁵⁹ רבנו בחיי על דברים פרק ב פסוק טז. וכתב שם עוד על מעלת הנבואה באספקלריה מאירה בלשון וידבר: "ובכאן גילו לנו חכמי האמת מעלת לשון וידבר על לשון ויאמר, ומזה אמרו וידבר ה' אלי, אלי היה הדיבור, כלומר עכשיו בדיבור ולא קודם לכן אלא באמירה. ומזה תבין דבר ירמיה שאמר (ירמיה א, ו) ואומר אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי, יאמר שלא השיג מעלת הדיבור שהוא אספקלריא המאירה אלא אספקלריא שאינה מאירה, ולכך הזכיר אחר שם אלי"ף דל"ת, יו"ד ה"א אחריו, שהיא אספקלריא שאינה מאירה, מדת הדין שבה הרחמים, והיא השגת הנביאים כולן, ולכך סמך לו מיד ויאמר ה' אלי (שם פסוק ז)".

ולכך לא מצינו לשון וידבר מששלה משה מרגלים עד כאן
אלא לשון ויאמר, לפי שלא התנבא מתוך אספקלריא
המאירה.

מכל הפירושים הללו משתמע שהשמחה על חזרת הדיבור והחזרת דרגת
הנבואה למשה כבתחילה, הוא בעצם הפיוס, והחזרת רמת הקשר שבין
הקב"ה לעם ישראל לקדמותו.

אולם הבן איש חי הקשה על פירושים אלה, עד שהסיק שלא רש"י
והרשב"ם הם אלה שכתבום אלה תלמיד טועה משמם²⁶⁰:

שם לא היה הדבור עם משה. עיין פירוש רש"י כאן, שפירש
שהיה בחזיון לילה, ורשב"ם בבתרא [קכ"א ע"א] פירש
שהיה ע"י מלאך או באורים ותומים ע"ש, ובאמת דברים
אלו לא נתנו להאמר ודחויים הם מכמה מאמרים של רז"ל,
וגם מכמה מקראות בפרשת קרח, ועוד ועוד, ועל כן ודאי
דברים אלו לא יצאו מפ"י רש"י ורשב"ם ז"ל, אלא תלמוד
טועה הוסיף זה בדבריהם:

מאידך הבא"ח מסכים לפירושו השני של הרשב"ם:

אך פירוש שני של רשב"ם, שכתב לא היה מדבר כי אם
ע"י צורך מעשה הצריך להם, זה ניתן ליאמר.

ועוד מוסיף הוא פירוש משל עצמו (שם):

ואנא עבדא נראה לי, דאפשר דאותה המעלה שהיתה לו
דשכינה מדברת מתוך גרונו, נפסקה בזמן שהיו ישראל
נזופים, מפני שבזה נמצא ישראל שומעין הדברים מן אור
השכינה, כשהיה משה רבינו ע"ה מדבר עמהם, ואומר זה
הדבר אשר צוה ה', ולכך נפסקה מעלה זו בזמן שהיו
נזופים, ואח"כ כשכלו מתי מדבר חזרה מעלה זו, שהיתה
שכינה מדברת מתוך גרונו, ולכן אמר אלי היה הדיבור,
רצה לומר דיבור השכינה יוצא מפ"י.

²⁶⁰ ספר בניהו בן יהודע על תענית דף לע"ב.

ועוד נראה לי כי נודע דמשה רבינו ע"ה היה רואה באספקלריא המאירה, ושאר נביאים באספקלריא שאינה מאירה, וזו נסתלקה כשהיו נזופים, וכשכלו מתי מדבר חזרה אליו מעלה זו, ולכך אמר אלי היה הדבור רצה לומר דבור הראוי אלי.

או אפשר לפרש דקאי על שאר מעלות הגדולות שהיו לו במדריגת נבואתו, כי היה מתלבש קול בקול ושניהם שלו, וזה לא זכה לה שום נביא. או על שהיה מתנבא מתרין פרקין קדמאין של נצח והוד, וגם לזו המעלה לא זכה שום נביא. ואפשר דקאי כאן על חדא מנייהו שנסתלקה וחזרה אליו, ועל חזרתה אליו קאמר אלי היה הדיבור, כלומר דבור הראוי אלי."

אם נצרף את התירוצים השונים נמצא ש"חזרת הדיבור" לא היתה ממצב של העדר דיבור מוחלט, אלא חזרה ממדרגה נמוכה של דיבור למדרגה עליונה של הדיבור. על כן חוזרת השאלה למקומה: אם כן מדוע היה זה כל כך משמח עד שנאמר ש"לא היו ימים טובים" מאלה? בעל ה"שאגת אריה" הקשה גם הוא, הרי היה צפוי שלאחר שהתכפר חטאם יחזור הדיבור, וא"כ על מה השמחה?²⁶¹

וכי תימא לשמחה מה זו עושה?! הא כיון דסילוק הדיבור היה בעבורם ממילא ראוי לחזור לבתר דכלו?

ותירץ שם שחידוש הדיבור ברר למפרע שהדברים תלויים זה בזה:

יש לומר בתחילה לא ידעו מה טעמא נסתלק הדיבור וחשו שבשעת הגזירה נסתלק, וכשכלו וחזר בו ביום, ידעו למפרע דהא דלא כלו גרם הסילוק, ומעתה אין לחוש להבא לסילוק מש"ה שמחו ועשו יום טוב.

ועל כן עיקר השמחה היא על כך שידעו שמעתה ואילך לא יסתלק מהם הדיבור יותר. ועדיין נדמה שקושינו חזקה מהתירוץ.

²⁶¹ רבי אריה ליב בספרו גבורת ארי על תענית דף ל ע"ב.

אנו מבקשים להצביע על שני כוונים לבאר את הענין, הקשורים לתוכן של הדיבור שהתחדש ביום זה: האחד קשור להמשכיותו של תהליך "מתן תורה" והשני קשור למצוות ירושת הארץ.

המבי"ט מבאר שחזרת הדיבור מהווה חידוש של "מתן תורה" ושל הציווי האלקי של מצוות התורה. הציווי האלקי המשיך ברצף, מר"ח ניסן בשנת היציאה ממצרים, דרך מתן תורה ועד חטא המרגלים, והפסיק. לאחר "חזרת הדיבור" מתחדש תהליך הציווי של מצוות התורה, עד השלמתו²⁶²:

ותמצא כי כמו שנתעכבו ישראל במדבר ארבעים שנה יום לשנה כימים אשר תרו בהם המרגלים את הארץ, כן עמדו ונתעכבו בקבלת התורה מ' שנה מיום שהתחילו לקבלה על ידי משה במצרים והוא ר"ח ניסן עד שבעה באדר משנת הארבעים שמת משה רבינו, יום לשנה כנגד ארבעים יום שעמד משה בהר, וזה ירצה לפי דרך זה מה שכתוב, ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל אשר צוה ה' אותו אליהם, כי במ' שנה מר"ח ניסן קודם צאתם ממצרים עד עשתי עשר חדש וכו' דיבר כל מה שצוה ה' והוא כל מה שנצטוו מאותו יום עד יום שמת משה והם מ' שנה מר"ח ניסן שהוא ראשון לחדשי השנה, כי לפי פירוש הכתוב ויהי במ' שנה לצאתם אינו נמנה מתחלת החדש כי לא יצאו עד יום מ"ו לניסן, ואם כן מתחלת נתינת התורה עד סוף נתינתה היו מ' שנה, אלא שלא ניתנה בכל השנים אלא מר"ח ניסן שבמצרים עד שנה שניה בח' באב שבאו בו המרגלים, ובאותה הלילה הוקבעה להם בכיה לדורות בט' באב ונגזרה עליהם גזירה שיתמו במדבר, ולא היה הדיבור למשה בכל אותם ל"ח השנים וכמו שכתוב ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וידבר ה' אלי לאמר, כמו שהביאו במס' בתרא (קכ"א) ובשנת

²⁶² ספר בית אלקים למבי"ט, שער היסודות - פרק ל"ב.

הארבעים ביום ט"ו באב ידעו שבטלה הגזרה שלא מתו
בט' באב כשאר השנים ועשו שמחה גדולה, ומאז נתייחד
הדיבור למשה מט"ו באב עד שבעה באדר שמת, ואם כן
ניתנו כל המצות בשנה אחת שיצאו ישראל ממצרים
מר"ח ניסן, ובשנה שניה מר"ח ניסן עד ח' לאב ומט"ו
לאב של שנת המ' עד שמת משה שהם שנה אחת וי"א
חדשים.²⁶³

לשם המשך הציוי ומתן תורה, ש"זאת התורה לא תהיה מוחלפת"²⁶⁴
ולא יהיה נביא יכול לשנותה²⁶⁵, יש צורך במעלה הנבואית הגבוהה
ביותר, שרק משה רבנו זכה לה והיא חוזרת אליו, בט"ו באב. נבואה של
אספקלריה המאירה, ולא בחזון לילה, פה אל פה פנים אל פנים, ולא
ע"י מלאך.

כיוון שני, לבאר את משמעות השמחה הגדולה בחזרת הדיבור האלקי,
קשור למצוות "ירושת הארץ". דבר זה עולה מעיון בפסוקי התורה,
שמיד לאחר חזרת הדיבור מצווה הקב"ה את משה להכנס לא"י ולרשת

²⁶³ וע"ע ב"פני יהושע" שדברי חז"ל, שמשה מתחנן בתקט"ו תפילות על הכניסה לארץ, מתחיל
מט"ו באב, בחזרת הדיבור והצוי לרשת את הארץ, והם מנין התפילות מיום זה ועד יום מותו
(פני יהושע ברכות דף לב ע"א): "... לפי מה דאיתא במדרש פליאה שהתפלל משה תקט"ו
תפלות כמנין ואתחנן והוא פלאי מה בעי ללמדנו בזה? וכו' והיינו לפי מאי דאיתא במדרש
ובפרש"י בחומש בפרשת ואתחנן אל ה' בעת ההיא פירש"י לאחר שכבש ארץ סיחון ועוג אמר
דמיתי שמא הותר הנדר, נמצינו למידין דמקמי הכי לא היה פתחון פה למשה להתפלל שיכנס
לארץ ישראל, כיון שהיה ע"י שבועה של הקב"ה וכו', נמצא דלפי"ז מאותו יום ואילך היה
פתחון פה למשה להתפלל ולומר שמא הותר הנדר, ודיבור זה בכל פרשה זו היה בט"ו באב
כדאיתא בפ' יש נוחלין (ב"ב דף קכ"א ע"א) דהיינו ביום שכלו בו מתי מדבר דכתיב ויהי
כאשר תמו ע"ש בפרש"י ותוס' באריכות וא"כ צא וחשוב מן ט"ו באב עד ז' באדר יום שמת בו
משה כשתשוב החדשים על הסדר אחד מלא ואחד חסר עולה מאתיים יום דהיינו ד' מלאים
וג' חסרים ועוד ז' ימים ואם היה מתפלל משה בכל אותן ימים ג' תפלות בכל יום היה ת"ר
תפלות רק שידוע שבשבת אין היחיד שואל צרכיו וא"כ כשתסיר כ"ח שבתות שהיו באותן ימים
של ר' יום נשאר קע"ב ימים ג' תפלות בכל יום הרי תקי"ו אמנם שתפלת ט"ו בעצמו כיון שלא
היה הדיבור מתייחד עם משה אלא ביום ולא בלילה א"כ באותו יום ט"ו לא היה מתפלל כי
אם שתי תפלות הרי לך חשבון מכון שתקט"ו תפלות התפלל משה מאותו יום ט"ו באב עד
יום מותו שהוא ז' באדר שמת בו בשעת מנחה כדאיתא במדרש, כן נראה לי נכון. וכו'.

²⁶⁴ מתוך י"ג עיקרים: "שנבואת משה רבנו עליו השלום היתה אמתית. ושהוא היה אב לנביאים.
לקודמים לפניו ולבאים אחריו. וכו'. שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו
עליו השלום. וכו'. שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא ית"ש".

²⁶⁵ וכן כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה פרק ח ג): "לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות
ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו אין שומעין לו וכו' לפי שנבואת משה
רבינו אינה על פי האותות כדי שנערוך אותות זה לאותות זה אלא בעינינו ראינוה ובאזנינו
שמענוה כמו ששמע הוא וכו'".

את הארץ²⁶⁶:

(יד) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תב כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ד' להם: (טז) וגם יד ד' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם: (יז) וידבר ד' אלי לאמר: (יח) אתה עבר היום את גבול מואב את ער: וגו'.

(כד) קומו סעו ועברו את נחל ארנן ראה נתתי בידך את סיחן מלך השבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה: (כה) היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך²⁶⁷:

חטא המרגלים היווה התכחשות לציווי האלקי לרשת את הארץ. כתוצאה מהחטא פסק הדיבור. בחזרת הדיבור חוזר הציווי: "החל רש!". הציווי מבטא יותר מכל את תיקון חטא המרגלים של מאיסת ארץ חמדה²⁶⁸. הציווי על ירושת א"י: "ארץ אשר ד' אלהיך דרש אתה תמיד

²⁶⁶ דברים פרק ב.

²⁶⁷ ומבוארים הדברים בפ"י רבנו בחיי (דברים פרק ב פסוק טז): "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וידבר ה' אלי לאמר. על דרך הפשט, כאשר נודע לישראל בבירור שתמו כל אנשי המלחמה למות מבן עשרים שנה ומעלה, אז נתיחד אלי הדיבור וצוה הקב"ה אותנו שנעבור גבול מואב. ודעת חז"ל שלא נתיחד הדיבור עם משה עד שכלו מתי מדבר, כי מעלתו של משה בשביל ישראל היתה, ישראל היו נזופין כל שלושים ושמנה שנה והיום שנודע להם זה ט"ו באב היה כשנתמלאה הלבנה כדאיתא במסכת תענית (ל ע"ב), והיה היום שהוא גדול אצל ישראל בשמחה גדולה שבו ידעו בביטול הגזירה, גם אצל האיש משה גדול מאד בחזרת הנבואה אליו שבו נתיחד לו הדיבור".

²⁶⁸ וכן ניתן לראות שהמדרש רומז לכך, במדרש רבה (שיר השירים פרשה ב פסקה לא ב) "ד"א "ענה דודי ואמר לי": אמר ר' עזריה לא היא עניה ולא היא אמירה אלא ענה על ידי משה, ואמר לי על ידי אהרן, מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי, כי הנה הסתו עבר אלו מ' שנה שעשו ישראל במדבר, הגשם חלף הלך לו אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין במדבר ולא היה הדבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור הה"ד (דברים ב') והימים אשר הלכנו מקדש ברנע וגו' (שם) וגם יד ה' היתה בם ויהי כאשר תמו, מיד ויאמר ה' אלי לאמר, הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ אלו הנשיאים שנאמר (במדבר לד) ונשיא אחד נשיא אחד, עת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה שתזמר הגיע זמנן של כנענים שיזמרו הגיע זמנה של ארץ ישראל להחלק לישראל, שנאמר (במדבר כ"ו): "לאלה תחלק הארץ", "וקול התור נשמע בארצנו", אמר רבי יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו, זה קולו של יהושע בשעה שאמר "עברו בקרב המחנה", וכו".

עיני ידוד אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה"²⁶⁹ צריכה להיות מתוך אספקלריה מאירה, ולא בחזון לילה, פה אל פה, פנים אל פנים, ולא ע"י מלאך.

לאור דברים אלה ניתן לומר שהשמחה המיוחדת של ט"ו באב קשורה למשמעות העמוקה של "סגירת המעגל". זהו ה"מחול" של שמחת התיקון המיוחדת, בסוד התהליכיות המעגלית. סוג כזה של תיקון קשור באופן הדוק לתאריך ט"ו באב.

3. שמחת ט"ו באב עפ"י הירושלמי על ביטול החפר

בעוד שהגמ' בבבלי אינה מרחיבה את הדיבור על האופן שבו "כלו בו מתי מדבר", הגמ' המקבילה בירושלמי מתמקדת בעיקר בכך, ולא מזכירה כלל את חזרת הדיבור למשה רבנו²⁷⁰:

רבי אבון אמר שבו בטל החפר. ואמר רבי לוי בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפר! צאו לחפר! והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישינים, ובשחר היו עומדין, (במדרש שמואל הגירסה: "למחר היה הכרוז יוצא ומכריז יבדלו החיים מן המתים"²⁷¹), ומוצאין עצמו חסירים חמשה עשר אלף ופרוטרוט²⁷².

ובשנה האחרונה עשו כן²⁷³ ועמדו ומצאו עצמן שלימים. אמרו דילמא דטעינן בחושבנא. וכן בעשרה ובאחד עשר ובשנים עשר ובשלשה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר. כיון דאשלם זיהרא אמרו דומה שביטל הקב"ה אותה הגזירה קשה מעלינו ועמדו ועשו יום טוב.

²⁶⁹ ספר דברים פרק יא יב.

²⁷⁰ תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד ה"ו

²⁷¹ מדרש שמואל פרשה לב.

²⁷² לגבי הבנת היקף ה"פרוטרוט" מובא במדרש תהלים מזמור כג: " וכמה הוא פרוטרוט, אחד מארבע מאות ושמונים ותשע". וראה עוד בהרחבה ב"מתנות כהונה" על הפתיחות דאיכה רבה פסקה לג.

²⁷³ מפרשי הירושלמי דייקו כאן בלשון חז"ל: שבשנה האחרונה לא היה הכרוז של משה יוצא! והם הלכו על דעתם!

יש כאן תיאור מופלא כיצד קוימה הגזירה על מיתתם של בני דור חטא המרגלים הלכה למעשה, וכיצד הסתיימה.

מדברי הירושלמי אנחנו לומדים, שמיתתם של מתי המדבר היתה מתרחשת מידי שנה בט' באב²⁷⁴, ביום השנה לחטא המרגלים שכן²⁷⁵:

בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וכו'.

בכל שנות המדבר היו בני ישראל חופרים לעצמם קברים בתשעה באב, ומחכים בתוכם למותם, חלק מהם מתו, וחלק נשארו בחיים. בשנת הארבעים אף אחד לא מת בקברו. ועל כן סברו שטעו בתאריך והמשיכו להיכנס לקברים בלילות. משהגיע ט"ו באב, תאריך מובהק שבו הירח מלא, ולא מתו, הבינו בדיעבד שלא טעו בתאריך והגזירה חלפה והתבטלה. ועל כן השמחה היא בט"ו באב, יום שבו נוכחו לדעת שהגזירה התבטלה ולא ביום סיום הגזירה בט' באב.

בדרך זו ניתן פשר לפסוקי התורה על המתכונת של עונש דור המדבר, בחטא המרגלים²⁷⁶:

(כ) ויאמר ד' סלחתי כדברך: (כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ד' את כל הארץ: (כב) כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: (כג) אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה וג'.

(כח) אמור אליהם חי אני נאם ד', אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם: (כט) במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבין עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי: (ל) אם אתם תבואו אל הארץ אשר נשאתי

²⁷⁴ התוספות (בתענית דף ל ע"ב "יום שבו") מביא שני פירושים לגבי אופן מיתתם של מתי המדבר: "ופרשב"ם (בב"ב דף קא.) כל המי שנים לא היו מתים אלא בט' באב ובכל ט' באב היו מתים כ"א אלף ופרוטרוט ומפרש התם דאותו פרוטרוט עולה למי שנים ט"ו אלף, ויי"מ שהיו מתים בכל יום אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב ובחמשה עשר באב פסקה הגזרה ולא מתו כלל ועשו י"ט".

²⁷⁵ משנה מסכת תענית פרק ד ו. ומעניין הדבר שלא הזכירה המשנה בין שאר הדברים שאירעו בט' באב גם שבכל שנה היו מתים בו מתי מדבר.

²⁷⁶ במדבר פרק יד.

את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון:
 (לא) וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו
 את הארץ אשר מאסתם בה: (לב) **ופגריכם אתם יפלו
 במדבר הזה:** (לג) **ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים
 שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר:** (לד)
**במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום
 לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם
 את תנואתי:** (לה) **אני ד' דברתי אם לא זאת אעשה לכל
 העדה הרעה הזאת הנועדים עלי, במדבר הזה יתמו ושם
 ימתו.**

לאור דברי הירושלמי מתבארת משמעות הכתובים מלכתחילה: שגזירת
 הארבעים שנה תהיה, סגירת המעגל השלם, מיום ליום, מט' באב לט'
 באב. ואולי אף ניתן לומר יותר מכך: מלכתחילה היה יום זה מיועד
 לשמחה גדולה על בשורת הכניסה לארץ ישראל. החטא גרם שהבכיה
 בלילה ההוא היתה בכיה לדורות. וביום שהתיקון הושלם נהפך היום
 לששון ולשמחה, מאבל ליום טוב, יותר מכל שאר הימים הטובים. מכאן
 שגם עפ"י הירושלמי השמחה המיוחדת על סיום הגזירה, בשנת
 הארבעים, באותו יום בו החלה מבטאת את המשמעות עמוקה של
"סגירת מעגל", בסוד התיקון שבתהליכות המעגלית.

4. בסוד התיקון שבתהליכות המעגלית.

הבדל בולט יש בין תהליך טורי, לתהליך מעגלי²⁷⁷. התהליך הטורי
 מתחיל מהאין, ובכל שלב יש תיקון הנבנה על גבי השלב שקדם לו.
 בסופו של התהליך נוצר דבר חדש שלא היה מעולם. מבחינה זו יש
 אבחנה ברורה וחד משמעית בין שני כיוונים ווקטוריים, בין וקטור של
 התקדמות ובין וקטור שפונה אחורה. "החזרת מצב לקדמותו" פירושו

²⁷⁷ כאן עלינו להדגיש שבדברינו אנו מתכוונים למושג המעגליות והטוריות במובן אחר ממה
 שעוסקים בהם בספרות הפנימיות, כ"עייגולים" לעומת ה"יושר", כפי שמובאים באוה"ק ח"ג
 כד פסי י"ח, והוא מ"עץ חיים" לאריז"ל, שער ב'; ומ"קל"ח פתחי חכמה" לרמח"ל, פתחים ח,
 י"ג וכן מה שמבאר הנזיר בקול הנבואה עמ' ריג ס"ק רז, וכן בשמונה קבצים קובץ א' קמז.

ללכת אחורה ולא להתקדם.

לעומתו בתהליכות המעגלית, יש נקודת מוצא שמתחילה מ"משהו". בכל שלב יש התקדמות מנקודת המוצא, ובסופו ובמיצויו יש בו מעין חזרה ליסוד, לנקודת המוצא שהיתה מלכתחילה. מכאן שבתהליכו המעגלית ההתרחקות מנקודת המוצא היא בעצם התקרבות לאותה נקודה!

גם אם נראה לכאורה שחזרנו לנקודת המוצא ולא התקדמנו, ולא הועלנו מאומה, זהו מצג שוא שנובע מהסתכלות דו מימדית, אבל אם נתבונן בתהליך בצורה תלת מימדית נווכח שמדובר על תהליכות מעגלית ספירלית שבכל סיבוב הוא גם עולה כלפי מעלה.

מבחינה זו החזרת מצב לקדמותו פירושו ללכת קדימה. גם אם במבט דו מימדי, נראה שחזרנו לנקודת המוצא, הרי שבמבט תלת מימדי אנו מבינים שכעת התהליך הגיע למדרגה גבוהה יותר של נקודת המוצא. מכאן אנו מבינים שבנקודת המוצא כמוסות "בכח" כל המדרגות שעתידות לצאת לפועל מהתהליך המעגלי.

לעיתים תהליך השגת התכלית מושג ע"י סיבוב מעגלי יחיד. ולעיתים אין התכלית מושגת אלא ע"י תהליך מתמשך של אינספור סיבובים באותו מעגל. אדרבא ככל שהתכלית נעלה יותר כך ידרשו סבבים רבים יותר לשם השגתה. בכל סיבוב יש התקדמות ועליה!

נוסף על כך: ניתן להצביע על כך שבמעגל של המהלך הכללי הגדול, יש גם מעגלי משנה קטנים יותר, שסובבים על צירם. לרוב יש זיקה ביניהם ובין המעגל הכללי. לעיתים המעגלים מתנהלים זה לצד זה, ולעיתים בדרוג, זה לאחר זה. לעיתים כל מעגל עומד בפני עצמו ולעיתים המעגלים תלויים זה בזה.

עפ"י חז"ל מהלך התיקון האלקי, הוא מעגלי, והוא שונה מתהליך התיקון האנושי, הטורי, שכן השרשים האלקיים של התיקון נמצאים בראשית התהליך עוד לפני תחולתו של העונש²⁷⁸:

²⁷⁸ מדרש רבה שיר השירים פרשה ד פסקה יג.

רבא בשם ר' שמעון: בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים הרטייה ואח"כ הוא מכה, הה"ד (ירמיה ל"ג): "הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאות וגו'" וכתוב (הושע ז'): "כרפאי לישראל", אמר הקב"ה באתי לרפאות עונותיהן של ישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון²⁷⁹.

בעומק הדברים, מבארים חז"ל, שבתהליך התיקון המעגלי ההתרחקות היא הגורמת להתקרבות שבאה בעטיה. בעונש עצמו, יש כבר את מרכיבי התיקון. על כן העונש והתיקון חד הם. כך מבואר במדרש²⁸⁰:

את מוצא ב"ז מכה באיזמל ומרפא ברטיה, והקב"ה אינו כן אלא במכה שמכה בו מרפא²⁸¹. וכן את מוצא כשבאו למרה ולא יכלו לשתות מים ממרה והיה משה סבור שהקב"ה אומר לו שישליך שם דבש או דבילה והמים מתמתקין ראה מה כתיב שם: "ויצעק משה אל ה' ויורהו ה' עץ", אמר ליה הקב"ה: משה אין דרכי כמדת בשר ודם, עכשיו אתה צריך ללמוד! שנא' "ויורהו ה' עץ". ויראהו לא נאמר כאן אלא ויורהו – הורהו בדרכיו, ומה העץ וכו' מכל מקום מר היה וכו' א"ל הקב"ה למשה לא כך הוא אומנתי אלא במה שאני מכה בו אני מרפא הלכך הואיל ואלו המים מרים אני מרפאן בדבר מר²⁸²:

בהסתכלות עמוקה יותר, אנו מבינים שמעגל התיקון, מתחיל מנקודה קדומה יותר, שכן, כבר בתהליך הקילקול של החטא ישנם ניצנים של

²⁷⁹ וראה שם בסוף המדרש שמידה זו נוהגת רק בעם ישראל: "אבל אומות העולם מכה אותן ואחר כך מרפאן וכו'".

²⁸⁰ מדרש תנחומא בשלח פרק כד. ושם בסוף הפסקא: "וכן הצדיקים במה שהן מקנתרין בו הן מתקנין תדע לך שבשעה שקנתר משה באז קנתר שנאי (שמות ה) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגוי אמר משה באז סרחתני באז אני מתקן ואומר שירה לכך נאמר אז ישיר משה".

²⁸¹ ומכאן מה שאנו אומרים בסליחות לשני קמא: "הלובש צדקה וְלו פְּמַעִיל עֲטוּיָהּ. וּמִמֶּכָּה עֲצָמָה מִתְקֵן רְטִיָּה. קוֹמֵם עֲדָתְךָ מִנְּפִילְתָּהּ הַמְטוּיָּה. בְּכַחַךְ הַגְּדוֹל וּבְזַרְעֶךָ הַנְּטוּיָּה".

²⁸² וע"ע במדרש בפסיקתא רבתי פרשה לג, "דבר אחר אנכי הוא מנחמכם". ושם האריך בדוגמאות בשמו של רבי תנחומא.

אפשרות התשובה²⁸³, של סגירת מעגל כפי שמבאר מרן הרב קוק זצ"ל²⁸⁴:

התשובה היא תמיד שרויה בלב, אפילו בעת החטא עצמו, התשובה גנוזה היא בנשמה, והיא שולחת את קויה, שהם מתגלים אח"כ בעת שבא הנוחם הקורא לתשובה. בעומק ההויה של החיים המציאותיים מונחת התשובה, מפני שהיא קדמה לעולם²⁸⁵, וטרם שבא החטא כבר מוכנת התשובה ממנו. על כן אין דבר בטוח בעולם כמו התשובה, וסוף הכל לשוב לתקון. וקל וחומר שישראל מובטחים ועומדים לעשות תשובה, להתקרב אל הרצון המקורי שלהם, להגשים בחיים את טבע נשמתם, למרות כל קירות הברזל העוצרים החוצצים בעד התגלותו של טבע איתן זה.²⁸⁶

בעומק הענין, העובדה שהתשובה קדמה לעולם, מלמדת שהעולם והאדם חוזרים לנקודת היסוד שממנו הם יוצאים. זו גם הסיבה שהתהליך קרוי תשובה, מפני שהשב חוזר בחזרה לנקודת המוצא, בצורה מתוקנת ומרוממת²⁸⁷:

התשובה קדמה לעולם, ולפיכך היא יסוד העולם. וכו'. על כן התשובה מתקנת את הקלקול ומחזירה את העולם ואת החיים למקורו דוקא בגילוי יסוד עצמיותם העליון, עולם החירות, וכו'.

על כן קבעו חכמים בחכמתם העצומה, שבתהליך התשובה יש התקדמות שלעיתים אין אפשרות להגיע למדרגתה בדרך אחרת²⁸⁸:

²⁸³ יש להדגיש שאין זאת אומרת שמותר לנו להכשל מלכתחילה כדי לקדם את התהליך! האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה!

²⁸⁴ אורות התשובה פרק ו – ב.

²⁸⁵ תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לט ע"ב: "תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה גן עדן וגיהנם כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח, וכו' תשובה דכתיב בטרם הרים יולדו ותחולל וגוי' תשב אנוש עד דכא וגוי'".

²⁸⁶ אורות התשובה פרק יב ז: "התשובה קדמה לעולם, המוסר מקיף את הכל. הערך העליון המוחלט מתפלש הוא בכל ענפי ענפים. המעשה המתסעף, שאינו מכוון לשרשו, חוזר למקורו בעלוי הרצון".

²⁸⁷ אורות התשובה פרק ה - פסקה 21.

²⁸⁸ גמ' ברכות ל"ד ע"ב.

דאמר רבי אבהו, במקום שבעלי תשובה עומדין, אין צדיקים גמורים עומדין, שנאמר, (שם נז) "שלום שלום לרחוק ולקרוב", לרחוק ברישא, והדר, לקרוב'.

המעגליות הזו רמוזה גם במושג "שבוע" יחידת זמן שחוזרת על עצמה מידי שבעה ימים ומסתיימת ב"שבת" שהיא מהות השיבה והתיקון²⁸⁹, "זכר למעשה בראשית", בסוד "סוף מעשה במחשבה תחילה" כמבואר בחסידות²⁹⁰:

ויש עוד בחינה אחרת, היינו ששבת היא מלשון שביתה והשבה למקור כידוע מענין עליות העולמות שבשבת שבים למקורם, והיא עלי' ממטה למעלה²⁹¹.

סוד התיקון של התהליכיות המעגלית היא יסוד האופטימיות האמונית שאינה רק תקווה נאיבית, נהפוך הוא, היא רואה את הברכה שעשויה לצמוח מתוך הפורענות, ואת הטוב שעתיד להתגלות מתוך היפוך הרע.

גם בתהליך של תיקון חטא המרגלים, יש סגירת מעגל, שמבחינות מסויימות מביאות את עם ישראל לנקודת המוצא ומבחינות מסויימות גם יוצרת עליה במדרגה. ומכאן נובעת השמחה.

²⁸⁹ ובספר הכוזרי מצייר כמה מעגלים מחזוריים של תיקון. המעגל היומי שנתקן בשלש תפילות, המעגל השבועי שנתקן בשבת, המעגל החודשי שנתקן בר"ח, מעגל המועדים שנתקן ברגלים והמעגל השנתי שנתקן ביוה"כ (מאמר שלישי): ויהיה פרי יומו ולילו השלש עתות ההם של תפלה, ופרי השבוע יום השבת, מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלהי, וכו'. והסדר הזה מהנפש כסדר המזון מהגוף, מתפלל לנפשו ונזון לגופו, ומתמדת עליו ברכת התפלה עד עת תפלה אחרת, כהתמדת כח סעודת היום עד שיסעוד בלילה, וכל אשר תרחק עת התפלה מהנפש היא הולכת וקודרת במה שפוגע אותה מעסקי העולם, וכו'. ובעת התפלה מטהר נפשו מכל מה שקדם, ויתקנה לעתיד, עד שלא יעבור שבוע על זה הסדר עד שיתקן הנפש והגוף, וכבר נקבצו מותרים מקדירים עם אורך השבוע לא יתכן לטהרם ולנקותם אלא בהתמדת עבודת יום עם מנוחת הגוף, ואז ירצה הגוף בשבת את אשר חסר לו מששת הימים, ויהיה נכון לעתיד. וכו'. ואחר כך יהיה עתיד לרפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדותם, וכו'. ואח"כ יהיה עתיד לשלש רגלים. ואחרי כן אל הצום הנכבד אשר בו ינקה מכל עון שקדם, וישיג בו מה שחסר לו בימים ובשבועים ובחדשים, ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאוויים, ותשוב מנטות אליהם תשובה גמורה בין במחשבה בין במעשה.

²⁹⁰ ספר שם משמואל פרשת תצוה - שנת תרפ"א. ובאינספור מקורות נוספים.

²⁹¹ זאת אולי גם הסיבה מדוע מזמור התשובה שאמר אדה"ר הוא מזמור שיר ליום השבת (מדרש רבה בראשית פ"י כב פס' יג): "רבי חמא וכו' אמר: (קין א.ש.) יצא שמה, היך מה דאת אמר (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וגו' פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדה"ר מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת וגו'".

5. עפ"י הבא"ח העיתוי של ט"ו באב הוא תזמון אלקי ליום

זכאי

אמנם מפרשי הבבלי הראשונים, קישרו בין הסוגיה בבבלי למקבילתה בירושלמי²⁹² ולמדרש איכה (שנזכיר לקמן), אולם כאמור, ההבדל ביניהם בולט לעין²⁹³. וכך הקשה גם ה"שאתג אריה" על רש"י ורשב"ם בפירוש הבבלי²⁹⁴:

ועוד קשה לי להא דפירש רש"י ורשב"ם דאמר כו' וכן הוא יום טוב על שנתיחד הדיבור למשה, וזה תימה דארכביה אתרי ריכשי, בתחילה תלה היום טוב על שפסקו מלמות, ואח"כ תלה על הדיבור שנתייחד, והא תרי טעמי נינהו? ומאי "דאמר מר" בדלי"ת דקאמר דמשמע דבא ליישב הטעם הזה, ואינו אלא טעם אחר בפני עצמו.

כלומר עצם זה שהגמ' מביאה את הפתיח "דאמר מר", היה עשוי להצביע על כך שמדובר בטעם אחד, אולם כאן אי אפשר לפרש כך וחייבים לפרשו כטעם בפני עצמו, המבואר אח"כ בירושלמי ובמדרש.

ועוד היה מקום לשאול: מדוע הבבלי התמקד בשמחה על "חזרת הדיבור למשה", ומדוע לא פירט כלל את המאורעות על "ביטול החפר" כבירושלמי? ומדוע הירושלמי התמקד בשמחה על "ביטול החפר", ולא הזכיר כלל את "חזרת הדיבור למשה"?

כמו כן היה מקום לשאול על הירושלמי: על פי הבבלי מובן מדוע השמחה דווקא בט"ו באב, משום שהשמחה היא על חזרת הדיבור למשה שהיה בו ביום! ואילו בירושלמי שהשמחה היתה על "ביטול החפר" יש מקום לבאר מדוע, לדורות, שמחים ביום בו נודע להם על **ביטול הגזירה בט"ו באב, ולא ביום בו התבטלה הגזירה, בט' באב?**

²⁹² ראה רש"י תוס' והמאירי על תענית שם ורשב"ם ותוס' על בבא בתרא שם.

²⁹³ ראה במהרש"א ח"ה בבא בתרא דף קכ"א עמ' א: "בא"ד ועוד: שלא היתה שמחה מפני הדבור שחזר אלא שאז כי כו' עכ"ל כצ"ל מתוס' ישנים ור"ל דלפי המדרש איכה משמע דלא היתה השמחה מפני הדיבור שחזר אלא מפני ביטול הגזירה שראו באתמלי סיהרא וכ"כ בעל היפה מראה והגהת מהרש"ל בזה אינן מבוררין ודו"ק".

²⁹⁴ גבורת ארי על תענית דף לע"ב. וכן הביא קושייתו ה"בן איש חי" בספר "בניהו בן יהודע" על תענית דף לע"ב.

שאלה זו הולכת ומתחזקת לאור דברי המדרש. שמפשות לשונו משמע, שלדורות, השמחה היתה בט' באב, עד חורבן הבית²⁹⁵:

רבי זעירא פתח (איוב ל') "ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים", וכו'.. א"ר יסיף ר' אבין ור' יוחנן אמרי יום שביטל החפר מן מתי מדבר. א"ר לוי כל ערב תשעה באב היה מושיא מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו להפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר: "קומו והפרישו המתים מן החיים" והיו עומדים ומוציאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו שש מאות אלף.

ובשנת הארבעים האחרון עשו כן, ומצאו עצמן שלמים, אמרו: דומה שטעינו בחשבון, וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלושה עשר וארבע עשר, כיון דאיתמלא סיחרא אמרו דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב.

וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמיים הה"ד (איוב ל'): "ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים" (במדבר י"ד) "ויבכו העם כלילה ההוא", וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם "איכה ישבה בדד".

ואכן מפרשי המדרש דייקו מכך שהשמחה היתה בט' באב²⁹⁶:

"אבל לפי המדרש הזה משמע שעשאוהו יו"ט לט' באב²⁹⁷. וגרמו עונותיהם: צ"ל ואחר כל השבח הזה גרמו עונותיהם וכו'. ויהי לאבל כינורי, פי' מה ששמעתי מאז ביום זה כנור ועוגב נהפך עתה לעסוק באבל וקול של בוכים וכו'".

²⁹⁵ איכה רבה פתיחתות פסקה לג.

²⁹⁶ עץ יוסף שם.

²⁹⁷ וראה גם בפסיקתא רבתי פרשה כח: "אמרו משום אביי אין שמחה בא אלא בתשעה באב לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה ל"א י"ג)".

ואילו יש מהם שבארו שהיה להם גם יום שמחה בטי' וגם בטי"ו²⁹⁸:

**"אבל לפי לשון המדרש הזה משמע שעשאוהו יו"ט גם לטי'
באב".**

**אולם קשה לומר זאת שהרי המשנה וכן המדרש כותבים במפורש
שהשמחה היתה בטי"ו.**

ה"שפת אמת" הקשה על הירושלמי קושיה גדולה עוד יותר, מדוע יש
לשמוח על סיום הגזירה, הרי הדבר היה ידוע מראש, שבתום מות בני
הדור תסתיים הגזירה²⁹⁹:

**ותמוה כיון דהי' ידוע דאותו הדור יכלו ותו לא, מה
שמחה איכא?**

ואילו ה"שאגת אריה" הקשה קושיה נוספת גם על הירושלמי, דרך
פירושם של רש"י ורשב"ם: כיצד זה טעו משה רבנו ועם ישראל בחשבון
הימים, במשך ששה ימים³⁰⁰:

**ועוד קשה לי על פירוש רש"י ורשב"ם שפירשו "יום
שכלו" דעד ט"ו בחודש סברו שמא טעו בחשבון החודש עד
שראו בליל חמשה עשר שנתמלא הלכנה וידעו שהחשבון
מכוון, וזה תמיה גדולה שמשה רבינו וכל ישראל נסתפקו
שמא טעו בחשבון החודש, ועוד טעות גדול כזה מטי' באב
עד ט"ו בו שהם ו' ימים.**

יתכן לומר שקושיות אלה הביאו את הבבלי לתלות את השמחה דווקא
ב"חזרת הדיבור למשה" ולא בסיום מות מתי המדבר. אולם עדיין אין
בכך כדי לתרץ את הירושלמי.

כלל נקוט הוא בידנו, שבכל מקום שהפשט נותר בקושיה בלתי פתירה
אות הוא שיש כאן דבר נסתר שנמצא ביסוד הדבר ועלינו לדרוש ולחקור

²⁹⁸ מתנות כהונה שם.

²⁹⁹ שפת אמת על תענית שם ד"ה: "בגמ' יום שכלו בו מתי מדבר".

³⁰⁰ גבורת ארי על תענית דף לע"ב.

היטב כדי להבין ולהשכיל³⁰¹.

כשניסינו להתחקות אחר פתרונו מצאנו שה"בן איש חי" מביא את קושיית ה"שאגת אריה", ובעקבותיה נאלץ להסיק מסקנה מרחיקת לכת, שיש טעם אלקי כמוס שהביא לדחיית הבשורה לט"ו באב דווקא, שכן יש ביום זה פוטנציאל מיוחד ומקודש³⁰²:

ונראה לי בס"ד, ודאי דמשה רבינו ע"ה וכל גדולי ישראל לא טעו ולא נסתפקו בשום ספק, והיו יודעים האמת, אך השי"ת רצה לבלבל דעת העם שיסתפקו בטעות גדול כזה, ולא יתברר אצלם הדבר אלא עד יום ט"ו בחודש, כדי שיזכה יום זה לקביעות יו"ט ושמחה, כי ודאי יום זה היה יום זכאי מטעם הידוע לפניו יתברך, ולכך זכה להיות בו כמה דברים טובים שמנו חכמים פה, והוא הדבר אשר דבר תנא דברייתא: מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב³⁰³, וזה דחובה ליום חייב פירש בברייתא, אבל זכות ליום זכאי לא פירש מאי היא, אך הענין הוא זה, שיום ט"ו באב הוא יום זכאי שזכה להיות בו כמה דברים טובים, ולכן אל תתמה איך טעו העם בטעות כזה משך ששה ימים, כי אף על פי שמשה רבינו ע"ה וכל גדולי ישראל מגידים להם האמת, לא היתה דעתם נוחה ועודם מסתפקים בלבבם, וצר להם ולא נחה דעתם אלא עד יום ט"ו באב ועשאוהו יו"ט, כי כל זה היה מאת ה', שאין חכמה ואין עיצה ואין תבונה לנגד ה', משיב חכמים אהור ודעתם

³⁰¹ כדוגמה, מפורסמת על מקומות שבהם נשאר אמורא בקושיה בגמ' - בסוף ספר יונת אלם לרמ"ע מפאנו (סוף פרק ק'): "עוד מצאנו בגמ' פעמים רבות דרב כהנא ורב אשי מקשו ליה ושתיק רב והשתא מבעי לן לאודועי דבכלהו דוכתי טעמא רבא ומסתברא ה"ל לרב בסתרי תורה למימרא דלא כוותיהו ואע"ג דשתק להו בקהל עם משום כבשים ללבושך אפשר דהדר פריק להו בלחישה ואיכא מנייהו דהלכתא כוותיהו" ועיי"ש בדוגמאות שהביא, וראה בדברי מרן הרב קוק זצ"ל שהביא דבריו באגרת ק"ג.

³⁰² ספר בניהו בן יהודע על תענית דף לע"ב.

³⁰³ גמ' ערכין דף יאע"ב: "תא שמע רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה והיו כהנים ולוים עומדים על דוכנן ואומרים שירה ומה שירה אמרו וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו אויבים וכבשום וכן בשניה". וברש"י שם: "זכות ליום זכאי - בניסן נגאלו בניסן עתידין להיגאל".

יִסְכַּל, דַּכְךָ גִזַר הַשִּׁי"ת שֶׁתִּבְלָבֵל דַּעַתְכֶם וְלֹא יֵצֵא הַסִּפְּק מִלִּבְכֶם אֲלֵא עַד יוֹם ט"ו, כִּדִּי שִׁיקְבַעְוּהוּ לַיּוֹ"ט, וְאִפְשָׁר כִּי מוֹשֶׁה רִבִּינוּ ע"ה מֵאַחַר שִׁידַע כִּי מֵאַתְּ ה' יֵצֵא הַדָּבָר לְבִלְבַל דַּעַתְכֶם, הַנִּיחֶם נְבוּכִים בַּסִּפְּק זֶה שֶׁנִּפְּל בְּדַעַתְכֶם, וְלֹא מִנַּע אֶת הַכְּרוֹז שֶׁהָיָה הַמְּנַהֵג לְהַכְרִיז בְּכָל עֶרֶב ט' בַּאֲב:

דְּבָרָיו שֶׁל הַבַּא"ח מוֹבִילִים אוֹתָנוּ לְרַב־דִּים הַסְּמוּיִים וְהַנִּסְתָּרִים שֶׁל הַמוֹעֵד ט"ו בַּאֲב. אוֹלָם הוּא לֹא מְבַאֵר מֵהוּ הָעֲנִין הַזֶּכָּאִי שֶׁל יוֹם ט"ו בַּאֲב. הַבַּא"ח גַּם לֹא בֹאֵר מִדּוּעַ הָיָה עֲנִין שְׁדוּקָא מִלּוּי הַלְּבָנָה, "דַּאֲשַׁלְּם זִיהֲרָא" אוֹ "דַּאֲיִתְמַלָּא סִיְהֲרָא" בְּט"ו בַּאֲב, הוּא אֲשֶׁר הַיּוּוֹה גּוֹרֵם מִזְמָן לְחֲשִׁיפְתּוֹ שֶׁל יוֹם זֶה, כִּיּוֹם זֶכָּאִי. וְהוּא הַיּוֹם שֶׁנִּבְחַרְלַסְגִּירַת הַמַּעֲגָל הַמוֹפְלָאָה שֶׁל סִיּוֹם גְּזִירַת דוֹר הַמַּדְבָּר.

6. בְּט"ו בַּחוּדֵשׁ אֵיִתְמַלָּא סִיְהֲרָא וְסִיְהֲרָא בַּאֲשַׁלְּמוֹתָא.

עַל פִּי הַגְּמִי בִירוּשַׁלַּיִם וְהַמְּדַרְשׁ, מֵה שְׁגַרְם לְבַסּוֹף לַעַם לְהַבִּין שֶׁהַגְּזִירָה בּוֹטְלָה, הוּא מִלּוּי הַיּוֹרֵחַ בְּט"ו בַּאֲב. דָּבָר זֶה אוֹמֵר דְּרִשְׁנִי, מִדּוּעַ דּוּקָא בְּדַרְךָ זֶה שֶׁל מִלּוּי הַלְּבָנָה בַּחַר הַקְּבִ"ה לְהַרְאוֹת לַעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁהַתְּפִיִּס עִימָם, וְהַסְּתִימָה הַגְּזִירָה?

וְכֵן עוֹלָה הַשְּׁאֵלָה עַל מִטְּבַע הַלְּשׁוֹן שֶׁנִּקְטָו חֲכָמִים: "אֲשַׁלְּם זִיהֲרָא" אוֹ "דַּאֲיִתְמַלָּא סִיְהֲרָא", שֶׁכֵּן אֵלֶּה רּוֹמְזִים לְמִטְּבַע הַלְּשׁוֹן: "סִיְהֲרָא בַּאֲשַׁלְּמוֹתָא" שֶׁמוֹזְכָּר בְּזוֹהַר מִסְפֵּר רַב שֶׁל פְּעָמִים. מִטְּבַע לְשׁוֹן זֶה מִבְּטָאֵת הַשְּׁלָמָה שֶׁל תְּהִלֵּךְ רוּחֲנִי הַמְּגִיעַ לְשִׁיא, בְּדוּמָה לְלְבָנָה שֶׁהוֹלַכְתּוֹ וּמִתְמַלֵּאת עַד שֶׁמְגִיעָה לְגוֹדְלָה הַמֵּלָא³⁰⁴:

אֲשַׁתְּלִימּוֹתָא דְּסִיְהֲרָא מֵאַן אִיהוּ, רוֹזָא דְּכִלְאָ, דַּאֲקָרִי דְּמוֹת, בְּרוֹזָא דְּשִׁמְשָׁא עֲלָאָה יְהוּ"ה, דְּהָא בְּשִׁמְאָ דָּא לֹא קָאִים בְּרִי בְּזִמְנָא דְּקִימָא בַּאֲשַׁלְּמוֹתָא. דְּהָא כְּמָה שֶׁמְהָן אִינּוֹן דַּאֲחִסִּינָא וְאֲתִקְרִי בְּהוּ כַךְ, כְּפּוֹם שֶׁעֲתָא דְּקִימָא בִּיה³⁰⁵, הִכִּי

³⁰⁴ זוֹהַר חֶלֶק ב דף רטו ע"א. וְרָאָה בְּסוּלָם שֵׁם. וְעִיַּע שֵׁם בְּהַקְּשֵׁר לִיחַס שְׁבִין יְהוֹשֻׁעַ לְמֹשֶׁה פְּנִי חֲמָה מוֹל פְּנֵי לְבָנָה.

³⁰⁵ י"ג: "וְכַפּוֹם שֶׁעֲתָא דְּקִימָא בִּיה".

אקרי בההוא שמא ממש, וכד קיימא ברזא דאשלמותא, ואשתלימת מכל סטריין, כדין אקרי יהו"ה, אשלמותא דילה כאשלמותא דלעילא, דירתא ברתא לאמה. והיינו³⁰⁶ בחמיסר יומין, דכתיב (ויקרא כג לד) בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה, וכתיב (שם כז) אך בעשור (יום) לחדש השביעי, וכלא רזא הדא. כד קיימא עלמא דאתי ברזא דכל עשר אמירן על האי חדש, אקרי בעשור, וכד אתרשימת סיהרא באשלמותא חדא בנייהו, אקרי בחמשה עשר, דהא ה' אתחברת ואתחקת בנייהו, ורזא דא י"ה. וכד קיימא בשמא דא כדין אתחבר בה, ואיהי אתוספא³⁰⁷ איהי ברזא דאת ה' במלקדמין, חדא לאתחקא ולאחברא ברזא דלעילא, וחדא למיהב מזונא לתתא, וכדין קיימא סיהרא באשלמותא לכל סטריין עילא ותתא, ברזא דשמא דא, למהוי כלא רזא חדא ושלימו חד.

המצב של "סיהרא באשלמותא" הוא מצב של שלימות בכל המובנים. מושג זה מופיע במיוחד בהקשר של **בנית בית המקדש**. כך מבאר הזוהר את המצב הרוחני השלם שהיה בימיו של שלמה³⁰⁸, ובזכותו הוכשרה הקרקע לבנית בית המקדש³⁰⁹:

תאנא כתיב (דה"א כט כג) וישב שלמה על כסא ד' למלך, כמה דכתיב (מ"א י יט) שש מעלות לכסא, רבי אבא אמר, דקיימא סיהרא באשלמותא. דתנינן ביומוי דשלמה קיימא סיהרא באשלמותא³¹⁰, אימתי באשלמותא³¹¹, דקיימא

³⁰⁶ י"ג: "נהירו".

³⁰⁷ י"ג: "ד"א, לגבי תתאי למיזן לון, ולמיהב לון טרפייהו, ואתוספא".

³⁰⁸ וכן הזכיר מרן הרב קוק זצ"ל כיסוד לבאור ענין השלמות של מלכות שלמה: בשמונה קבצים קו"א תרסט. ובאורות: "למהלך האידאות בישראל" פי"ג עמ' קה. ובמאורות הראיה - שבועות בפי: "להחזקת תורה בארץ ישראל". ובעין איה שבת ח"ב פרק ה' אות כח. וכן הזכיר בנו מו"ר הרצי"ה זצ"ל הובאו דבריו בס' מתוך התורה הגואלת, שעורים בספר אורות על למהלך האידאות בישראל פי ג'. ובשיחות הרב צבי יהודה על התורה "חיי שרה" סדרה ג - תשל"ו על ההפטרה.

³⁰⁹ זוהר חלק ב דף פה ע"א. ועיין בדומה לכך בשמות רבה טו כו: "כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה".

³¹⁰ ועי' זוהר חלק א דף עג ע"ב, וזוהר חלק א דף רכג ע"א וע"ב, ובזוהר חלק ב דף רנו ע"ב. ועי' זוהר חלק ג דף מו ע"א: "אלא הכי אתמר, ביומוי דשלמה מלכא קיימא סיהרא באשלמותא, ואתחכם שלמה על כל בני עלמא, וכדין חמא כלא וידע כלא". ועי' זוהר חלק ג דף

בחמושה עשר, כמה דתנינן, אברהם, יצחק, יעקב, יהודה, פריץ, הצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בועז, עובד, ישי, דוד, שלמה, כד אתא שלמה קיימא סיהרא באשלמותא, הדא הוא דכתיב וישב שלמה על כסא יהוה למלך, וכתיב שש מעלות לכסא, כלא כגוונא דלעילא.

התהליך הגיע להשלמתו בדור הט"ו, בדומה למילוי הלבנה ביום ט"ו לחודש. מהלך הלבנה הינו תהליך מעגלי, הדרגתי, שמתחדש מידי חודש. עד ט"ו בחודש יש התפתחות הדרגתית עד מילוי הלבנה, ולאחר מכן היא הולכת ומתמעטת עד שהיא נעלמת גלמרי וחוזר חלילה. על כן המצב של "סיהרא באשלמותא" המוזכר בזוהר, שייך לשלימות, המקבילה לתהליך מילוי הלבנה, אולם גם כאשר יש התדרדרות, הדבר מקביל לתהליך התמעטות הלבנה ופגימתה, כך היה בתהליך שהחל מחטאו של שלמה והגיע לסיומו לאחר ט"ו דורות בדורו של צדקיהו, בחורבן בית המקדש (שם):

ביומוי דצדקיה קיימא סיהרא בפגימותא ואתפגים³¹², כמה דאת אמר (ישעיה יג י) וירח לא יגיה אורו, דתנינן ביומוי

סא ע"א: "פתח רבי ייסא ואמר, (מ"א ה כו) ויהו"ה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו, ויהי שלום בין חירם ובין שלמה וגו', ויהו"ה נתן חכמה לשלמה, דא הוא דתנינן, ביומוי דשלמה מלכא קיימא סיהרא באשלמותא, וכו'". וע"ע זוהר חלק ג דף צח ע"ב. וע"ע זוהר חלק ג דף רפז ע"א. וע"ע זוהר חלק ג דף רצז ע"א. ובזהר חדש (מרגליות) דף פג ע"א: "ואע"ג דאברהם תקן מה דעבד אדם. וכן יצחק ויעקב וצדיקיא. עכ"ד, זוהמא דנחש לא פסקא, עד דקיימו ישראל על טורא דסיני. ואהדרו אתון בארץ מישר, ומנהון למפרע, חד מכאן, וחד מכאן. וכד סרחו, אהדרו בגופא אחרא. אהדרו אתון בגוונא אחרא. וכך אזל עלמא, ברזין דאלפא ביתא, עד דאתא שלמה. כיון דאתא שלמה, אשתכחין אתון קיימין על קיומיהו. וכדין כתיב, ותרב חכמת שלמה, וקיימא סיהרא בשלימותא, כדין אתגלי שיר השירים בעלמא. וכדין אמר, אל גינת אגוז ירדתי. מה אגוז, מוחא לא אשתכח אלא לבסוף. כך עלמא הכי הוה, עד דאתקיימא קליפין, וקיימא עלמא במוחא, וסיהרא באשלמותא". ובפירוש הרמ"ז על זוהר שמות - עמוד 62: "ועוד צריך לדעת שלא היה זווג שלם עד בנין בית המקדש שאז קיימא סיהרא באשלמותא, ואז היה הזווג ביסוד האמיתי שבתוכו יסוד אבא כנודע וכו'". ובפירוש הגר"א לספרא דצניעותא - פרק ד: "והוא חכמת שלמה חכמה זעירא ותרב חכמת שלמה סיהרא באשלמותא והוא חכמה ההיא כידוע וז"ש והמלך שלמה ברוך אמרו בזוהר בדרגא דיסוד שנקרא ברוך וברכות לראש צדיק (משלי י) והוא יסוד דנוקבא כידוע ששלמה בנוקבא והוא בסוד בשכ"מלו כידוע".

³¹¹ י"ג: "י"א תנא כתיב (שם ה יא) ותרב חכמת שלמה וגו', מאי ותרב, אמר רבי אבא, דקיימא סיהרא באשלמותא, מאי באשלמותא".

³¹² ובילקוט שמעוני שמות רמז קצ: "אמר ר' ברכיה החודש הזה לכם אם זכיתם אתם מונין למלאותו ואם לאו אתם מונין לפגמו, למלאותו אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד, שלמה וישב שלמה על כסא ה' למלך הא סיהרא על מליא, לא זכיתם אתם מונין לפגמו, רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו צדקיהו ואת עיני צדקיהו עיוור הא סיהרא על פגמא". וראה בילקוט דה"י א רמז תתרפב: "וישב שלמה על כסא ה'".

דצדקיה אתפגים סיהרא, ואתחשכו אנפיהו דישראל, פוק
 וחשוב, רהבעם, אביה, אפא, יהושפט, יהורם, אחזיהו,
 יואש, אמציהו, עוזיה, יותם, אחז, יחזקיהו, מנשה, אמון,
 יאשיהו, צדקיהו, וכד אתא צדקיהו אתפגים סיהרא וקיימא
 על פגימותא³¹³, דכתיב (ירמיה נב יא) ואת עיני צדקיהו
 עור, ביה זמנא (איכה ב א) השליך משמים ארץ, האי ארץ
 אתעברא מקמי שמים ואתרחקת מניה, ואתחשכא האי
 ארץ, (כלומר דקיימא סיהרא פגימותא).

הענין של יום ט"ו בחודש, שבו הלבנה במילואה, קשור לכמה מועדים
 שחלים בט"ו, כפי שמבאר רבי צדוק את שיטת בית הלל לגבי ט"ו
 בשבט³¹⁴:

"בחודש זה (שבט א.ש.) זמן התיקון לאכילה שיהיה בקדושה
 ועל כן בחודש זה ראש השנה לאילן לבית שמאי שכן
 בראש חודש מתחיל התיקון שעל כן נקרא ראש חודש שבו
 עיקר העסק מהחודש דבטר רישא גופא אזיל (עירובין מא.)
 ולבית הלל בט"ו בו שאז סיהרא באשלמותא והוא
 שלימות קדושת החודש"

³¹³ ועיי' זוהר חלק א דף צג ע"א, ובזוהר חלק א דף קנ ע"א: "בגין דעד כען שלמה לא הוה שלים,
 כיון דאשתלים, כתיב (שם ה יב) ויהו"ה נתן חכמה לשלמה, וכו', דקיימא סיהרא באשלמותא,
 ובי מקדשא אתבני, וכו', והא השתא בסוף יומי חשך יתיר, ודא בגין דחטא, וסיהרא קיימא
 לאתפגמא, מאי טעמא, בגין דלא נטיר ברית קדישא, באשתדלותיה בנשים נכריות, ודא הוא
 תנאי דעבד קב"ה עם דוד, וכו', ובגין דשלמה לא נטר האי ברית כדקא יאות, שריא סיהרא
 לאתפגמא". ובזוהר חלק ג דף מ ע"ב: "תא חזי, כל יומי דדוד מלכא הוה משתדל, (בגין) דהאי
 תרומה יתקשר במשפט, ויזדווגון כחדא, (בגין דיתקיים בארעא), אתא שלמה וזווג לון כחדא,
 וקיימא סיהרא באשלמותא, וקיימא ארעא בקיומא, אתא צדקיהו ואפריש לון, ואשתארת
 ארעא בלא משפט, ואתפגימת סיהרא, ואתחריבת ארעא, כדין ואיש תרומת יהרסנה". ועיי'
 זהר חדש (מרגליות) מדרש הנעלם דף ז ע"ב שתהליך הפגימה החל כבר בחטאו של שלמה
 המלך: "ת"יח שלמה באמצעיתא איהו בין סטרא דימינא לסטרא דשמאלא (ושכינתא)
 [וחכמתא] דילוח אסתלקת ברזא דימינא ברוא דמהימנותא על כל בני עלמא דהא אימיה
 אוליפת ליה וביומוי קיימא סיהרא באשלמותא בג"ד כתיב [מ"א ה' א] ויחכם מכל האדם
 דאתבני בי מקדשא. ובסוף יומי שריא סיהרא לאתפגמא וכדין כתיב [שם יא ו] ויעש שלמה
 הרע בעיני ה' ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו. לא מלא דייקא לא אשלים מה דאיהו הוי ליה
 לאשלמא כלא בתר דוד דאיהו מאינוון שבעה סמכין, ולא מלייא סיהרא אלא דאיתפגים. בגין
 כך לא מנינן ליה לא עם אינוון שבעה זכאין סמכין דעלמא ולא עם אינוון דמרדו במאריהון אלא
 איהו באמצעיתא מסטרא דימינא שלים ומסטרא דשמאלא פגים". וכן הוא בבאור הגר"א על
 תקו"ז - תיקון סט: "והוא סוד דוד השביעי דהוא רבהון ויסוד דכל בעלי הבלים והוא חושבן
 י"ד והוא דור י"ד סיהרא באשלמותא דאע"ג דבימי שלמה קיימא באשלמותא האחרון ודאי כן
 הוא אבל בימיו התחילה להתפגמא דביום ט"ו בתחילה הוא בשלימות האחרון אבל בסופו
 מתחיל לחסור משא"כ בי"ד וע"ל ריש תכ"ח".

³¹⁴ ר' צדוק (פרי צדיק לט"ו בשבט אות ה).

דהיינו שבט"ו בחודש-הלבנה במילואה ואז גם מאיר הענין המיוחד של אותו חודש בשלימותו.

בהקשר לכך שאל האדמו"ר האחרון של חב"ד הרמ"מ שניאורסון: אם כן בכל ט"ו בחודשי השנה "סיהרא באשלמותא", ומה נשתנה אב מכל החדשים שבו ט"ו באב הוא יום טוב במיוחד?³¹⁵

7. ענינו של ט"ו באב כשסיהרא באשלמותא

בתורתו של האר"י ז"ל מצינו שיש ענין נסתר מופלא ונעלה בט"ו באב שקשור למילוי הלבנה³¹⁶:

כבר כתבנו סדר המועדות, בחג הפסח עד ט"ו בשבט, נצח. פורים, יסוד. חנוכה, הוד. ולפי שפרשנו במקום אחר, חנוכה בנצח, ופורים בהוד, יצדק מאוד ט"ו באב ביסוד, ויגיד עליו ריעו בט"ו בשבט, שהוא מלוי הלבנה, מלא כל הארץ, ודאי שמבין שניהם תתחננט עלים של פירות אילן כדלקמן. והנה ט"ו באב, בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים. כמבואר סוף תענית, וסוד הזיוגים יונקת מבינה, סוד יוה"כ, כמ"ש הנושא אשה לשם שמים, עונותיו נמחלין לו. וסוד "כרמים", כטעם כי כרם י"י צבאות בית ישראל, כי כרם גימט' י' הויו"ת. ועוד פי' בעיגול, כמו "כרם ביבנה", שכולם רואין זאת, לתוספת צניעות. ונסמכו מלתא של אותו יום, הואיל שבו הותר שבט בנימין לבא בקהל, והותרו השבטים לבא זה בזה, ובו ביטלו המבטל עלית הרגל, וכל הנטיעות של אותו יום, פסקה ערלה שלהם לזמן מועט, שהוא ב' שנים ומחצה דווקא, והוא שיעור תיקון הזמן שנחלקו ב"ש וב"ה פרק קמא דעירובין אם נוח לאדם שנברא וכו', עיין שם הפסוק ערלת לב, ובו כלו מתי מדבר.

³¹⁵ ספר "שערי המועדים" לרמ"מ שניאורסון, עמ' 283. ועי' שם שהשיב: שבט"ו בתשרי הוא סיהרא דאשלמותא של חודש התשובה, ובט"ו בניסן של חודש הגאולה, ובט"ו באב של חודש הגאולה העתידית, מהחורבן של ט' באב.

³¹⁶ בספר פרי עץ חיים, שער חג השבועות, פרק א, דרוש של הרב חיים ויטאל ז"ל, על סוד ט"ו באב, וט"ו בשבט, וכן במאמר מאה קשיטה - לרמ"ע מפאנו - סימן פא.

ובו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ובו תבר מגל, שכל אותו יום כורתין עצים למערכה ותו לא, לפיכך הרבוה בתפילות באותו יום, ומביאין קרבן עצים למערכה, כמ"ש בתענית, אלו הם ז' מעלות טובות של אותו יום, המכונה ליסוד, שהוא ז' בכ"מ³¹⁷.

מידתו המיוחדת של ט"ו באב נעוצה בספירת היסוד, וזה הקשר לזיווגים וליניקה מספירת הבינה.

רבי צדוק הכהן מלובלין באר ששורש ענינו של ט"ו באב קשור למילוי הלבנה³¹⁸:

והימים טובים מתחיל בהם בט"ו דאז סיהרא באשלמותא. וכן בחודש אב הזמן בט"ו שבו פסקו לכרות עצים למערכה, והיינו דעד ט"ו תוקפה של חמה שהחמה משפיע לסיהרא בחינת כנסת ישראל. ואז בט"ו פסקה תוקפה. וכו'.

כמו כן מבאר רבי צדוק מה הקשר בין מילוי הלבנה לבין המחולות בכרמי ירושלים ושילה, והמחולות לצדיקים לעתיד לבוא³¹⁹:

"והחודש הזה (אב) מסוגל להתגלות בו האור הגנוז מששת ימי בראשית, והיינו על ידי הדעת שהוא בחינת תורה שבעל פה שמוציא חכמת התורה מבינת הלב כמו שנאמר: "כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם". וביחוד בט"ו לחודש אב דאז קיימא סיהרא באשלמותא, ולכן היה גם היום הזה מיוחד לחול במחולות שהוא התגלות האור מקיף ודייקא במקום המקדש כירושלים ושילה שעמד שם המשכן. וגם לעתיד לבוא יהיה הזמן הזה דייקא מוכן לבנין בית המקדש כדאיתא בפסיקתא. שלא יהיה יום טוב גדול

³¹⁷ ובספר קהלת יעקב, בערכים, ערך "חיי" שיסוד מקבל מבינה: "בי יש חילוק בין חי בצירי ובין חי בפתח, בפתח הוא כינוי לבינה ובצירי ליסוד, וכו' ויש לומר על פי מה שכתב האר"י ז"ל (עץ חיים שער דרושי אבי"ע דרוש ז') כי צירי הוא בינה ופתח הוא חכמה והנקודה הוא חיות האות כנודע, והוא בינה מקבלת מחכמה ויסוד מבינה, ולכן חי בצירי יסוד שמקבל מבינה ובפתח בינה שמקבלת מחכמה".

³¹⁸ ספר פרי צדיק לחמשה עשר באב - אות ו.

³¹⁹ ר' צדוק "פרי צדיק" לחמשה עשר באב אות ד.

מזמנו, והיינו מפני שאז יהיה תכלית הבירור בהתגלות האור הגנוז ואז עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות המחול לצדיקים כמו שנאמר ואמר ביום ההוא וגו'. ובחודש הזה דייקא שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולינו מפני שלא היינו כדאי לזה על ידי מעשינו³²⁰.

ט"ו באב הוא שיא החודש, ובו מתגלה ענין החודש במלואו, בגילוי האור הגנוז שלפני הבריאה, והוא עתיד להיות מועד בנין המקדש.

8. ענינו של ט"ו באב – ארץ ישראל ומקדש

הרב יצחק שיק, בספרו המפורסם "קרון אורה" על הש"ס, באר את הסוגיה שלנו בתענית, והרחיב את הדיבור במהלך מופלא על המהות של ט"ו באב והקשר שלו לארץ ישראל ולבנין המקדש, ואת הקשר המשלים שיש בין ט"ו באב ליום הכיפורים. (מפאת חשיבות דבריו השתדלנו להביאם בהרחבה)³²¹:

גמרא אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים כו'. וכו'. אבל כוונתם ז"ל נהורות לנו כי אלו שני הימים טובים הם נגד שני הימים אשר אירעו לנו בהם מאורעות לא טובות: הם י"ז בתמוז

³²⁰ וראה גם מעלת ט"ו באב והקשר לסיהרא באשלמותא, בבני יששכר לר' צבי אלימלך מדינוב (מאמרי חדשי תמוז אב - מאמר ב אות ח): "והנה ישנם עוד תיקונים שש מעלות לכסא וכו'. על כן עד ט"ו באב ישנם עוד ו' ימים והוא יום טוב לישראל ובנות ישראל יוצאות למחול, בהיות סיהרא באשלמותא) סך הכל כ"ח ימים וכו' "כ"ח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" [תהלים קיא ו], הן המה הבי' חדשים תמוז אב אשר נפלו לגורל עשו יוחזרו לחלק י"י עמו על ידי התעוררות התיקונים הנ"ל, על כן בו נפסקו מתי מדבר, שהיה בידם עונות הנ"ל והיה אז גמר התיקון ברוריהם וכו'". והנה כעת בעוה"ר אין השם שלם (וחסר ו"ה) ואין הכסא שלם (וחסר א') וכו', ובמהרה תוחזר העטרה ליושנה, וכו', אבל אעפ"כ הסיהרא אינה באשלמותא עד ט"ו באב שהוא נגד הו' דאליה"ו החסרה ג"כ, וכ"ח מעשיו הגיד לעמו, הבן". ובספרו "אגרא דפרקא" כתב (אות יא): " [שסג] בספר יצירה [פ"ה], חוש הראיה הוא נגד תמוז, וחוש השמיעה הוא נגד אב, וכו', הנה תמצא במרגלים עיקר הילוכם היה בתמוז, כי הלכו בכ"ט סיון [תענית כט.], וראו את הארץ בתמוז, שהוא החודש בחינת ראייה ויראו את הארץ ויניאו וכו' [במדבר לב ט], ונפגם בחינת הראיה, והנה באו והוציאו דבה, וישמעו אליהם בני ישראל, וזה היה באב בחינת שמיעה, ונפגם בחינת שמיעה, וכו', כי אנתנו פגמנו בראיה ובשמיעה, על כן בעת התיקון כד קיימא סיהרא באשלמותא בט"ו באב, יוצאות בנות ישראל וחולות בכרמים ואומרות, בחור שא נא עינייך ורא"ה [תענית כו.], והנה הבחורים רואיים ושומעיים מה הם אומרות, הכל לתיקון עליון לכנסת ישראל".

³²¹ קרון אורה על מסכת תענית דף ל ע"ב הרב יצחק שיק נולד בתקמ"ח נפטר בתרי"ב היה רב בקרלין, היה אחיו וממלא מקומו של ה"משכנות יעקב".

ותשעה באב. ומה שנחסר מאתנו באלו שני הימים מצאנו בשני הימים טובים ט"ו באב ויום הכיפורים וכל הדברים אשר אמרו על ט"ו באב יורו ע"ז כאשר יתבאר אי"ת.

הענין של ט"ו באב ויוה"כ מכוונים לנתינת שתי המתנות, שני היסודות המרכזיים: התורה וא"י (שם):

והוא כי ידוע אשר תכלית הכל ועיקר הפצו יתברך לחונן אותנו בשני מתנות הטובות האלו האחד הוא נתינת תורתו הקדושה לנו וכו' ונוכל לזכות אל המתנה השניה היא השראת שכינתו הקדושה בתוך ארצינו וכל ישראל כשתילי זיתים סביב לשולחנו יתברך.

כדי לזכות בתורה היה נצרך מהלך הכנה תלת שלבי וגם כדי לזכות בארץ ישראל היה נצרך מהלך הכנה תלת שלבי, בנית בית המקדש היא השלב השלישי והשלם של הנחלת מתנת א"י. היא היתה בחינת הט"ו השלם ה"סיהרא באשלמותא" (שם):

ע"כ לא הגיע עדיין זמן הבנין עד שלמה בנו שהוא בבחינת ט"ו זמן האכילה. וכן בימי שלמה היתה המנוחה כי נשבת מאנוש זכר כל המשפחות ולא הרימו ראש ע"כ הגיע עת דודים לבנין בית המקדש מכון לשבתו יתברך עולמים עד שהי' שלום בין חירם מלך צור ובין שלמה והוא הי' לו בעזר לבנות הבית והוא מגודל המנוחה והשקט ואין שטן ופגע רע.

כמו בלבנה שיש בה מילוי וחסרון, כך גם ביחס לתורה וא"י יש עליות ומורדות (שם):

והנה גרמו המעשים והתחיל המילוי לחסור אחר ימי שלמה המלך ע"ה והגורם לזה כי אור התורה לא האיר בנו בשלימות מעת אשר נשתברו הלוחות הראשונות כמו שמבואר במדרש (שמות רבה פרשה ל"ב) ובזהר הקדוש (פרשת לך לך) ע"כ לא עמדנו על מעמד השלימות

בתמידות כ"א פעם במילוי פעם בהסרון ח"ו וכמש"נ
(תהילים פ"ב ו') אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם כו'.
זמן אז וחלאה נפגם מעט כח החירות אשר יצאנו ממצרים
וכו', ואחר השבירה הורד עדינו מעלינו.

ע"כ היום הזה מעותד לכל המאורעות בביטול התורה ח"ו
זהן החמשה דברים שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז כו'. ויום
תשעה באב בו אירעו חמשה דברים בהעדר מתנת בנין
המקדש והגורם לזה היא הבכי' בלילה הוא מפני הדיבה
אשר הוציאו מרגלים על ביאת הארץ (לעיל כ"ט ע"א) אשר
היא תכלית הטובה להביאנו אל הארץ ולהשרות שכינתו
בתוכנו, וכו' ע"כ אירע גם להם ביום הזה, ונחרשה העיר
כמו שנאמר (ירמיהו כ"ו י"ח) ציון שדה תחרש.

ט"ו באב הוא יום השמחה על הנחלת הארץ ובנין המקדש (שם):

על כן לעומתן נתן לנו השם ברחמיו שני ימים טובים
המוכנים לטובה לחזק בידינו המתנות הטובות התורה
והמקדש. יום הכיפורים ניתנו בו לוחות האחרונות והוא
מוכן תמיד לטהר את נפשותינו מכל חלאה וזוהמא אשר
באה עלינו ע"י שבירת הלוחות הראשונות. וט"ו באב הוא
המוכן לטוב על כניסת ישראל לארץ הקודש לביאת
מקדש. כו'.

ר' יוחנן אומר יום שכלו בו מתי מדבר זה מוכן מאליו כי
בתשעה באב נגזר שלא יכנסו לארץ ובו נשלמה הגזירה
והורשו ליכנס לארץ

זהו גם הקשר בין שמחת ט"ו באב ויוה"כ לבין עניני השידוכין (שם):

והנה לא נעשה בשום יום המעשה הזה לצאת בנות ישראל
לחול בכרמים כי אם בשני ימים טובים אלו שהם ימי
עליית התורה והמצוה ונעשה בהם יחוד שלם ע"כ עשו
בימים אלו ההנהגה הזאת שהנקבה תסובב גבר

**ובאתערותא דלתתא כו' וכן היה הנהגת שאלת הבגדים
מתתא לעילא והדברים עתיקים.**

זהו גם הקשר בין המחול (דווקא ולא הריקוד) בט"ו באב לבין המחול
לצדיקים לעתיד לבוא (שם):

והנה כל זה בעולם הזה אשר יש עתים לטובה כו' ופעם
השגתינו בכבודו יתברך מתגדל ופעם מתמעט ח"ו ופעם
הוא שוכן אתנו בהתגלות. ופעם בהסתר פנים ח"ו. אבל
לעתיד לבא עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים וכל אחד
מראה באצבעו ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו
וישיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. יכוין כי
כולם ישיגו אותו דעת שלימה תכלית הידיעה כי ה' הוא
האלהים כמה שנאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד
וכו'.

9. התהליכיות המעגלית שמאפיינת את התממשות האינסוף בעולם המעשה

סוד התיקון שבתהליכיות המעגלית קשור לאושיות עולם האמונה
והמחשבה. בהמשך לאבחנה שהזכרנו לעיל בין התהליך הטורי לתהליך
המעגלי, יש להוסיף מספר רבדים.

התהליך המעגלי מאפיין את המהלכים הבאים מעולם האינסוף
השלם לעולם המעשה. ואילו התהליך הטורי מאפיין את המהלכים
המתנהלים בתוך עולם המעשה המוגבל והחמרי. במהלכים הבאים
מהאינסוף והשלם עוד לפני הופעת הדבר במציאות החמרית הוא כבר
קדם בתצורה רוחנית, בהופעה עליונה שמעל לעולמנו. הופעתו
במציאות החמרית היא גילוי שלו והתממשות בעולמנו, בסוד "סוף
מעשה במחשבה תחילה", ועל כן בהשלמת התהליך החמרי הוא בעצם
חוזר למה שהיה כבר בשורשו וסוגר את המעגל. לעומת זאת התהליך
הטורי מאפיין את העולם המוגבל החמרי שבו לפני ההיווצרות כל שלב
שבו הוא עדיין איננו בנמצא. גם בהגדרה הפילוסופית של השלמת

התהליך מה"בכח" אל הפועל, אין היא אלא אמירה תיאורטית, ואינה מבטאת כל מציאות ממשית.

התהליך הטורי הוא כולו בחירי. על כן ישנה בו התניה ברורה, שאלמלא הבחירה האנושית הוא לא היה קיים. התהליך המעגלי מתחיל ממקום גבוהה יותר, ממציאות רוחנית אלקית שקדמה, והיתה עוד לפני הבחירה האנושית. אולם הבחירה האנושית משלימה אותה בכך שהיא מוציאה אותה מן הכח אל הפועל בעולם הגשמי. אין זה דבר של מה בכך משום שהפעולה האנושית המשלימה את המציאות הרוחנית מוסיפה לה נופך מיוחד וחשוב, הנופך שבשלו ברא הקב"ה את השמים והארץ.

הפער הזה יוצר את מציאות החטא, את החטאת המטרה, שקדמה למציאות מלכתחילה.

לכאורה התהליכיות הטורית מבטאת את עוצמת האחריות הבלעדית הגלומה בכח ה"רצון" וה"בחירה" של האדם יותר מאשר התהליכיות המעגלית. אולם היא באותה מידה מגבילה את משמעותו משום שגובהו וערכו מוגבלים לגובה של ערך מעשי האדם בעולם החומרי, בעוד שבתהליכיות המעגלית ישנה השראה של עולם הקדושה והערך שמעל לעולמנו, שמתחבר למעשה האדם ומקנה לו את משמעותו הנעלה.

זהו גם סוד מורכבותה של התהליכיות המעגלית. בעוד שבתהליכיות הטורית הכל מתחיל מהיוזמה האנושית, מהבחירה וההחלטה, התהליכיות המעגלית מתחילה מהצוו האלקי, הוא מתחיל מרצונו ולא מרצוננו, ועל כן כאן נדרשת "קבלה" של האדם. ה"קבלה" הנדרשת מצד האדם היא בכמה מובנים: הראשון הקבלה שלו שיש משהו שלמעלה ממנו, שקודם לו, ולא הכל מתחיל ממנו. והשני: ה"קבלה" של האדם שהדברים הללו שקודמים לו מטילים עליו אחריות ויוצרים מחויבות אובייקטיבית למרות שהוא לא החליט על כך. ה"קבלה" והבחירה הם שני קטבים שיוצרים סוג של מתח ניגודי שעליו צריך האדם לגשר. בעוד ה"בחירה", יוצרת באדם תחושה של חשיבות עצמית של "בשבילי נברא העולם", שכן הוא הקובע והמחליט ויש בו מודעות

לכוח השפעתו, ה"קבלה" מחייבת את האדם להיות מקבל ועניו, ובמידה מסויימת לבטל את עצמו ולהכיר את מך ערכו כלפי מה שלמעלה ממנו. הענווה נובעת גם מתובנה עמוקה יותר, מכך שגם היכולות להחליט לתכנן וליצור אינם נוצרים ע"י האדם ובכוחו אלא הוא מקבל אותם, כמשהו שקדם לעצם קיומו, והוא רק מוציא אותם מן הכח אל הפועל.

מאידך, התהליכיות המעגלית נותנת מענה לסוגיית ההנעה (המוטיבציה) האנושית. כאשר מדובר על תהליך טורי, נוצרת השאלה "לשם מה"? שאלה זו הולכת ומתעצמת ככל שנדרש מאמץ אנושי כדי לקדם את התהליך ובמיוחד כאשר מדובר בתהליך תובעני שכרוך בויתורים גדולים ובסיכונים אישיים. תהליך שנובע מהחלטת האדם, מעלה את השאלה: מה הטעם בהובלת תהליך שמסכן את עצם קיומו האישי, מהו האינטרס והתועלת האישית שתצמח לו מכך? על כן התהליך הטורי מחייב יצירה של מנגנוני הנעה, שייצרו לאדם ענין ותועלת בקידום התהליך. לרוב, מדובר בתועלת חיצונית, בתגמול שאינו קשור לעצם החשיבות שיש בהשגת התוצאות של התהליך מצד עצמו. וככל שמדובר בתהליך תובעני יותר כך – כדי לקדמו נדרש תגמול גבוה יותר³²².

לעומת זאת כשמדובר על תהליך מעגלי, ההנעה לקידומו קשורה לעצם האידיאל האלקי העליון והטהור הגלום בדבר, בעצם הוצאתו מהכח אל הפועל. זהו סוד עוצמתו, ומכאן הוא מייצר תעצומות נפש לאדם המקדם אותו. על כן אין הוא צריך להנעה ע"י מניעים חיצוניים. אדרבא, ככל שמעורבים בקידומו מניעים חיצוניים, שאינם "לשמה", הוא מאבד את העוצמה והקדושה שבו. לעיתים בשל כך הוא אף מאבד את קיומו.

האבחנה הדיכוטומית שערכנו לעיל נועדה כדי להבליט את היחודיות שיש במעגליות לעומת הטוריות. אולם המציאות היא מציאות

³²² במקום אחר הארכנו בדבר שלא בהכרח מדובר תמיד בתגמול חומרי מובהק, לעיתים מדובר גם על תגמול פסיכולוגי, חברתי, של כבוד והערכה, צל"ש, וכו'. אולם עדיין כל אלה אינם הערך של הדבר לכשעצמו.

משולבת, אמנם יש בה דומיננטיות מעגלית אולם משולבים בה מרכיבים טוריים. על כן אנו מבחינים בה בכמה מרכיבים עיקריים: המרכיב הראשון הוא אכן היוזמה האנושית, היא אשר מתחילה את התהליך, על פניה היא נראית כתהליך טורי. זאת ה"איתערותא דלתתא". אולם עצם יוזמה זו היא הוצאה מן הכח אל הפועל של ה"ראשית", המציאות האלקית שקדמה ליוזמה האנושית. יוזמה זו גם מבוססת על כלים שניתנו לאדם ע"י הקב"ה עוד בטרם קיומו. העשייה האנושית מגיעה למיצוי והשלמה ע"י גמר התהליך האנושי, אולם בכך לא מסתיים התהליך, משום שבהשלמת התהליך האנושי מתווסף שלב נוסף של השלמה אלקית "לא-ל גומר עלי", תוספת של אותם ממדים אלקיים נלוים, לאותו תהליך המשלימים אותו לכדי גמר³²³.

10. מעגלי המחול של ט"ו באב

סוד התיקון שבתהליכיות המעגלית קשור לסוד המחול המעגלי של ט"ו באב ששורשו במעגל החודש של מילוי הלבנה מפגימתה-"סיהרא באשלמותא". בהקשר לכך ראינו לעיל שיש כמה מעגלי מחול המוזכרים ביחס לט"ו באב³²⁴.

המעגל הראשון של המחול בט"ו באב, קשור לירושת הארץ ותיקון חטא המאיסה בארץ חמדה קשור לתיקון הקשר בין עם ישראל לא"י. קשר זה אינו קשר רגיל שנוצר בצורה טורית, כמו בין עם רגיל לארצו אלא בצורה מעגלית. הוא קשר רוחני שנוצר עוד בטרם הגענו לא"י. כפי

³²³ התובנה המשולבת הזו מביאה את הלל הזקן, מהגדולים מענווי כל הדורות לומר אמירה מורכבת: "אם אין אני לי מי לי" דהיינו הכל תלוי בי, ומאידך "וכשאני לעצמי מה אני", אמירה זו משלבת את שני הממדים כאחד.

³²⁴ כאמור המחול, להבדיל מן הריקוד, מתחיל מנקודה מסויימת וחוזר לאותה נקודה. בהקשר זה ראה פירושו המיוחד של בעל הכתב והקבלה מדוע החלה נקראת בשמה (ויקרא פרק ח פסוק כו): "חלת מצה. ת"א ויב"ע גריצתא פטירתא, וכו'. גריצתא הוא עגול בלשון יוני כמ"ש בעל מוסף הערוך. א"כ שם חלה הונח ע"ש הצורה העגולית הנעשה בעיסה בגמר הלישה, ויהיה חלה מענין מחול ומחולות ע"ש התנועה הסבובית הנעשות בעת הריקוד, וכן סער מתחולל, הרוח החזק ההולך סביב סביב בעגול, ומזה הלשון חוזר חלילה הרגיל ברבותינו. וגם שאר שמות הלחמים נקראים ע"ש צורתם, מן לחם הנקרא עגה הוא על צורה העגולית שבה, כבמתני (תענית פ"ג מ"ה) "עג עגה", והיא רשימה עגולית כמו עוגה. וכן "ככר לחם אחת" (תצוה כ"ט כ"ג) תרגם יב"ע עגול דלחם. ומה שנקרא בפי רבותינו גלגל בחמים, עיסה מגולגלת הוא הנקרא בלשון מקרא חלה, גלגול הוא שם לדבר עגול וכדורי, כמו והמם גלגל עגלתו, והוא אופן העגלה (ראד) שהעיסה בגמר לישתה עושים אותה עגול, ככה נקרא בלשון מקרא חלה, כלומר עיסה עגולית וכדורית הנעשה בגמר הלישה".

שמבאר מרן הרב קוק זצ"ל³²⁵:

בהיותכם מתי ממפר, כמעט, וגרים בה. קשר הקדש של ישראל עם ארצו הקדושה אינו דומה לקשר טבעי, שכל עם ולשון מתקשר על ידו אל ארצו. הקשר הטבעי הוא מתפתח רק במשך זמן רב, ע"י המון מאורעות, ע"י עם רב ועצום שמתכנס יחד לדור באיזו ארץ בתור ישיבת קבע, ואז מתחילה איזו חבה הסתורית, הבאה מתוך התרגלות לפעם בלבבות הדורות הבאים, וקשר רוחני מתהווה בין העם והארץ. **מה שאין כן הקשר האלהי ממקור הקדש, שנתקשרה כנסת ישראל בקדושת ארץ חמדה, שהתחיל החותם הקדוש הזה להיות מבלוט בהיותכם מתי מספר, ובזמן קצר ותכוף, יחד עם הופיעם בארץ, ועוד קודם לכניסתם, ע"י ההערה האלהית העליונה, ובהיותם יושבים בתוכה לא ישיבה קבועה כ"א בתור גרים, ששום דבר שיסודו בטבע לא עזר לקשר הזה, שהופיע בתור יצירה אלהית, בדבר ד' וברית קדשו, בחק שבועת עולם, אשר הוא אמר ויהי. בהיותכם מתי מספר, כמעט, וגרים בה.**

הקשר התערער עם חטא המרגלים, בט' באב, והתחזק בתיקונו בט"ו באב.

מעגל נוסף הוא מחול הזיווגים של ט"ו באב. בסוד "נקבה תסובב גבר". גם כאן אין מדובר בזיווגים הבאים מבחירת הלב, ותו לא. הם סוג של מחול וסגירת מעגל מהבת קול שבטרם יצירת הוולד³²⁶:

אמר רב יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני בית פלוני לפלוני.

בנסירה מהמציאות הקדומה של גב אל גב, ישנה היפרדות כמו בבריאת אדם וחווה³²⁷:

³²⁵ עולת ראייה ח"א עמ' רג.

³²⁶ סוטה דף ב ע"א. סנהדרין דף כב ע"א.

³²⁷ ברכות דף סא ע"א.

דאמר רבי ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקדוש ברוך
הוא באדם הראשון שנאמר אחור וקדם צרתני.

וברש"י (שם):

דו פרצופין – שני פרצופין בראו תחלה, אחד מלפניו ואחד
מאחוריו, וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה.

יצירה זו מחוללת את המסע המעגלי, הבחירי, שבמהלכו האיש "מחזר
אחר אבדתו".³²⁸

שאלו תלמידיו את רבי דוסתאי ברבי ינאי מפני מה איש
מחזר על אשה ואין אשה מחזרת על איש משל לאדם
שאבד לו אבידה מי מחזר על מי בעל אבידה מחזיר על
אבידתו.³²⁹

מהלך זה מתקדם עד למציאתה, ואז "סיהרא באשלמותא"³³⁰ שזהו
הזיווג בפועל.³³¹

נודע מ"ש רבינו האר"י ז"ל שהנשמות מזדווגים בעולם
הנשמות הזכר עם הנקבה, ואח"כ יבואו לעולם הזה, ויהיו
תחלה בגופים נפרדים ורחוקים זה מזה, וכשיגיע זמן

³²⁸ נדה דף לא ע"ב.

³²⁹ וכן בקדושין דף ב' ע"א: "תניא, רבי שמעון אומר, מפני מה אמרה תורה, (דברים כב) "כי יקח איש אשה", ולא כתיב, "כי תלקח אשה לאיש"? מפני שדרכו של איש לחזר על אשה, ואין דרכה של אשה לחזר על איש, משל לאדם שאבדה לו אבדה, מי חוזר על מי? בעל אבדה מחזר על אבדתו".

³³⁰ זו גם הסיבה מדוע בתולה נשאת ביום הרביעי שבו נבראה הלבנה ובספר משנת חסידים - מסכת חתונה ומילה - פרק א': "וכשישא בתולה הנשאת ביום רביעי שנתלו בו המאורות וחפרה הלבנה ונתמעטה לישיב דעתה בבתולת ישראל וכו'" ובשל"ה הקדוש (שער האותיות - עמק ברכה סז): "ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (עיי ח"ב רמא, ב, קסט, א ורות קח, א) הקשו: יום חסרונם של בתולת ישראל, כי ביום רביעי נתמעט הירח לא היה ראוי שבו יהיה שלימות לבתולה אחרת. והשיבו כי נתקנו נישואי בתולה ברביעי להראות קיום ומעלה בבתולת ישראל, כי אף אם נתמעטה ביום ההוא, הנה יש לה נחת רוח למטה בנשואי בתולה, ובת קול אומר אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי וגו', ולטעם זה בתולה נישאת ליום רביעי". וראה גם ב"אמרי אמת" (פרשת שלח): "איתא במשנה בתולה נשאת".

³³¹ בן איש חי בספר בניהו בן יהודע על יבמות סג ע"א. ועיי"ש שכתב: "אך יש אדם שהוא בא לעולם הזה ואינו לוקח בת זוגו, אלא חוטף אשה משל אחרים, ויש בזה סיבות המסבבות דבר זה כנזכר בדברי קדשו, וידוע כי האדם יכיר אם לקח בת זוגו או לאו, שאם רואה אהבתו נמשכת אחרי אשתו יותר ממה שהיא נמשכת אליו, ידע שאין זו בת זוגו, יען כי בת זוגו צריך שתהיה היא נמשכת אליו יותר. ובזה יובן השאלה, מצא, פירוש אם יש לך איזה סימן שידעת בו שהיא בת זוגך, שכבר מצא אותה קודם זה בעולם הנשמות, או אם רק עתה הוא מוצא אותה, שאין זו בת זוגו, ורק לעת עתה חטף אותה משל אחרים, כי יש כמה סימנים עוד חוץ מן האמור, כדי להכיר דבר זה".

הנשואין יפק רצון מאת ה' וישאו זה את זה כבראשונה

לאחר הזיווג ניתן כבר לבחון האם התהליך הצליח, האם "מצא או מוצא"³³².

גם לאחר הזיווג התהליך המעגלי המחזורי אינו מסתיים, והוא מתחדש מידי חודש³³³:

תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקיץ בה אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה בשעת כניסתה לחופה.

מעגל נוסף בשמחת ט"ו באב, קשור גם הוא למחול על בנין בית המקדש³³⁴:

ומה זו שייכות למה שבנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים שנשנית במשנה קודם לזה וכו'. ויום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו וכו'. ובבית המקדש כתיב כי מציון תצא תורה וכמו שאמרו שמשם יוצא הוראה לעולם וכן הוא מפורש בפסוק כי יפלא ממך דבר וגו' וקמת ועלית אל המקום וגו'. והיינו כי יפלא ממך דבר שלא יוכלו לידע מתורה שבכתב וקמת ועלית אל המקום שבבית המקדש מופיע השם יתברך אמיתת תורה שבעל פה. ולכן קבעו מחולות בט"ו באב שאז יהיה הבנין לעתיד כמו שנאמר בפסיקתא. וזה הפירוש מה שאמר במשנה זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו, דהיינו בנין העתיד שאז יתוקן הכל³³⁵.

כפי שהזכרנו בדברי הזוהר, בית המקדש נבנה ע"י שלמה כ"שסיהרא באשלמותא", והוא בא בדור הט"ו לאברהם, ונחרב בדור הט"ו בימי

³³² ברכות דף ח ע"א: "במערבא כי נסיב אינש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' מוצא דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה".

³³³ נדה דף לא ע"ב.

³³⁴ ר' צדוק פרי צדיק לחמשה עשר באב - אות א.

³³⁵ וכן לעיל בדברי הקרן אורה על תענית שצוטטו באריכות: "וט"ו באב הוא המוכן לטוב על כניסת ישראל לארץ הקודש לביאת מקדש. וכו'..".

צדקיהו כשנפגמה הלבנה. גם במעגל זה יש שורש קדום שיוצא אל הפועל בעולמנו בצורה מעגלית שכן הוא משבעת הדברים שנבראו לפני בריאת העולם³³⁶

"תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן: תורה, ותשובה, גן עדן, וגיהנם, כסא הכבוד, ובית המקדש, ושמו של משיח. תורה דכתיב וכו', בית המקדש דכתיב: כסא כבוד מרום מראשון וכו'".

בתהליך המעגלי של הופעת בית המקדש אנו רואים מעלות ומורדות, כפי שהזכרנו.

11. מעגל המעגלים המחול לצדיקים לעתיד לבוא

מעגל נוסף המוזכר בגמרא בסמיכות הוא המחול לצדיקים לעתיד לבוא³³⁷. הבא"ח מבאר שמחול זה מבטא את היחס והקשר בין הקב"ה לבין הצדיקים, כדוגמת אשה ובעלה³³⁸:

שם עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים. וכו' ועוד נראה לי כס"ד, דהצדיקים יש להם עם הקב"ה דין אשה ובעלה, וידוע מה שאמר הכתוב (ירמיהו ל"א כ"א): "נקבה תסובב גבר", ולכך האשה נקראת חומה, ולכך יעשה דוגמה זו לצדיקים, לעשות להם מחול, לרמוז שהם דוגמת הנקבה אשר תסובב גבר, ולכך מראה להם לפי מראה הדמיון כאלו אור השכינה שהוא עומד באמצע, ובזה יתקיים

³³⁶ נדרים דף לט ע"ב.

³³⁷ ובספר עבודת הקודש ח"ב פרק מג: "אמרו בסוף תעניות אמר ר' חלבו וכו' עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן וכו'. ובויקרא רבה פרשה י"א: "עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא הה"ד שיתן לבכם לחילה לחולה כתיב, ומראין עליו כאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות בעלמות בזריות עלמות כאלין עולימתא כדכתיב בתוך עלמות וכו', ועי בירושלמי דסוכה, ומחול וחולה עגולה שאין לה ראש וסוף, והוא משל אל התענוג שאין לו סוף ותכלית, ולזה נקרא העולם הבא אחר תחיית המתים עולם שכלו טוב עולם שכלו ארוך, ואז ישיגו הצדיקים תכלית ההשגה כי השכינה באמצע והם סביב והוא המחול והחולה, ולרמוז אל ההשגה הנפלאה ההיא אמרו וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו".

³³⁸ ספר בניהו בן יהודע על תענית דף לא ע"א.

הכתוב כי ברא ה' חדשה בארץ, נקבה תסובב גבר³³⁹."

אולם מעבר לכך ניתן לומר, שהמחול לצדיקים לעתיד לבוא הוא "ה"מחול ב"הא" הידיעה, הוא המעגל הגדול והכולל את כל המעגלים שהיו מיני אז, מעגל המעגלים, זהו מעגל התיקון העולמי³⁴⁰:

אמנם כבר פירשתי לך ענין ראש וסוף ואמצע, כי הראש והסוף שניהם שלימים בדרך אחד, רק שהראש – שלימותו עלה מתחלה, והסוף מתגלה אחר שנעשה המעשה בפועל להחזיר הרע לטוב. אך ענין החזרת הרע לטוב הוא הנעשה באמצע. והיינו כי בראש ובסוף הכל טוב, זה בסוף "מגיד מראשית אחרית", וזה מצד שכבר נעשה כך – שהרע חזר טוב; אך האמצע הוא עצמו החוזר הרע לטוב.

בתום תהליך התיקון העולמי ה"אחרית", יסגר המעגל הגדול שהתחיל ב"ראשית"בבריאת העולם.

אז תושלם התכלית האלקית שיועדה לעולם מלכתחילה. "אז ימלא שחוק פיננו"³⁴¹ ותהיה השמחה הגדולה מכל השמחות. במחול שמח זה יטלו חלק צדיקי כל הדורות ש"פעלו עם א-ל", שהיו שותפים בקידום העולם לתכליתו.

³³⁹ וראה גם במהר"ל בבאר הגולה - הבאר הרביעי שבאר באריכות את דברי חז"ל אלה. וראה גם בדברי ר' צדוק בספר מחשבות חרוץ - אות יט: " וזה יהיה המחול דלצדיקים לעתיד לבוא (תענית ל"א). כי מחול הוא בעיגול והעיגול הוא שכולם שוים לא זה ראשון וזה אחרון, וזהו הסעודה דלעתיד ביין המשומר בענביו, היינו שעדיין לא היה שתיה ומשתה כזו בעולם הזה, וכו'."

³⁴⁰ פירוש מאמר ארימת ידי בצלותין לרמח"ל.

³⁴¹ מדרש תהילים מזמור קכ"ו: "אז ימלא שחוק פיננו. אמר רבי יוחנן אר"ש בן יוחאי, אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר, אז ימלא שחוק פיננו ולשונו רנה. אימתי, בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על רבי שמעון בן לקיש, שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מרבי יוחנן. וכו'. יש אז להבא, שנאמר, אז ימלא שחוק פיננו."

מלחמת

בין

המצרים

מלחמת לבנון השנייה

י. מלחמת בין המצרים

מלחמת לבנון השנייה פרצה כמבצע תגובה לחטיפת שלושה חיילים על גבול הלבנון יום לפני צום י"ז בתמוז תשס"ו (12/7/06) המלחמה נמשכה שלושים וארבע ימים, עד הפסקת האש ב-כ' אב תשס"ו (14/8/06) כוחות צה"ל המשיכו לפעול בלבנון עד יציאתם הסופית בערב יום הכיפורים ט' תשרי תשס"ז (1/10/06). מספר החללים במלחמה זו היו: 119 חיילים ו-45 אזרחים. מספר החיילים שנפצעו בה – 628³⁴².

ששה עשר ימים לאחר פרוץ הקרבות הכריז שר הביטחון, עמיר פרץ, בתדרוך מיוחד שקיים בתל-אביב רש"לאור הימים הקשים בהם מצויה ישראל, מן הראוי שהמלחמה תיקרא "מלחמת בין המצרים"³⁴³, בגלל שימי בין המצרים המציינים ימי צרה ומצוקה הקשורים לחורבן בית המקדש". עוד הבטיח פרץ כי "ישראל תפעיל את כל העוצמה הנחוצה כדי להגן על אזרחיה ולהשלים את יעדי המבצע. והבטיח כי חיזבאללה לא ישוב להיות מה שהיה לפני הלחימה. דוברת צה"ל מיהרה להודיע בהודעה רשמית ששמו של המבצע בלבנון נותר "שינוי כיוון"³⁴⁴.

בחרנו לעסוק בחוברת לימי "בין המצרים" גם במלחמה זו, שהיתה מהטראומטיות שבמלחמות ישראל, משום שיש נקודות ממשק רבות בין התכנים הרוחניים והאמוניים שהם נשואיה של החוברת ובין היבטים שונים של המלחמה.

המלחמה בלבנון תאמה באופן כמעט מלא למתארים ולתרחישים שצה"ל התכונן אליהם שנים רבות. במלחמה שימשתי כקצין אג"ם בפיקוד הצפון, והייתי שותף לניהול המלחמה. לפני המלחמה שימשתי כקצין אג"ם של הגיס הצפוני, בפיקודו של האלוף אייל בן ראובן. עתידו של הגייס היה לוט בערפל, היתה אז כוונה לפרקו, מתוך מחשבה ש"בשדה הקרב העתידי אין במפקדה זו צורך!", בדומה ליחידות נוספות שהיו אמורות להיות מפורקות באותם הימים. בשלב הביניים

³⁴² מתוך הדו"ח הסופי של וי וינוגרד.

³⁴³ יש שכינו אותה בערבית: **חَرْבُ تَمُوز** חרב תמוז.

³⁴⁴ בתחילת הלחימה בחרו בצה"ל בשם "שכר הולם" כשמו של המבצע. ואולם כעבור כמה ימים שונה השם ל"שינוי כיוון".

הוצעו מספר חלופות. כך גם התנהל התרגיל הגדול "שילוב זרועות", כחודש לפני המלחמה, תרגיל שדימה את התרחיש של המלחמה כמעט באופן מדוייק. עם פרוץ הקרבות הוחלט שלא לגייס את מפקדת הגייס, ולמנות את האלוף אייל בן ראובן, לסגן מפקד הפיקוד. חבורת הפיקוד של הגייס ובתוכם אני גוייסנו למלחמה כקציני המטה של האלוף, כמי שעסקנו מספר שנים בהכנות למלחמה זו היינו אולי הבקיאים ביותר בתכניות האופרטיביות, ובדושיח המבצעי שהתנהל במהלך השנים מול מפקדות האוגדות שהיו שותפות להכנות.

השותפות בניהול המלחמה והקרבה למוקד ההחלטות ברמה האסטרטגית, היתה שינוי משמעותי ממה שהכרתי כסגן מפקד חטיבה בלחימה ב"חומת מגן", או ממה שלמדתי בקורס מחטי"ם כארבע שנים לפני המלחמה, חטיבה היא עדיין עוצבה ברמה הטקטית. הרבה דברים שנראו משם לא רואים מכאן! גם בראיה האסטרטגית של בטחון מדינת ישראל גם בהיבטים אחרים שעדיין מוקדם מלדון בהם בפומבי. אולם אין ספק שימי המלחמה יצרו תובנות משמעותיות וחידדו אחרות, ברמה הלאומית והערכית, בתפיסת המנהיגות ברמה הלאומית ובהבנת האתגרים והאחריות של הציונות הדתית לעתיד המדינה. אין ספק שהם השפיעו מאד על העבודה החינוכית בעולם התורה ועל הפעילות הציבורית עם כלל ישראל ברמה העירונית והארצית.

אין כוונתי לעסוק כאן בהיבטים אופרטיביים ספציפיים של שלבי המלחמה, לא זו הבמה, ולא זה קהל היעד, וזו לא השעה לכך. למרות שנדמה שכבר הכל נחשף בספרים שיצאו לאור לאחר המלחמה, כולל פרטים מסווגים ביותר, אולם האחריות לשמירת סודיות מחייבת שלא לחשוף שום פרט, ולו שלא יהיה בכך אישור לדברים שפורסמו, לדעתי, שלא כראוי. היוצאים מן הכלל הם הפרטים שכבר פורסמו בדו"ח הסופי של ועדת וינוגרד. אנו מבקשים לעסוק כאן בעיקר בהיבטים ערכיים שבאו לידי ביטוי במלחמה. חלק מהדברים התפרסמו כמאמרים במספר במות באותה תקופה, וחלק לאחריה. בחרתי גם להביא מספר דברים שנכתבו כחילופי מכתבים, וכהתייחסות לדברים שנכתבו אלי. משום שיש בהם משמעות גם לעתיד.

יא. מלחמת בין המצרים והקצוות ובאמונה ננצח!

השורות הבאות³⁴⁵ נכתבות בתחילת השבוע, ביממה של חופשה קצרה והפוגה בניהול הקרבות בצפון, במלחמה שונה ממה שידענו עד כה. עדיין אין אנו יודעים את התוצאות הסופיות של המערכה, וקיימת הגבלה מובנת להתייחס למה שמתוכנן וצפוי עוד להתרחש בה.

השורות הללו יקראו על ידיכם בע"ה בשבת פרשת נחמו, ויתכן שעד אז כבר הכל יסתיים וכולנו נחזור לשגרת יומנו, הפרטית והלאומית. אנו מבקשים לשתף אתכם במחשבות אמוניות ובתובנות ערכיות, שהתחדדו במהלך אינספור הקרבות וניהולן.

בהפטרת השבת נקרא: "נחמו נחמו עמי!" אולם מהי הנחמה, וכיצד היא מצליחה לשכך את כאב האובדן? הנחמה היא הסתכלות על המתרחש מזווית מבט אחרת. מזווית מבט זו ניתן לראות גם זרעי הגאולה שמסתתרים בתוך האנדרלמוסיה של הפורענות.

על כן אנו מבקשים בשבת זו להתבונן באופן מיוחד על המציאות המלחמתית שנכפתה עלינו, מבט רוחני שונה מההסתכלות העיתונאית שמציפה אותנו במידע חדשותי מידי שעה ופחות.

המלחמה הזו זכתה לשם "מלחמת בין המצרים" בגלל שפרצה בתקופת "בין המצרים". אולם אם נתבונן לעומק נראה ששם זה מתאים מאד לאופי המלחמה, שאנ מצייס בתוכה. פירוש המילה "מצרים" היא קצוות (רש"י איכה א'), דהיינו שמדובר על מלחמה בין קצוות שונים בין שתי תפיסות עולם מנוגדות זו לזו באופן תהומי. בין החיזבאללה, הזרוע הארוכה של אירן – שבנתה לעצמה יכולת צבאית

³⁴⁵ לעלון באהבה ובאמונה פרשת נחמו תשס"ו. נכתב כשבועיים לפני השבת, הבאנו את הגירסה המורחבת לפני הקיצור שנדרש בהתאם להגבלת המאמר במספר המילים.

שכמוה יש רק למדינות, ולא לאירגונים שאינם מדינות, לבין מדינת ישראל.

הרב קוק זצ"ל מבאר בספר אורות (המלחמה א'): "כשיש מלחמה בעולם מתעורר כוחו של משיח", דהיינו – שכאשר פורצת מלחמה אלימה מתחולל ברור מעמיק ערכי ואידאולוגי בעולם.

המלחמה היא התנגשות אלימה בין ישויות שיש להן אינטרסים מנוגדים, ישויות שמבוססות על אידאולוגיות שונות וסולם ערכים שונה. ההתנגשות המלחמתית ביניהן אינה רק ענין צבאי כוחני – מי יצליח להכניע את השני בכוחו, אלא התנגשות בין תפיסות עולם, שונות זו מזו באידאולוגיה ובערכים, שמנסים להכריע אלה את אלה.

לעיתים דווקא התנגשות מסוג זה גורמת לברור ערכי מעמיק של ממדי המציאות האמיתיים ושל האדאולוגיה הלאומית. דווקא התנגשות בין ישויות על בסיס של שאיפות לאומיות מנוגדות מחייבות אותנו לברר לעצמנו מי אנחנו ומה מגמתנו – דברים שלעיתים בעת שגרה אין אנו מוצאים את הזמן לברר. וכאן אנו נתונים במלחמה שבין המצרים והקצוות.

בקצה אחד - עם ישראל, עמו של הקב"ה בעולם שעליו נאמר (ישעיהו מג כא): "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו" וברש"י שם מבואר שזוהי תכלית קיומו של עם ישראל: "למען תהילתי יספרו". זוהי גם תכלית העמוקה של מדינת ישראל (הרב קוק זצ"ל אורות קכ"א): "מדינת ישראל היא יסוד כסא ד' בעולם".

ובקצה השני - ולהבדיל אלף אלפי הבדלות, החיזבאללה שתוקף את מדינת ישראל באלפי רקטות מסוגים שונים ומנהל מערכה בחזית ובעורף. הוא קורא לעצמו חיזבאללה (בערבית: حزب الله) "מפלגת האל" ומתיימר לייצג את האל עלי אדמות, בפגיעה באזרחים.

למעשה זהו ארגון דתי מוסלמי שיעי פונדמנטליסטי קיצוני שהוקם

בלבנון ע"י אירן וממומן ומכוון על ידה. תפיסת עולמו דוגלת בהשתלטות דתית של המוסלמים על העולם התרבותי, בהפיכת לבנון למדינה איסלמית ובהשמדת מדינת ישראל. עפ"י השקפתו האמונה היא יסוד כוחם והיא שתביא אותם לניצחון. ועל כן הם הדפיסו על דגלם הצהוב אמרה מהקוראן: "רק עדת אללה הם המנצחים!". אולם למעשה, מבעד למעטה הדתי שלו מסתתר אירגון שאינו בוחל ביצור והברחת סמים כדי לממן את פעילותו ומעורב בפשע מאורגן.

בקצה אחד – מדינת ישראל שמגלה רגישות מופלגת לחיי אדם, ל"ונשמרתם לנפשותיכם", בהגנה על חיי אזרחיה ועל חיי חייליה. הרגישות מגיעה אף לכדי דאגה מופלגת לאזרחי המדינה היריבה שאינם מעורבים בלחימה.

אולם בקצה השני ארגון שעבורו פגיעה רצחנית באזרחים ובחיילים היא כלי להשגת מטרותיו. שמחנך את אנשיו להתאבד, כדי להפוך ל"שאהידים". ארגון שמשתמש בצורה מניפולטיבית ואכזרית בחיילים חטופים או אף בגופותיהם כדי לזרות מלח על פצעי המשפחות הדואבות והכואבות, כדי להשיג את מבוקשם, במקום שבו לא עומד להם כח צבאי.

בקצה אחד – מלחמה זו, אולי יותר מכל מלחמה אחרת, לא נפתחה במהלכים קרקעיים, שמסכנים את חיי החיילים, אל מול המערכים הממולכדים שהכינו החיזבאללה בשטח במשך שנים, בתחילה השתדלו למצות את אמצעי האש מנגד: ע"י חיל האויר והארטילריה. ורק משאלה מיצו את הפוטנציאל הגלום בהם, בדלית ברירה, הוחל במהלכים קרקעיים. כך גם לגבי חיי האוכלוסיה בלבנון. לא רק שצה"ל לא פוגע באופן יזום באזרחים אלא שהוא קרא להם לעזוב כדי שלא יפגעו. ועד שלא היה ברור שעזבו לא הרשה צה"ל לירות לאזורים בנויים גם אם שוגרו מהם רקטות.

ובקצה השני - החיזבאללה שהשתמש בצורה צינית באזרחי מדינתו

כ"מגן חיי" למימוש האידאולוגיה שלו ולהגנת פעולותיו הטרוריסטיות. הציניות הרקיעה שחקים בעת שהוא יורה קטיושות מחצרות בתים שיש בהם אזרחים לא מעורבים, או בתי חולים, וכאשר האזרחים נפגעים הוא מטיל את האשמה על צה"ל.

בקצה השני – אידיאולוגיה מוקצנת חדה וברורה, שמבקשת מלחמה, ורואה התגלמות של עוצמה וכבוד.

ובקצה האחד – החברה הישראלית שנתונה זה יותר מחמשה עשורים ב"סבבים" של מלחמה על הקיום שלה ועל בטחון מדינת ישראל. אשר מבקשת העמקה וברור לגבי היעדים של הקיום הלאומי שגובה "מחיר" כבד. זו כבר מבינה שלא מדובר רק על מלחמה כוחנית אלא במלחמת תודעה, ובקרב על הרוח! זו מעמידה אתגר תובעני בפני באי בית המדרש הארץ ישראלי המתחדש לייצר שיח של רוח ואמונה שבא מתוך קירבה וכבוד ולא מתוך כפיה. כבר לא די בשותפות בלחימה, וגם לא בפיקוד והובלה, בנוסף לכל אלה נדרשת תובנה, כזו שמסוגלת לחזק את תעצומות הנפש. לא רק כדי לעמוד בפני אתגרי הבטחון והמלחמה אלא גם כדי לסמן יעדים חיוביים להמשך התפתחות המדינה והחברה.

במלחמת בין המצרים והקצוות – מתגלה קבל עם ועולם מיהו זה שמייצג באמת את הא-ל, שכן הוא רואה מבעד לאידיאולוגיה הנחושה גם את האדם, את קדושת חייו ורווחתו, ומגלה רגישות לחיי אדם שנברא בצלם אלקים.

אנו, עם ישראל, ה"מאמינים בני מאמינים" - באמונה שלימה ואמיתית. באמונה של חיים, ובאמונה ננצח!

יב. מחיר ההתכחשות העצמית!

הימים הנוראים הבאים עלינו לטובה עומדים בסימן של חשבון נפש לאומי והפקת הלקחים מהמלחמה האחרונה³⁴⁶.
אחד התחומים שבהם עלינו לעסוק בפקת הלקחים הוא תסמונת ההכחשה. הרב קוק זצ"ל כותב³⁴⁷:

ואם אנו חשים איזו חלישות בגבורתה בנוגע לנפשנו, אנהנו צריכים ראשית לכל להתעורר להיות נאמנים לעצמנו. ננער את עצמנו מכל התכחשות עצמית ונדע להגן בגאון על הצביון השלם שלנו. ואז נצעוד בעוז על דרכנו בכל מסילות החיים ובכללם גם כן בדרכה של התחיה הלאומית ובנין הארץ.

בפיסקה שצוטטה לעיל הרב קוק זצ"ל מתייחס לתסמונת ההתכחשות העצמית. במקום אחר הוא מצביע על כך שההתכחשות העצמית היא תופעה פרדוכסלית בסיסית בהתנהלות האנושית. והיא השורש לכישלון האנושי ולחטאו של אדם הראשון³⁴⁸:

"חטא אדם הראשון, שנתנכר לעצמותו, שפנה לדעתו של נחש, ואיבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת אייכה מפני שלא ידע את נפשו, מפני שהאניות האמיתית נאבדה ממנו, בחטא ההשתחוואה לאל זר".

יש קשר הדוק בין תסמונת ההתכחשות העצמית לבין המלחמה שהיתה. כדי לעמוד על הקשר שביניהם עלינו לעמוד על השורש הפסיכורוחני של תסמונת זו. מה גורם לאנשים שפויים להתכחש למציאות, לעצמם לזהותם ולמהותם, להתכחש לאמיתות יסוד? לאדם תבונה וכלים נגישים להכרת עצמו והמציאות. מבחינה פסיכורוחנית טוב לאדם במה שהוא, ולמה לו להתכחש לכך!?

³⁴⁶ נכתב עבור עלון "מגד ירחים – בית הרב קוק" לחודש תשרי תשס"ז.

³⁴⁷ הרב קוק זצ"ל מאמרי הראיה ח"א עמ' 171.

³⁴⁸ הרב קוק זצ"ל אורות הקודש ח"ב פס' צ"ז.

ניתן לומר ששורשי ההתכחשות נעוצים בקונפליקטים ובקשיים שהמציאות האובייקטיבית מעמידה בפני היחיד והחברה. פעמים רבות המציאות האובייקטיבית יוצרת מחוייבות תובענית ויש לה מחיר היא דורשת מהאדם התמודדות קשה ולעיתים אף כוח סבל. לנוכח מציאות זו מתבקש האדם להתאמץ לאזור עוז ותעצומות נפש ולהתמודד. המחיר הוא בעיקר בטווח הקצר, אולם הוא בלתי נמנע ומי שמשכיל להתמודד עם הקושי, יזכה לתמורה בטווח הארוך וישלם פחות.

אולם לעיתים הקושי מכריע את האדם והוא נכשל ואינו מצליח להתמודד איתו. לעיתים לרגל הקושי הוא אפילו מוותר מלכתחילה, נכנע, ולא מנסה להתמודד, והוא אף מכיר בכישלונו. ולעיתים הוא הופך את הכישלון לאידאולוגיה.

מאידך המציאות האובייקטיבית היא מורכבת ומזמנת לנו קונפליקטים ומתחים בין קטבים שונים שאיננו יכולים להשלים אתם כמות שהם. כדי להתמודד ולגשר על פני המתחים אנו חייבים למצוא פתרונות. גם כאן יש שני סוגים של פתרונות יש דרך שהיא קצרה וארוכה – שהיא קוסמת ונוחה בטווח הקצר וממשכנת את העתיד בטווחים הארוכים. ויש דרך הפוכה שהיא ארוכה וקצרה. הטבע האנושי מושך את האדם לא פעם לדרך שהיא קצרה וארוכה.

כאשר האדם התבוני מנסה להפוך את הכישלון או את הויתור לאידאולוגיה או כאשר הוא מתפתה לבחור בדרך קצרה שהיא ארוכה, הוא מרגיש צורך לתוות לעצמו "סיפור אלטרנטיבי" ולנסות לצבוע את המציאות האובייקטיבית בצבעים אחרים. "הסיפור האלטרנטיבי" הוא מעין אשליה מתוקה המספקת את צורכו של האדם והשגת יעדיו מבלי שיצטרך לשלם על כך מחיר או להתמודד עם הקושי. אמנם זהו סוג מסויים של "בריחה" ואשליה אולם האדם מצליח לגייס את היכולות הקוגניטיביות שלו כדי לשכנע את עצמו באמיתות "הסיפור האלטרנטיבי" שהמציא.

פעמים שהאדם גם מגבש לעצמו קונספציה ומסכת אידאולוגית שלימה ומתנהל לאור הסיפור האלטרנטיבי שלו. ולעיתים אף ההתנהלות הזאת מצליחה, ונוצר רושם שהקונספציה עובדת.

אולם המציאות האובייקטיבית חזקה יותר, ובמוקדם או במאוחר, מגיע שעת המבחן והאשליה מתנפצת, ומגלה את ערוותו של "הסיפור האלטרנטיבי". או אז האדם או החברה משלמים את מחיר ההתכחשות שהוא גבוה קשה וכואב עשרות מונים מהמחיר שהיה על האדם לשלם מלכתחילה בתהליך ההתמודדות עם קשיי הקונפליקטים שבמציאות.

גם אם שלא ביודעין, ה"מכחישים" פועלים להרחיק מעל עצמם את שעת המבחן והמפגש הבלתי נמנע עם המציאות הסותרת, ופועלים לפעמים אף בצורה שאינה הגיונית, כדי להרחיק את שעת המבחן מחשש לקריסת הקונספציה.

מה שאפיין חלקים בחברה הישראלית וגם חלק ממקבלי ההחלטות בשנים האחרונות, היא תסמונת ההתכחשות, שבשל הקושי של הקיום הלאומי בארץ ישראל והקונפליקטים שהוא מייצר, יצרו קונספציה, שיש בה התכחשות למציאות ולעובדות יסוד בכמה תחומים.

התכחשות ל"מחיר" הקיום הלאומי – שכאילו ניתן להתקיים כמדינה גם ללא לשלם מחיר בדמים יקרים – תרתי משמע.

התכחשות לרשי הסכסוך – להציגו כסכסוך טריטוריאלי – ולא כסכסוך אידאולוגי ודתי על הארץ, שהתחיל עוד לפני הקמת המדינה ו"הכיבוש". שאין דרך לנצח את הטרור ולמנוע את התוקפנות והאשליה שניתן לשנות את המוטיבציה התוקפנית של אויבנו באמצעות נסיגות. אלה הולידו את הנסיגה החד צדדית מלבנון וההתנתקות. את הקונספציה שניתן להכריע ללא "מחיר" ע"י חיל אויר ובאמצעות פטנטים כירורגיים וסטריליים. ואת הקיצוץ המתמשך בתקציב ובבנין הכח של צה"ל.

בהגיע "שעת המבחן", כצפוי, המציאות שאליה התכחשנו טפחה על פנינו ונאלצנו לשלם את מחיר ההתכחשות! שכן מי שאינו מוכן לשלם מחיר מלכתחילה – מוצא את עצמו משלם כפליים.

ועל כן ניתן לומר **שהמלחמה הזו היא מחיר ההתכחשות!**

אולם מי שיתבונן ימצא שהשורש להתכחשות הזאת היא קשורה להתכחשות עצמית ברובד הלאומי. **ההתכחשות ליעוד הלאומי** – למטרה שלשמה נכון להמשיך ולקיים את מדינת ישראל – מדינת

היהודים בתוך אזור איסלמי שאמונתו הולכת ומקצינה ושאין כל סיכוי הנראה לעין שישלים עם קיומנו.

התכחשת ליחודו של עם ישראל לזהותו התרבותית היחודית ולארצו-שעליו להלחם כדי להתקיים בה.

ביום הכיפורים נכה על החזה, כולנו, נתוודה ונאמר: "על חטא שחטאנו לפניך בכחש!" כל אחד והכחש שלו. גם אנו חטאנו בכחש, לגבי מטרת המלחמה הקבועה שלנו – "מלחמת המצווה" שאנו מצויים בתוכה מאז הקוממיות המתחדשת שלנו. האם זוהי רק מלחמת הגנה על הקיום המידי של האנשים מעטים או רבים, או שזוהי מלחמה על הקיום של הריבונות הלאומית. גם ציבור שומרי התורה נשאב להגדרות של המלחמה כהגנה על אנשים וכתוצאה מכך להגדרה של "פיקוח נפש" של היחיד או הרבים. כתוצאה מכך היה קשה לתת תשובה מניחה את הדעת לשאלה מאי חזית דדמא דאזרח סומק טפי מדמא דחייל. ומכאן לטרמינולוגיה של ה"ילדים" שלנו במקום ה"חיילים" שלנו. לא שעינו לכך שהגדרת המלחמה האמיתית היא ההגנה על הריבונות הלאומית, למרות שמדובר על מושג מופשט אך מהותי מאד כאשר מדובר על ישות מדינית. לשם כך לא רק מגנים אלא גם תוקפים, וגם מסכנים, באופן מידתי, חיים של חיילים. ושלכך יש השלכות בין על הלכות פיקוח נפש ובין על הלכות קיום הפעילות המבצעית בשבת.

ההתכחשות גם נגעה למקום שתופסת היחצנו"ת והתקשורת בחיי המדינה. וכן לגבי האינטרסים הכלכליים של בעלי עניין עתירי הון שמשפיעים על קבלת ההחלטות.

כל אחד מאתנו נתבע להכות על חזהו, של עצמו: "ננער את עצמנו מכל התכחשות עצמית ונדע להגן בגאון על הצביון השלם שלנו. ואז נצעוד בעוז על דרכנו בכל מסילות החיים ובכללם גם כן בדרכה של התחיה הלאומית ובנין הארץ".

יג. הממד הערכי של שדה הקרב כפוטנציאל וכמשול

אין ספק שהתנאי הראשון לניצחון במלחמה הוא התנהלות צבאית לאור הכללים והעקרונות של תורת הלחימה³⁴⁹. התנהלות זו צריכה לקחת בחשבון גם את המחיר. היהדות מדגישה מאד את הרגישות לחיי אדם. משום שכל אדם הוא "עולם מלא" (משנה סנהדרין פ' ד'), חד פעמי, ובניגוד לאמרה המקובלת – אין לו תחליף! מאידך מצווה התורה על היציאה למלחמה במקום שהדבר מתבקש – למלחמת הגנה או למלחמה יזומה – גם אם היא כרוכה במחיר.

כמפקדים אנו צריכים לעשות ככל שלא לדינו כדי לצמצם את המחיר אולם אם נשלה את עצמנו שניתן לפעול ללא מחיר! כי בסופו של דבר – או שנתבדה או שלא נעשה. החמור מכל הוא לנסות לעשות בזול! במלחמה זו מצאתי את עצמי פעמים רבות אומר למפקדים בכירים ש"מי שרוצה בטחון בזול – ישלם על כך ביוקר!". אולם הרגישות המוצדקת שלנו לחיי אדם גורמת לנו לא פעם להתפתות להמציא "קונץ –פנטזי" שיביא לתוצאות בלי להיזקק למחירים כואבים (ומכאן כנראה באה תורת ה"אש המתמרנת" מבית המדרש של ח"א ומפקדה דן חלוץ!). דבר זה דומה בעיני לנסיונם של האלכימאים ליצור זהב מחומרים אחרים ולגלות או ליצור את "אבן הפילוסופים" שניתן להפיק ממנה את סם החיים "אלקסיר" המרפאת כל מחלה ומאריכה ימים, ובאמצעותה ניתן להפוך כל חומר שהוא לזהב טהור.

האם נפיק מהמלחמה הזו את הלקחים הנכונים שישמשו אותנו להכרעה של המלחמה הבאה?

אמנם הוקמו צוותי בדיקה – כחמישים במספר! הם הופקדו על אינספור תחומים אותם הם צריכים לבדוק ולהמליץ המלצות.

³⁴⁹ תשובה למכתב מ"י חשוון תשס"ז – 01/11/2006

לדידי אין צורך בחלק גדול מהצוותים – ברוב המקרים אני יודע מה נעשה ולכן אני לא צריך שיבדקו אולם בחלק גדול אני מרגיש שהפוקוס מופנה לכיוון הלא נכון – כי כידוע "תקלה אינה לקח!"

אולם הבעיה העיקרית שאני ראיתי במלחמה אצל מפקדים ואנשי הדרג המדיני, היא אותו ממד משמעותי של שדה הקרב שמצוי בתחום הערכי. ועל כך אפרט.

במסגרת תפקידי במלחמה האחרונה - כקצין אג"ם מיל' בפיקוד הצפון, כמי שהיה ליד מקבלי ההחלטות בשעות המשמעותיות. וכמי שחוה את הזיגזוג ההססני של הדרג המדיני ואת חששם מלהפעיל את התוכניות שאותם תיכננו במשך כארבע שנים, ותירגלנו את האוגדות אינספור פעמים, ובפעם האחרונה רק כחודש לפני המלחמה ("שילוב זרועות") מתחדדות אצלי תובנות אחרות לחלוטין. לצערי אינני רואה ועדת חקירה באופק שתכנס לתחום הזה מעבר ללקחים טקטיים עד רמה מסויימת. אבל זהו תחום קיומי מאד ואם לא נתעשת נמצא את עצמנו מופתעים שנית וחסרי יכולת הכרעה והגנה על הקיום הלאומי שלנו.

קשה להכיל את התופעה של האיסלם המתחזק אשר מוביל מהפכה במוקדי הסכסוך הבינלאומיים ואשר קורא תיגר על הקידמה האירופית המכלה את עצמה במאזן דמוגרפי שלילי.

הבעיה העיקרית שאנו, כמו מספר גורמים בעולם, מחפשים את הדרך הקלה - לנסות להתמודד עם התופעה באמצעות ההגיון האירופי/מערבי החילוני - ועם הטרנדים העכשוויים של הפוליטיקלי קורקט שכבשו את העולם המערבי, וכתוצאה מכך נכשלים פעם אחר פעם.

קשה לרבים לקבל שמתרחשת כאן מלחמה בעלת שרשים דתיים ותרבותיים. כאשר רק מזכירים את האפשרות הזו הפרצופים מתעוותים בשאט נפש, וכמו ב"עצור סיסמה" הם משמיעים בארשת חשיבות עצמית את הקלישאה - "אל תוציאו את השד הדתי מהבקבוק!"

איני יודע מתי הם ערכו ביקורת תקופתית ל"בבוק" שכן - אילו היו עורכים זאת אל מול המראות ותאור המציאות היו נוכחים לדעת ש"השד" כבר מזמן יצא מהבבוק והספיק לשכוח כיצד הוא נראה!!!! אולם ההתכחשות לכך מובילה ליצור סיפורים אלטרנטיביים מסוגים שונים שמפרנסים היטב את בעליהם באקדמיה ובתקשורת אולם הם - כטל הבוקר מתמוססים במבחן הראשון של מפגש עם המציאות הכואבת.

קל לקבל לוגית את ההתמודדות עם אלימות באמצעים אלימים נגדיים - ולהגדיר את ההכרעה במאבק של כוח ע"י כח - ומה שלא הולך בכח ילך בעוד יותר כח!

אולם אם מבינים שמדובר בסיפור אחר ושבמלחמה הזו לא מנצחים רק בכח אלא בתודעה ורוח, בכח העמידה, בנחישות וביצירת חוסר התוחלת בשילוב עם הפגיעה ביכולת של המימוש הנגדית - זה אומר שצריך להיערך אחרת וליצור אלטרנטיבה תרבותית לא פחות מאשר ליצור אלטרנטיבה טכנולוגית צבאית (גם אם לא ניתן להסתדר בלעדיה). מי כמונו היהודים מתאימים להבין שלשדה הקרב יש ממד נוסף - ממד ערכי רוחני בעל השלכות קריטיות ומכריעות על המערכה המתחוללת בו.

אלטרנטיבה זו מחייבת מגע עם תרבות של אמונה, של חינוך, של מכפילי עוצמה רוחניים וערכיים, ומיהו זה אשר מוכן להמיר את תרבות הרייטינג והנחות ולעסוק במשהו חדש גם אם קיומי מאד.

אולם אם לא נתחיל בדיאלוג מסוג זה של התבוננות פנימית יהיה הדבר בעוכרנו ויעמיד בסימן שאלה גדול את יכולת ההשרדות של המפעל הציוני, במזרח התיכון המוסלמי, ששדותיו הצחיחים מצמיחים תרבות ואמונה פונדמנטליסטית חריפה וקיצונית. אגב זה לא משנה אם קוראים לזה חיזבאללה או חמאס שיעה או סונא, וגם לא ג'יהאד אסלאמי - גם לא אל קעיאדה - אלו ווריאציות שונות על אותו נושא

הולך ומתעצם ומתהווה - ומאתגר אותנו לשאול את עצמנו מי אנחנו ואיפה אנחנו בכל הסיפור הזה ומה אנחנו עושים עם זה.

זה מזכיר מאד את את השיר המפורסם שאנו שרים בליל הסדר מידי שנה וכבר יודעים את התשובות בעל פה - אחד מי יודע, שנים מי יודע וכו'

כי למעשה השאלה היא לא אם יודעים אלא מה עושים עם זה

ויפה שעה אחת קודם - כי בנפשנו הדבר

יד. על הניסים

לא זו אינה טעות! המערכת לא החליפה בטעות את הטקסט שנועד לחודש אלול עם הטקסט של חנוכה³⁵⁰. הכוונה להודאה על הניסים ועל הנפלאות על הישועות ועל הנחמות ועל המלחמות שעשית... בזמן הזה. חכמים מלמדים אותנו שכאשר מתרגש על האדם מאורע אסוני שיש בו גם היבט שיש בו הצלה, עליו לברך על האסון בעין דומעת "ברוך דין האמת" ולברך ולהודות על הנס "הטוב והמטיב".

אין סתירה בין רגש הכאב העמוק על הרעה שהתרגשה עלינו לרגש ההודאה על הנס והטוב שלו זכינו. איש האמונה צריך ויכול להכיל בו זמנית את שניהם. הוא אמור לסגל לעצמו את היכולת לראות מבעד למראה הדומע והמעורפל גם את חסד ד' שעשה עימו.

המלחמה שעברנו היתה רצופה מחדלים ותקלות שמחייבים התעוררות של כולנו ודרישה לתיקונם המיידי. היא הותירה אחריה משפחות שכולות הרס ואבדן, היא פגעה בכושר ההרתעה וערערה את רמת האמון שבין חיילים למפקדיהם ובין הדרג הצבאי לדרג המדיני. אולם בצד הרע והמחדלים אנו חייבים להתבונן בפרספקטיבה רחבה יותר. באותה פרספקטיבה המגלה לנו שעם כל הרע שהיה במלחמה, והיה בה לא מעט, זו זהו הרע במיעוטו, ועלינו להודות על כך לקב"ה.

להודות על כך שהיא פרצה דווקא כעת, כי אם היתה פורצת כמה חודשים לאחר מכן, לאחר הסדנא הצהלי"ת שהיתה אמורה לקבל החלטה לקצץ מפקדות, חטיבות טנקים, טייסות ואגדים ארטיליריים, היינו מוצאים את עצמנו עם סד"כ צבאי מקוצץ באופן משמעותי, שהיה מתקשה לתת מענה לאתגרים הביטחוניים שבפניו. והיינו מתבססים על "אש מנגד" לאחר השקעות עתק באמצעים, שההגיון המבצעי שעומד מאחריהם הוא שניתן להכריע מהאוויר, או ע"י אש מנגד, ולצמצם בהתאם את הסד"כ היבשתי.

ויתכן גם שהיא היתה פורצת כאשר היתה מוטמעת בצבא, ובשרשרת הפיקוד, שפה מבצעית חדשה, מבית המדרש של המלת"ם (המכון

³⁵⁰ מאמר לעלוני השבת מתחילת אלול תשס"ו.

לחקר תורת המערכה), שפה מעורפלת ומבלבלת, שהיתה מעמידה בספק את היכולת של הפיקוד להבהיר לדרגים הכפופים לו את משימתם.

ועלינו להודות שהיא פרצה דווקא עם החיזבאללה, ארגון גרילה מוגבל במשאבים צבאיים, ולא עם צבא בעל יכולות של טנקים קומנדו נ"מ ומטוסים. שהיתה יכולה להסתיים הרבה יותר גרוע.

להודות לקב"ה על שהמלחמה הזו שסטרה על פנינו סטירת לחי מצלצלת וכואבת עד בכי, גרמה לנו להתעורר מאשלות, מתקופה ארוכה של התכחשות.

ובכן נודה לקב"ה, בעין דומעת, על "ניסידך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל יום עמנו"

טו. "ועדת חקירה" – "נחפשה דרכינו ונחקורה"

דומני שאני בין אלה שפחות זקוק לה כדי שתברר לי את עובדות המלחמה לאשורן³⁵¹. היינו שם ליד השולחן שבו נוהלה המלחמה וראינו, גם אם לא ראינו ברזולוציה של רמת הפלוגה והחייל הבודד בכל רגע נתון.

כמובן שאין לנו כל כוונה לתאר כאן את שראינו וגם לא כל שראינו ניתן לומר בפומבי, חלק כבר נאמר במסגרות המתאימות והשאר מן הסתם יאמר במקום ובעיתוי הראוי. יותר מכך – דומני שבמלחמה המתקשרת הזאת אין כל בעיה לדעת את העובדות לאשורן כמעט כבר הכל נכתב ועל הכל דווח ללא גבולות ומגבלות צנזורה.

ובכל זאת גם אני ושכמותי זקוקים ל"ועדת חקירה!" מסוג אחר, לחקר האמת על בוריה, ועדה שלא תסתפק בברור העובדות שמעל לפני השטח אלא תחדור לעומק, לשרשים הרוחניים והתרבותיים של הסוגיה שהביאו להיווצרות העובדות הללו.

זאת אולי יותר "ועדת חקירה" (בהטעמה הישיבתית הליטאית, בשווא ובמלעיל) שבאמצעותה יורדים לחקר היסוד ההלכתי ההגותי של הסוגיה. במתכונת של "ועדות החקירה" של חז"ל שניסו לברר את מה שהביא להיווצרות העובדות הללו. כדוגמה ה"חקירה" של חז"ל לגבי הנסיבות שהובילו להתדרדרות של פילגש בגבעה, ולמלחמת אחים שגבתה כשבעים אלף קרבנות כמבואר בחז"ל³⁵², והמסקנה שלה שהאשמה אינה תלויה דווקא במנהיגות המוניציפלית של הגבעה אלא בקונספציה הרוחנית שהובלה ע"י המנהיגות הרוחנית של הדור בסנהדרין³⁵³:

אם תאמר, אותם שנים ושבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין (במעשה פילגש בגבעה) מפני מה נהרגו? שהיה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר

³⁵¹ המאמר מתחילת אלול תשס"ו.

³⁵² ילקוט שמעוני שופטים רמז סח, ובתנא דבי אליהו רבה.

³⁵³ תנא דבי אליהו רבה

עמיהם שיקשרו חבלים של ברזל כמתניהם, ויגביהו כגדיהם למעלה מארכובותיהם, ויחזרו בכל עיירותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים, וילמדו אותם דרך ארץ – בשנה, בשנים, בשלש, בארבע, בחמש – עד שיתישבו ישראל בארצם... והם לא עשו כן, אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם כל אחד ואחד רין לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשי, שלא להרבות הטורח.

וכדוגמת ועדת החקירה שלאחר החורבן, שזרקה לחלל העולם את השאלה "על מה אבדה הארץ?!"³⁵⁴ והמסקנה שלה לא הצטמצמה לתחום העובדות שגרמו למחדל ולכשלון בשדה המערכה הצבאי או המדיני אלא לשורשים הרוחניים שלהם: "שלא ברכו בתורה תחילה". בשניהן ובדומים להן העובדות היו ידועות אולם חז"ל ניסו לרדת עד השיתין ולברר את היסודות לעומק כדי להגיע לחקר האמת הפנימית יותר ובעקבותיה להצביע על כיוון לתיקון המצב בשורשיו ולא רק את הסימפטומים.

זאת ועדת חקירה שראוי שתוקם בחודש אלול שבו אנו עוסקים בתשובה ובחשבון נפש פרטי וכללי. בחודש שבו אנו מתכוננים ליום הדין, לעמידה מול האמת המוחלטת של הקב"ה ומבקשים תיקון אמיתי. בתקופה שכל אחד מאיתנו מכה "על חטא" בעיקר על חזהו שלו ולא על חזהו של חברו.

"נחפשה דרכינו ונחקורה" – זה סוג מיוחד של חקירה. זוהי לא ועדת חקירה רגילה!!

קיימת דרישה להקמת ועדת חקירה שתחקור – צריך להיות ברורים בעניין – למדינה אסור לעשות הנחות למי שנושא באחריות לגורלה. – אגב היה ראוי שמי שנושא באחריות יהיה אחראי מספיק כדי להסיק את המסקנות בעצמו.

אולם כדי שהמסקנות יהיו אפקטיביות אסור להסתפק במסקנות שטחיות וטכניות צריך שהן יכנסו לעומק לשורשים של הבעיות מה

³⁵⁴ גמ' בבא מציעא דף פה ע"א.

חולל את הטעויות והתקלות. כי במלחמה הבאה הכל כבר יהיה אחרת ואם לא פתרנו את הבעיות מהשורש אז יצוצו בעיות אחרות.

כמי שהיה קרוב לניהול הלחימה – הבעיה העיקרית אינה התקלות, והזיגוג של המשימות, היתה כאן בעיה עמוקה יותר של הגדרת מטרת המלחמה. אולם גם זאת לא היתה בעיה שנולדה בתחילת המלחמה זוהי בעיה רבת שנים של התכחשות לכמה **דברים יסודיים שהתנפצו בפנינו. שחלקים בחברה הישראלית "סיפרו" לעצמם והשלו את החברה כולה. ועתה, משקרה מה שקרה, החברה הישראלית בוחנת אותם - גם אם לא תהיה ועדה ספציפית שתעלה אותם על הכתב.**

התכחשות למחיר הקיום הלאומי – האשליה שניתן להתקיים קיום לאומי ללא לשלם מחיר בדמים יקרים – תרתי משמע. ולכן דרשו לסגת חד צדדית מלבנון – בשנים היו לנו שם שלוש עשרה הרוגים בשנה. כמובן שעלינו כמפקדים לצמצם את מחיר הקיום הלאומי במכסימום, ועבורנו כל נפש היא עולם מלא, ומי כמונו, משפחת השכול מכיר זאת. אולם לבסוף לא נמלט מכך שיש מחיר – ועוד יותר מכך, שהדרך לצמצם את המחיר הוא להרתיע ע"י כך שמוכנים לשלם מחיר (הרוצה שלום יכון למלחמה – לורד פרלמינטון). מי שאינו מוכן לשלם את המחיר הזה – בסופו של דבר ישלם כפליים – כיוון שהוא נתפס כחלש וכמי שאין לו יכולת עמידה – דבר שמזמין תוקפנות. ראו את נאום קורי העכביש של נאסרללה במוצאי הנסיגה.

שניתן להכריע בצורה סטרילית מן האויר – ע"י חיל אויר ובאמצעים כירורגיים וסטריליים. כי הרי מהלך קרקעי גובה מחיר גדול יותר. ולכן גם ניתן לצמצם יחידות ולסגור מערכים.

שגדר הפרדה תפתור את הבעיות – וניתן לנצח במלחמה בטרור ללא חיכוך מתמיד וע"י אש מנגד, במיוחד כאשר מדובר באויב שעושה שימוש ציני באוכלוסיה כמגן חי.

שניתן להוריד את ההשקעה בתקציב הביטחון ולקצץ את הצבא – לסגור יחידות ולקצץ באמצעי לחימה כי אנו כבר בעידן של שלום וניתן ליצור צמיחה כלכלית מדומה ללא השקעה מאסיבית בתקציב הביטחון.

טז. על הפקת לקחים אמיתיים ו"רוח הלחימה"

צריך לחלק את עבודתו של .... לשני חלקים³⁵⁵: לחלק שבו הוא עוסק בלקחי המלחמה ובחלק שהוא עוסק בסוגיית "רוח צה"ל".

הטיפול ב"רוח צה"ל" במסמך, ובמפלס הרוח ביחידות, צריך להיעשות בלי שום קשר לתוצאות המלחמה והתנהלותה.

אם כי ממה שאני ראיתי במלחמה לא היתה בעיה של "רוח לחימה" ומוטיבציה, בדרג המסתער, לא בגיוס ולא במילוי הפקודות. הבעיה החלה כאשר הפקודות החלו להשתנות בקצב לא סביר ויצרו תחושה ששם למעלה לא יודעים מה הם רוצים.

המסמך "רוח צה"ל" מהווה תיקון מבורך למסמך הקודם (מתחילת שנות התשעים של "הקוד האתי" שהיה מבחינה מסויימת גחמה – פסאודופילוסופית לפיתוח אתיקה צבאית אנטי מיליטריסטית בעידן שהיו שראו בו את "פעמי השלום" וקץ המלחמות) אך אינו מהווה שינוי שורשי. מי שמעיין בו יוכל לזהות בנקל כי הוא עוסק בעיקר בנהלים וכללי התנהלות אירגונית ופחות בערכים. בחלק מהערכים ניתן להחליף את נשוא העניין מחייל לעובד חברת הייטק שכן לגביהם אין כלל הבדל.

כנ"ל לגבי חוק המילואים הדרקוני, שזקוק לטיפול ערכי ומעשי.

לדעתי אסור לתפוס טרמפ על הכישלון של המלחמה, על אף שהכשלון במלחמה נבע מכשל ערכי ופחות מכשל צבאי מקצועי. זה לא אמין ולא ישיג את המטרה!

ובמיוחד כאשר מנסים להלביש תיק ערכי על מפקדים בכירים, שהאשם אינו תלוי בהם, ומחלק ניתן ללמוד כמה פרקים חשובים בתחום הערכים ומסירות הנפש. (אני מעריך שחלק מהדברים עוד יזכו להתייחסות של ועדת וינוגרד).

³⁵⁵ תגובה בפורום אינטרנטי לטענה שהלקח העיקרי של המלחמה הוא שחלה התדרדרות ב"רוח הלחימה" בצה"ל. מטבע הדברים מחקנו את שמו וערכנו מסי' שינויים.

אגב על חלק מהלקחים שהועלו מהמלחמה, מכיוונים שונים – צריך לומר מה שחינכנו כל השנים – שתקלה אינה לקח! תקלה צריך לתקן!

כמי שלווה מקרוב את ניהול המלחמה, צר לי שמסיטים את תשומת הלב מהעיקר. כולל הרמטכ"ל. (אולי בעיקר).

וויליאם דה פוי - הרפורמטור הגדול של הטרדוק האמריקאני – שהצליח לשקם את צבא ארה"ב אחרי הכשלון בויטנאם – טבע את הסיסמה – להתאמן כמו שנלחמים!

אחרי המלחמה הזו אולי צריך לגבש סיסמה הפוכה – ביום פקודה נלחמים כמו שמתאמנים!

רבותי הכשל העיקרי של המלחמה הזו היה שלא איפשרו לצבא היבשה של צה"ל לבצע את התכנית שצה"ל הכין בעמל רב במשך שנים ותירגל בכל הרמות, כולל חודש לפני המלחמה! והתישו אותו בפעילויות שונות ברצועה צרה, תוך שהמשימות המונחתות מלמעלה משתנות בקצב מהיר, היו מקרים שעוד בטרם הושלם נוהל קרב לגבי פקודה קודמת כבר הונחתה פקודה חדשה ושונה.

קרוב לוודאי שאם התכנית היתה מתבצעת קרוב לוודאי שהתמונה היתה נראית אחרת לגמרי! עדיין לא ניתן לדבר בחופשיות על כל מרכיבי התכנית אך מפקדי האוגדות הכירו אותה היטב כי הם תירגלו והתכוננו אליה. ומשנאלצו לעשות פעולות מקומיות חסרות הגיון מבצעי – ומנוגדות להגיונות שפותחו ונותחו במהלך השנים – הרי שהתוצאות היו בהתאם! **ביום פקודה נלחמים כמו שמתאמנים! ולא מנסים להמציא כל מיני פטנטים שלא נוסו ולא נבחנו.** ממאי נפשך אם התכניות והטכניקות שגובשו לא היו נכונים מדוע אימצו אותם מלכתחילה, ואם הם נכונים מדוע אין מבצעים אותם!

אולם החשש מפני יישום התכנית לא היה ענין של מה בכך, הוא נבע מחשש לקרבנות ואבדן חיי אדם. החשש של הדרג המדיני מביצוע התכנית והטלת יהבו על חיל האויר, נובעים מהיבטים ערכיים שאינם תואמים הוייה צבאית ותורה צבאית מקצועית. תמיד לימדנו שבעת

התקלות מטווח קצר, ההסתערות המסוכנת ביותר היא בטוחה יחסית לנסיון להסתתר, או לפעול בהיסוס.

לא ניתן להתעלם מכך שבמשך שנים התפתחו פרדיגמות שהן תוצאה ממציאיות מורכבת ומתסכלת של עימות קיומי ממושך. נולדו כאן במהלך השנים "סיפורים" ו"נרטבים אלטרנטיביים" שניסו לשוות להן חסות של תפיסות בטחוניות מקצועיות. כגון: "מהלך קרקעי בלבנון יצור סכנת טביעה בביצה הלבנונית כבשנות השמונים", או "השקט היציב בצפון" כביטוי להצלחה המסחררת של הגישה ה"חד צדדית" שהובילה לנסיגה בשנת אלפיים, וכדי להצדיק נסיגות חד צדדיות בגזרות נוספות. או ו"החיזבאללה כבעל אג'נדה לבנונית נטו, שמשהשיג את יעדיו יאבד ענין בתקיפת ישראל" ולכן עדיף לסגת חד צדדית ובכך יסתיים הסכסוך! מנגד האגדה על "השחיקה בכוח העמידה של העורף וחוסר היכולת של החברה הישראלית לספוג אבידות", או תפיסת "האש המתמרנת" ו"האש המכריעה" – שפותחה ע"י דן חלוץ עוד בהיותו מפקד חיל האויר – שיוצרת אשליה שניתן להכריע ללא תימרון קרקעי – וללא סיכון לחיילים.

כאשר כל אלה קרסו לנוכח מטחי הגראד והקטיושות – התקשו מקבלי ההחלטות לשנות דיסקט, ושלפו הנחיות סותרות ומגומגמות, והתקשו לקחת אחריות על מהלך קרקעי מתוכנן ומתוחבל.

אגב לגבי המינויים הלא ראויים – אני מציע שלא להיסחף – עוד נראה בהמשך שמהו יצטרך להתנצל בפני אלוף פיקוד הצפון על הנסיון להפיל את הכשלוך על כתפו, במקום לאפשר לצה"ל לבצע את אשר תכנן!

גם לגבי העמימות הערכית בקשר לתקיפת היעדים – על פי תפיסתי: במלחמה נזרע הרס רב! ולמעשה הוא לא השיג מטרה מבצעית, וגם לא הרתעתית, יתכן שאת "פירותיו" נשלם בעתיד הלא רחוק!

כאמור אין בין דבר זה ולבין רוח צה"ל מאומה – משום שהכשל העיקרי היה בתחום הדרג המדיני ובניהול האיסטרטגי ולא ברוח הלוחמים והמפקדים מהמטכ"ל ומטה.

אגב הבעיות של הלוגיסטיקה שהיו במלחמה הימחיי"ם והאימונים שמעלים אינם העניין העיקרי! גם ב"חומת מגן" התמודדנו עם בעיות דומות והתוצאות היו אחרות לחלוטין. אבל שם פעלנו לפי ההגיון המבצעי שפיתחנו ולא ניסינו להמציא ברגע האחרון איזה פטנט חדש.

ולסיום - אתגר. שחשיבותו עומדת בזכות עצמו!

הבה נפסיק לקטר ולהצביע על מה שלא בסדר! אדרבה נפשיל שרוולים נגבש ונציע מסמך אלטרנטיבי שתהיה בו עלית מדרגה ל"רוח צה"ל", באופן שיהיה אלטרנטיבה איכותית למסמך הקיים, ולהציע לצה"ל לאמץ אותו.

יז. זהירות! מקסם שווא ושמו "צבא מקצועי"

בתקופה האחרונה – וגם מעל במה זו³⁵⁶, עולה הרעיון להחליף את המודל של "צבא העם", במודל של "צבא מקצועי". המצדדים ברעיון, חלקם מהעולם האקדמי, רואים בו פתרון לבעיות שיש כיום במימוש המודל של "צבא העם", שהולכות ומתגברות בעקבות השינויים הערכיים שעוברים על העולם ועל החברה הישראלית. ישנם כאלה הרואים את "היתרונות" של מודל "הצבא המקצועי" במדינות אחרות, והיו רוצים לאמצם. אולם יש גם כאלה שמצדדים ברעיון, משום שהם מקוים שבכך יוסר הלחץ הציבורי מאוכלוסיות מסוימות שאינן שותפות בנטל הבטחוני.

מטבע הדברים יש א-סימטריה בין רעיון שלא נבחן עדיין לבין רעיון שכבר מתממש. בכל רעיון שכבר מתממש יש חסרונות נראים לעין, (אין דבר מושלם) שניתן להצביע עליהם. לעומתו רעיון שעדיין לא נבחן לא ניתן לראות את חסרונותיו בעין, הבעיות הצפויות כמו גם הציפיות להצלחתו הן בגדר ספקולציה. אבל העובדה שלא ניתן להצביע על החסרונות בעין, הן יתרון פסיכולוגי לא מבוטל, ויש רבים שנופלים שבי בקיסמו.

מתוך היכרות מסויימת עם כמה צבאות זרים "מקצועיים", ומרמת הביצועים שלהם ואיכותם המקצועית, איני סבור שמדובר על "סיפור של הצלחה!", נדמה לי לעיתים שחלק מהמצדדים במהלך לוקים בתסמונת "הדשא של השכן-ירוק יותר!". העתקת המודל הזה למדינת ישראל ולצה"ל עשוי להיות מסוכן לקיומו.

³⁵⁶ תגובה מחודש תמוז תשע"ג באתר ערוץ 7 לפרסום של שדולה בכנסת וגוף שמקדם את הרעיון של "צבא מקצועי", בחרנו להביאו כאן בפורמט מלא משום שהנסיון של המלחמה למד שהרעיון הזה אינו מתאים למאפיינים של מדינת ישראל.

אין להתעלם מהחסרונות שיש במימוש המודל הקיים, אולם עלינו לזכור את דבריו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל (מידות הראי"ה "תוכחה"): "יש לעיין בדרכי בני אדם כשרוצים להוכיח איזה איש להסירו מדרכו, אולי זה הדרך לפי ענינו טובה היא אע"פ שיש בה חסרונות, אבל בחסרונותיה מגינות עליו בעד חסרונות יותר עצומות." פעמים רבות פסילת המודל הקיים בשל חסרונותיו עלולים להביא אלטרנטיבה גרועה יותר.

למודל של צבא העם במדינת ישראל בעידן הפוסט מודרני יש מספר יתרונות: הערכי, האיכותי הציבורי והמספרי.

יתרון ערכי: גם כיום צה"ל אינו רק צבא חובה, ויש בו חוט שדרה של אנשי קבע, קצינים ונגדים, שמשרתים כבעלי "מקצוע". אולם מכיוון שהגוף העיקרי של הצבא: בסדיר ובמילואים הוא של צבא חובה, ה"שיח" הוא שיח ערכי, של תרומה להגנה על קיום המדינה והעם, ובכלל זה גם תוך סיכון חיים. מעבר תרבותי למודל של "צבא מקצועי" שבו תפיסת המלחמה והשרות הצבאי הוא כמקצוע, משמעותה: שהמניע לשרות ולהסתכנות הוא התיגמול החומרי או אף הפסיכולוגי ולא מניע ערכי. כיום, לגיוס לצה"ל יש משמעות ערכית, ברמה הלאומית והאישית. בעידן הפוסט מודרני, הצבא הוא העוגן הערכי של החברה הישראלית. בחלק מהמגזרים של החברה הצבא הוא כמעט המסגרת היחידה שבה מתנהלים תהליכים ערכיים, ובו מתעצבת אישיות ערכית, שתבוא לידי ביטוי אח"כ, גם בחיי האזרחות. הבריחה מהתמודדות ערכית עם הבעיה שנוצרה כתוצאה מהשינויים-היא עצמה סימפטום של בעיה ערכית רחבה-לברוח מהבעיה במקום להתמודד.

צריך לזכור שגם אין אפשרות לערוך ניסוי. לקח שנים רבות ליצור את האתוס של האומה המגוייסת. אם לפרק זמן הוא יפסק, יהיה קשה עד כדי בלתי אפשרי להחזירו.

יתרון איכותי: הצבא נהנה מרמה גבוהה של כוח אדם בזכות גיוס החובה. וכתוצאה מכך יש לו יתרון איכותי שמחפה על נחיתות מספרית מול אויבנו. צבא מקצועי בחברה הישגית עם נטיה להייטק, יקטין באופן משמעותי את ההתגייסות של אלה שיש להם אופציה להתקדם בלימודים ובקריירה בגילאי השמונה עשרה. מהיכרות עם צבאות אחרים הפרופיל של הלוחם המקצועי באחוזים גבוהים הוא של כאלה שאין להם אופציה אחרת, או כאלה שמתאפיינים כבעלי פרופיל אישיותי כוחני או הרפתקני. מיותר לציין שפרופיל שכזה אינו מתאים למגוון של מתארים ואתגרים שהצבא נדרש להתמודד איתם.

לגיטימציה ציבורית: דווקא משום שהצבא הוא "צבא העם" שלכולם יש בו חלק ונגיעה אישית, הוא מקבל תמיכה ציבורית ויש לגביו קונצנזוס שאין כמוהו לשום גוף ממשלתי במדינה.

היתרון המספרי: אל מול רמת האיומים והיקפם המספרי, לגודל הצבא יש משמעות מבצעית והרתעתית. אמנם נשמעו כבר בעבר אמירות על "צבא קטן וחכם", אולם אלו היו אמירות פופוליסטיות ולא כאלה שבאו כתוצאה מבחינה מקצועית של העמדת סד"כ מול תרחישי יחוס! מקרי קיצון של מלחמה בכמה חזיתות בו זמנית מחייב סד"כ שאם יצטרכו להחזיקו כ"צבא מקצועי שכיר" מדינת ישראל תפשוט את הרגל מבחנה כלכלית. ומי שלא עשה סדיר לא כשיר למילואים. אגב לא היינו רחוקים מכך במלחמת לבנון השנייה, כשבשלב כלשהו היה חשש שהסורים יכנסו ללחימה, ובמקביל עדיין התקייסמה פעילות מבצעית בעזה. אמנם בעבר היו מקרים שבהם מדינות הכשירו יחידות צבאיות תוך כדי מלחמה, אולם במדינה קטנה כמו מדינת ישראל, שאין לה שטחי הכלה, ומול איומים קטלניים, לא יהיה זמן להכשיר סד"כ.

בל נתפתה למקסם הצבא המקצועי, הוא עלול להמצא, בשלב מאוחר מדי, כמקסם שווא, שחסרונותיו יעלו עשרות מונים על הבעיות שבמודל הקיים. אסור להמר על הקיום הלאומי!